

Prenova visokega šolstva ➤ **Pogovor z ministrom Gregorjem Golobičem**

Soočenje s pošastnostjo boljševizma ni enostavno ➤ **Pogovor s filozofom Tinetom Hribarjem**

Od Monbiota do Schwarzeneggerja ➤ **Boj za intepretacijo podnebnih sprememb**

Leonard Cohen
Poet treh generacij

POGLEDI

VODILNI V SLOVENSKEM KULTURNEM PROSTORU

☛ Kulturni štirinajstdnevnik Pogledi je prvi časopis, ki je v šestih mesecih izhajanja povezal slovenski kulturni prostor preko meja naše države.

☛ Ponosno vam sporočamo, da Pogledi veljajo za vodilni kulturni medij, ki povezuje Slovence v kar petih državah. Čez meje prepeljemo kar **15.000 izvodov** Pogledov.

☛ Časopis od oktobra izhaja kot priloga Primorskega dnevnika (dnevnik Slovencev v Italiji), Nedelje (list Krške škofije), Novic (Slovenski tednik za Koroško) ter madžarskega Porabja. Prav zato, da bi svojo vlogo krepili tudi v prihodnje, so na voljo tudi na vseh slovenskih veleposlaništvih, stalnih predstavništvih Republike Slovenije po svetu in v vseh kulturnih društvih v zamejstvu ter slovenskih poslovnih klubih v tujini.

S POGLEDI GREMO PREKO MEJA – BERITE JIH

naročila: www.pogledi.si ali 080 11 99

ZAKAJ ŽE?

Cena Pogledov za naročnike štirinajstdnevnika Pogledi

Enoletna
naročnina **39 €**
prihranek **41%**
cene v prosti prodaji

Polletna
naročnina **23 €**
prihranek **33%**
cene v prosti prodaji

Četrtna
naročnina **13 €**
prihranek **24%**
cene v prosti prodaji

Cena Pogledov za naročnike časopisa Delo in Nedelo, dijake, študente in upokojence

Enoletna
naročnina **27 €**
prihranek **59%**
cene v prosti prodaji

Polletna
naročnina **16 €**
prihranek **53%**
cene v prosti prodaji

Četrtna
naročnina **10 €**
prihranek **42%**
cene v prosti prodaji

DOM IN SVET 4-5

ZVON 6-17

Ob izidu novega dela filozofa **Tineta Hribarja** Ena je groza se je z avtorjem pogovarjal **Janez Markeš**, o knjigi pa piše **Matevž Kos**.

Vojko Flegar je bil na koncertu poeta treh generacij Leonarda Cohena, ob monografiji o Maksu Fabianiju razmišlja **Vladimir P. Štefanec**, zakaj so špageti vesterni za vedno spremenili v Hollywoodu rojeni filmski žanr, pa razloži **Denis Valič**.

Ker smo v zadnjem času priče boju za interpretacijo podnebnih sprememb, je **Agata Tomažič** prebrala knjigo Vroče enega svetovno najvplivnejših trajnostno usmerjenih mislecev Georgea Monbiota, **Janez Šušteršič** komentira Podnebno prevaro Miša Alkalaja, **Žiga Valetič** pa je pregledal esejistiko, literaturo, dokumentarce in igrane filme z ekološko tematiko.

Katja Čičigoj je bila v Mestu žensk, **Tina Šrot** pa na Gala večeru baletnih koreografij na slovensko glasbo.

PROBLEMI 18-25

PRENOVA VISOKEGA ŠOLSTVA

Osnutek *Nacionalnega programa visokega šolstva 2011–2020* je gotovo eden najpomembnejših strateških dokumentov v državi, a, kot piše **Agata Tomažič**, osnutek programa ni pogodu skoraj nikomur: kritizirajo ga vsi, od študentov do univerzitetnih profesorjev in raziskovalcev. Minister za visoko šolstvo **Gregor Golobič**, s katerim se je pogovarjala **Jožica Grgič**, vidi vzroke za marsikatero kritiko v splošni družbeni miselnosti. Ta je po njegovem mnenju še zelo socialistična, pasivna in hote odvisna od države. Sociolog **Anton Kramberger** poskuša odgovoriti na vprašanje, koliko bodočih diplomantov, magistrantov in doktorjev znanosti bo sploh našlo delo, objavljamo pa tudi prispevek člana Odbora za obrambo visokošolskega in znanstvenega dela **Marka Marinčiča** s posveta o prenovi visokega šolstva Predzna Slovenija.

RAZGLEDI 26-27

Drago Bajt – Ljubo Sirc: Dolgo življenje po smrtni obsodbi

Manca G. Renko – Marguerite Yourcenar: Severni arhivi

Katja Čičigoj – Marjan Dovič: Mož z bombami; Anton Podbevšek: Moje ekstaze skulptura

KRITIKA 28-30

KNJIGA: Andreja Zelinka: Pred ograjo (Tina Vrščaj)

KINO: Panika na vasi (Špela Barlič)

GLASBA: Nick Cave & Grinderman (Jure Potokar)

GLASBA: Vokalni 2 (Aljoša Škorja)

GLASBA: Joëlle Leandre in Lauren Newton (Maja Matic)

OPERA: La bohème (Boštjan Tadel)

TELEVIZIJA: Cincarji - Vlahi, prikrito ljudstvo Evrope (Agata Tomažič)

RAZSTAVA: Gojmir Anton Kos: Slikar v dialogu s fotografijo (Asta Vrečko)

ODER: David Gieselmann: Golobi (Vesna Jurca Tadel)

AMPAK 30

Miran Hladnik odgovarja **Nataši Bavec**

BESEDA 31

Miro Cerar: Kako iz krize

SVETOVNA
PRESTOLNICA
KNJIGE
WORLD
BOOK
CAPITAL
LJUBLJANA 2010

pogledi štirinajstdnevnik za umetnost, kulturo in družbo

Pogledi ISSN 1855-8747
Leto 1, številka 15

ODGOVORNA UREDNICA: Ženja Leiler
NAMESTNIK ODGOVORNE UREDNICE: Boštjan Tadel
IZVRŠNA UREDNICA: Agata Tomažič
LIKOVNI UREDNIK: Ermin Mededović
TEHNIČNI UREDNIK: Matej Brajnik
OBLIKOVANJE GLAVE ČASOPISA: Matevž Medja
POSLOVNA DIREKTORICA: Mojca Jazbinšek
IZDAJATELJ: Delo, d. d., Dunajska 5, Ljubljana
PREDSEDNIK UPRAVE: Jurij Giacomelli
TISK: Delo, d. d., Tiskarsko središče
NA NASLOVNICI: Leonard Cohen

NASLOV UREDNIŠTVA:
Pogledi, Dunajska 5, 1000 Ljubljana
TEL. (01) 4737 290
FAKS (01) 4737 301
e-pošta: pogledi@delo.si
www.pogledi.si

Število natisnjenih izvodov 36.000
NAROČNINE IN REKLAMACIJE
TEL. 080 11 99, (01) 4737 600
e-pošta: narocnine@delo.si

OGLASNO TRŽENJE
aline.belinger@delo.si
TEL. (01) 4737 540
sonja.juvan@delo.si
TEL. (01) 4737 515

Pogledi izhajajo tudi kot priloga naslednjim časopisom v zamejstvu: Primorski dnevnik (dnevnik Slovencev v Italiji), Novice (slovenski tednik za Koroško) in Nedelja (list Krške škofije).

Vse pravice pridržane. Ponatis celote ali posameznih delov na katerem koli mediju je dovoljen samo s predhodnim pisnim dovoljenjem izdajatelja in navedbo vira.

Mestna občina
Ljubljana

k u g l t u r g a
republika slovenija
ministrstvo za kulturo

Poglede sofinancirata Mestna občina Ljubljana in Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije. Pogledi so začeli izhajati 7. aprila 2010 v okviru projekta Ljubljana – svetovna prestolnica knjige 2010.

NOVI »PROBLEMI« WOODYJA ALLENA

Veste, katero je pravo ime Woodyja Allena? Allen Königsberg. In, ali še veste, kako se je včasih reklo današnji »ruski enklavi« Kaliningrad? Königsberg je bil dolga stoletja zelo močno prusko obmorsko mesto med Poljsko in baltskimi narodi, malenkost jugo-zahodno pod poetičnimi Kuronskimi sipinami, najbolj znano pa po tem, da se vse svoje 80 let dolgo življenje iz njega ni premaknil filozof Immanuel Kant (rojen 1724). In kot poroča francoski tehnik *Le Point*, so v Kaliningradu postavili spomenik svojemu tako rekoč soimenjaku Allenu čisto zraven Kantovega obeležja.

Ta zgodba kar dobro ilustrira aktualno specifično težo skoraj 75-letnega pisca, režiserja in igralca. *Le Point*, katerega članek soppada s francosko premiero Allenovega novega filma *You Will Meet a Tall Dark Stranger* (*Spoznala boš visokega, temnega tujca*; slovenska premiera do oddaje v tisk še ni napovedana), piše o tem, kako režiser, ki je večino svojih najslavnejših filmov (omenimo le *Annie Hall*, *Manhattan* in *Vsi pravijo ljubim te*) posnel v rodnem New Yorku, zadnja leta enostavno ne more zbrati sredstev za snemanje v ZDA. Tudi *Tujec* je tako posnet v Londonu, nazadnje smo pri nas videli »španski« *Vicky Cristina Barcelona*, v postprodukciji je film *Midnight in Paris*, ki se godi, uganili ste, v Parizu. Allen tudi javno vabi vlagatelje, da bi investirali v njegove filme, pred leti je denimo med obiskom Irske za *Sunday Times* izjavil: »Če bi dobil ponudbo, bi takoj snemal na Irskem.« Ni pozabil omeniti niti »lepote svetlobe«, pa »sivega neba« in »čudovite atmosfere«. Ameriški časnik *Los Angeles Times*

Woody Allen z Naomi Watts na letošnjem canskem festivalu

je te izjave posmehljivo komentiral takole: »Woody Allen vedno z veseljem odkriva nove načina financiranja – ups, pardon, nove urbane lokacije.«

Le Point pa poudari, kako pač ni pretirano humorno, da eden najpomembnejših živčnih cineastov v svoji domovini velja za anahronizem. Pri tem vseeno nima težav s pridobivanjem najslavnejših igralcev: v *Tujcu* igrajo Anthony Hopkins, Naomi Watts, Josh Brolin in Antonio Banderas, v *Midnight in Paris* pa omenimo le Rachel McAdams, Adriana Brodyja, Marion Cotillard, Owena Wilsona in Kathy Bates.

Pravzaprav bi kot (skoraj) vedno pri Allenu lahko zavzdihnil: kdo si ne bi želel takšnih problemov! **B. T.**

ODTENKI ZELENE IN ORANŽNE

Javni sklad Republike Slovenije za kulturne dejavnosti je sredi oktobra na Cankarjevi v Ljubljani odprl dva apartmaja, poimenovana Jabolko in Pomaranča, ki bosta v ustvarjalno bivanje vabila priznane tuje umetnike. Bivalnima apartmajema je dodanih tudi tristo kvadratnih metrov

delovnih površin, ki obsegajo večnamensko predavalnico, manjšo dvorano ter knjižnico. Prva gosta centra sta norveški dirigent Ragnar Rasmussen in nemški pisatelj Mathias Göritz. V zameno za uporabo rezidenčnega centra bodo ustvarjalci, tako kot je v navadi tudi drugje, ustvarili umetniško delo ali vodili projekt. ■

EVROPSKI UČITELJI KLAVIRJA V LJUBLJANI

VLjubljani bod 27. do 30. oktobra konferenca Evropskega združenja učiteljev klavirja (EPTA). Na konferenci bo sodelovala vrsta uglednih gostov, glavna tema bo kajpak 200-letnica rojstva Frédéricia oziroma Fryderyka Chopina, pa tudi številna druga predavanja in okrogle mize na temo pianizma, klavirske pedagogike in glasbene medicine. Konferenca je členjena po tematskih dnevih: tema prvega so *Ljudski elementi v glasbi ter Avtentični Chopin*, tema drugega je *Zdravje glasbenikov*, tema tretjega je *Chopin kot učitelj ter njegovi učenci*, zadnji dan pa se bodo posvetili Chopinu in njegovim

sodobnikom ter Parizu. Častna pokroviteljica konference je Dubravka Tomšič Srebotnjak.

Za širšo javnost bodo dostopni trije večerni koncerti, vsi v Beli dvorani Grand hotela Uniona ob 20. uri: v sredo, 27., bo nastopil škotski pianist Murray McLachlan s Chopinovimi *Preludiji*, op. 28, ter z delom sodobnega britanskega skladatelja Ronalda Stevensona (rojen 1928) *Pensées sur les Preludes de Chopin*. V četrtek, 28., bo z izključno Chopinovim programom nastopil slovenski pianist Petar Milič, v soboto, 30., pa Andrzej Jagodzinski trio iz Poljske, ki po vsem svetu uspešno nastopa z jazzovskimi priredbami Chopinovih skladb. ■

od 20. 10. do 3. 11.

RAZSTAVA

Neobičajna življenja v Moderni galeriji

Od 19. oktobra do 5. decembra je v Moderni galeriji odprta fotografska razstava Mance Juvan *Afganistan: neobičajna življenja*. V okviru projekta bo v avditoriju Moderne galerije tudi okrogla miza Razvojno vprašanje Afganistana, na kateri bosta med drugim sodelovala Rasoul Wahid z afganistanskega ministrstva za obnovo in razvoj podeželja ter Karim Merchant, mednarodni svetovalec za razvoj podeželja.

Knjige za gledati

Do 18. decembra bo v Bežigraski galeriji v Ljubljani razstava *Knjige – Od tiskane knjige do knjige objekta*. Na razstavi je med drugim nekaj temeljnih del iz obdobja konkretne in vizualne poezije, pa tudi novejših izdelkov. Med avtorji so tako znana imena, kot so Matjaž Hanžek, Blaž Ogorevc, Alen Ožbolt, Franci Zagoričnik in pred nedavnim preminuli Ivan Volarič – Feo. Približno polovica del je iz zapuščine Francija Zagoričnika, dobršen del pa tudi iz zbirke Bežigrajske galerije.

Grki na Hrvaškem

V zagrebški Galeriji Klovičevi dvori je do 14. decembra odprta razstava *Antični Grki na hrvaških tleh*. Razstava zajema obdobje od 12. do 1. stoletja pred našim štetjem, združila pa je najpomembnejše predmete iz zbirke kar sedemnajstih muzejev in zasebnih zbirk od Istre do Dubrovnika, vključuje pa tudi otoke in celino od Čakovca do Osijeka.

Fotonični trenutki

Galerija Photon – Center za sodobno fotografijo najavlja 5. festival avtorske fotografije od 21. oktobra na več krajih po Sloveniji, predvsem pa v Cankarjevem domu v Ljubljani, kjer bo postavljena osrednja skupinska razstava z naslovom *Tension Field: Razvojni tokovi v regiji*, ki raziskuje različne tendence v razvoju avtorske fotografije na področju Srednje in Jugovzhodne Evrope od 80-ih do danes. 21. in 22. oktobra bo med 12. in 17. uro potekal tudi *Forum / Pogovori o sodobni fotografiji* z mednarodno udeležbo.

Mutimedija v Trbovljah

V torek, 26. oktobra, bo v galeriji DDT v Trbovljah otvoritev razstave slik in multimedijske instalacije slikarke Taje Ivančič *Urbanost/Ljubezen/Razbij in Sestavi, Urbanum/Amor/Solve et Coagula*. Umetnica je diplomirala (2002) in magistrirala (2006) na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani, dodatno pa se je izobraževala v Parizu na École Nationale Supérieure des Beaux Arts.

ŽUR

Yoga Rave

21. oktobra na Gradu Kodeljevo v Ljubljani in 19. novembra v Pekarni v Mariboru bosta žura brez alkohola in drugih toksinov. Organizatorji obljublajo, da »namesto tega mlade pripravimo do plesa s tehnikami dihanja, joga, elektronsko in živo glasbo. Za osvežitev pa jim pripravimo sočne sadne koktajle. Zabave potekajo 4 ure in s svojim učinkom ostanejo še dolgo v spominu.« Zanimivo je, da ideja prihaja iz Argentine.

PREDAVANJA

Ekonomska kritika demokracije

V Trubarjevi hiši literature v Ljubljani bo v ponedeljek, 25. oktobra, ob 17. uri pre-

daval ugledni švicarski ekonomist Bruno S. Frey. Predavanju bo sledil pogovor, ki ga bo vodil dr. Janez Šušteršič, obisk prof. Freya pa je organizirala Fakulteta za uporabne družbene študije iz Nove Gorice.

Čefurji raus! še na predavanju

V Centru kulture Španski borci v Ljubljani bo 21. oktobra na temo *Čefurji raus! – od knjižne do filmske uspešnice?* predaval Goran Vojnovič, ki bo predvsem več povedal o tem, kakšni naj bi bili *Čefurji raus!* v prvotni, filmski zamisli. V nadaljevanju cikla za mlade filmske navdušence pa bo 16. novembra Miran Zupanič, profesor na ljubljanski Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo, predaval *O študiju filma danes*, čemur bo sledila projekcija študentskih filmov.

Teden italijanščine

Pod okriljem Italijanskega inštituta za kulturo v Sloveniji se je 18. oktobra začel Deseti teden italijanskega jezika v svetu, ki bo trajal do 24. oktobra. Tokrat nosi naslov *Prijateljstvi z jezikom: italijanščina Italijanov in drugih govorcev*, v tednu dni pa se bo na različnih prizoriščih v Ljubljani in Izoli zvrstilo nekaj filmskih projekcij in pogovorov, med drugim bo 21. oktobra v Klubu Cankarjevega doma literarni večer z Dragom Jančarjem, s katerim se bo pogovarjal književni kritik tržaškega Il Picolla, Alessandro Mezzena Lona.

Počitniška šola prostovoljstva v Mariboru

MKC Maribor od 27. do 29. oktobra v prostorih Kulturnega Inkubatorja pripravlja tridnevno izobraževalno delavnico *Učenje za družbeno odgovornost*. Delavnica je namenjena dijakom, študentom, mladim prostovoljcem, mentorjem v mladinskih in humanitarnih organizacijah in vsem, ki delajo z mladimi ali pripravljajo in vodijo projekte v mladinskih organizacijah. Predstavljene bodo tudi različne možnosti financiranja projektov mladih, ki jim bodo nudili tudi pomoč pri načrtovanju in izvedbi lastnih projektov.

KONCERT

Dalbavie o Dalbavieju, Mahler po Mahlerju v Ljubljani

Francoski skladatelj Marc-André Dalbavie je 9. oktobra spremljal krstno izvedbo svoje prve opere *Gesualdo* v zelo ugledni Züriški operi, 21. oktobra pa bo v Ljubljani gost Slovenske filharmonije, ki bo 21. in 22. oktobra pod vodstvom umetniškega vodje Orkestra SF Emmanuela Villauma izvedla njegovo skladbo *Barva* (Color) iz leta 2002. V četrtek, 21., bo ob 18.30 v preddverju Cankarjevega doma pogovor s skladateljem, ki se ga bo udeležil tudi dirigent.

V drugem delu koncerta za Modri abonma bodo filharmoniki izvedli 5. simfonijo Gustava Mahlerja, prihodnji teden pa z istim dirigentom še 6. simfonijo istega skladatelja, v prvem delu koncerta pa *Koncert za oboo in komorni orkester* (1952) nemškega skladatelja Bernda Aloisa Zimmermanna (1918-70).

LocalCoolTura z Oktetom 9

V celjskem klubu Local bo 21. oktobra nastop vokalne zasedbe Oktet 9, ki se je pred kratkim vrnila z gostovanja v Veliki Britaniji. Cikel LocalCoolTura bo v nadaljevanju sezone predstavil še več

Dr. Tine Hribar, filozof

KOT IZBRIS IZ KNJIGE ŽIVLJENJA

Kadar filozof dr. Tine Hribar razmišlja o grozi, samoumevno pričakujemo dvoje: najprej to, da bo posegel globoko v filozofijo, potem to, da bo pokazal na učinke in vzroke groze v konkretnem zgodovinskem kontekstu zločina in smrti. K samoumevnosti sodi tudi to, da gre za zahtevno raven razmišljanja, ki pa hkrati bralca njegove nove knjige – *Ena je groza* (Študentska založba, 2010) – ne more pustiti ravnodušnega. Zdi se, da se Hribar prek Srečka Kosovela, Edvarda Kocbeka in Dušana Pirjevca tudi sam osebno pomika iz zgodovinske na bolj eksistencialno raven. Poudarjena razmišljanja o poslednjih stvareh njegovemu bogatemu mišljenjskemu opusu tako dodajajo novo kakovost, ki tudi za nazaj pojasnjuje prenekatero filozofovo držo.

JANEZ MARKEŠ foto ROMAN ŠIPIĆ

Vaša nova knjiga z naslovom *Ena je groza je tu. Logično vprašanje je: Zakaj je tukaj? S kakšnim motivom ste jo napisali in zakaj s tem naslovom?*

Več razlogov je. Neposreden povod prihaja iz časov, ko sem prebiral izbor Kocbekovih zapisov (*Dnevnik, CZ, Ljubljana 2004*) in naletel na naslednjo njegovo opombo (2. 12. 1974): »V novi številki *Problemov* objavlja Tine Hribar razpravo o *Grozi*. Mladi mož se je zaletel v Kosovelove prelepe stihe: Ena je groza, ta groza je: biti / sredi kaosa, sredi noči, / iskati izhoda in slutiti, / da rešitve ni in ni. Tekst razprave je iztrgan iz drobvoja, napisan je s krvjo in s čudovito zmago biti nad nedolžnostnim samomorom in samomorilsko nedolžnostjo.« Napisano je bilo zares osebno, se pravi s krvjo, in v njem je šlo za zaščito pred nedolžno samomorilnostjo oziroma samomorilno nedolžnostjo. Meni se je to dejansko dogodilo v družini in kaj takega je lahko zaznal le čuteč in občutljiv človek, kakršen je bil Kocbek. Njega so ta vprašanja zelo prizadela, sam je bil v fazi, ko so se ga dotaknila, in tedaj mi je prišlo na misel, kaj če bi svoja razmišljanja, ki so bila oblikovana kot prispevek v *Problemih*, objavil v razširjeni obliki. Stvar se je razvijala prek Sofokleja in Antigone, ki po tematiki neposredno zadevata tako Kocbeka kot Pirjevca. Levičarski del mladine, tudi potomci likvidatorjev, se nikakor ne more sprijazniti, vseh sort izgovorov iščejo, da se jim ne bi bilo treba direktno opredeliti do pomorov. Od tod naslov v knjigi – *Zakaj Antigona Žizku ne da miru*: ne da ga mu že več kakor trideset let. Celo letos je v *Problemih* izšla neka publikacija, *Hvalnica ljubezni*, v njej se spet, žal regresivno, vrača k Antigoni s stališči izpred tridesetih let. Antigono ponovno obravnava kot noro žensko. Spet bi se zakrilo to, kar se je dejansko zgodilo. Nihče ne more reči, da to ni naša stvar oziroma stvar naše generacije. To je stvar vseh generacij, tudi najmlajše. Dokaz je to, kar se je zgodilo letos: na eni strani imamo imenovanje Titove ulice v Ljubljani, na drugi strani Grozdetovo beatifikacijo. V bistvu smo zdrsnili za dvajset let nazaj.

V knjigi razbiram vsaj dve ravni. Ena je eksistencialna, kakor da se ukvarjate z vprašanjem lastne biti, druga je zgodovinska. V kakšnem sorazmerju sta ti dve ravni? Videti je, da intenzivneje razmišljate o poslednjih vprašanih življenja kot takega. Podobno kakor pri Kocbeku; ta izbira bržkone ni naključna.

Res ni naključna. Dve ravni, ki ju omenjate, imata na preseku posledično še tretjo raven. Ena je ta, da smo kot ljudje smrtna bitja. Tu je osnovna misel – *ena je groza* – vsi bomo umrli. To velja za vsakega človeka, to velja zame. Kako se izmotati iz te groze? Ena rešitev je religiozna, kot je dejal Pavel: če Kristus ni vstal, potem je vse zaman. Gre za rešitev, s katero se zatečeš k posmrtnemu življenju. Ko bom tako umrl, bom na neki način še naprej živel. Druga raven je, da v svojo smrtnost kljub vsej grozi in neprijaznosti privoliš. Na tak način se spremeni odnos do življenja, zato ono kot tudi veselje do življenja postaneta največja vrednota. Zavedaš se, da si »zdaj in tu«, in težišča ne prenašaš na čas po smrti. Ljudi, ki jih imaš rad, vidiš samo zdaj in si do njih lahko to, kar si, le zdaj in tu. Vsa teža pade na življenje tu in zdaj. Če se tega zares zaveš, potem groza in iskanje življenja po smrti velja, dokler ne privoliš v svojo smrt. Če sprejmeš svojo smrtnost in končnost, potem se ti tvoje življenje ne bo zdelo tako neskončno slabo in ne boš upal na neskončno blaženost, ki te čaka v prihodnosti. Prijaznost življenja in hvaležnost do njega tako začutiš že ob tem, kar ti daje zdaj. Ni nekaj manjvrednega in gledanega v vzvratnem ogledalu večnosti. Tudi verni človek se strahu groze ne reši, saj onkraj smrti prav tako obstaja sodba, večno pogubljenje ali večno življenje.

To je eksistencialna raven. Ta je nadčasovna. Druga raven je ontološka, bitno-zgodovinska. Človek se glede razumevanja biti spreminja. Zgodovina teče od Parmenida prek Platona, veliki obrat pride z Descartesom. Z njim človek postane edini subjekt. Do njega so vse stvari veljale kot subjekt, kot nekaj samostojnega, vsaka stvar je imela svojo podstat. Zdaj je subjekt edino le še človek, vse drugo so njegovi predmeti. Tu se začne moderna doba revolucionarnih ideologij, saj je človek absolutni gospodar. Tu pride tudi do faze, ko človek začne nastopati kot Subjekt z veliko začetnico. Drugega človeka začne obravnavati kot objekt in postane morilec. Če se mi sočlovek ne bo podredil, ga bom prisilil s smrtno grozno, ne nazadnje z likvidacijo. To ne velja le za človeka, temveč tudi za naravo.

Živeti tu in zdaj bi moral biti razlog za neko radost, kar koli že to pomeni ...

Da. Pri tem pa v knjigi obstaja manko, to moram priznati. Pisana je s pozicije »normalnega«, zdravega človeka, ni pisana z vidika človeka z velikim trpljenjem. Vzemimo za primer Kosovela: njegova izjava, da rešitve ni, ima dimenzijo, ki je tu nistem obravnaval in je pogojena s hudo boleznijo. Gre za eksistencialno dimenzijo, ki vzvratno deluje na psihološko. Radost do življenja sam sicer še lahko ohranjam, kljub temu, da nezno trpim.

Hitro sva prišla do vprašanja krivde. Zapisali ste, da človek lahko dela zločine, za katere ni kriv, mora pa zanje prevzeti odgovornost ... Govorila sva o radosti življenja, ob njej bi vas rad izzval s Kocbekovo *felix culpa*, blaženo krivdo, ko prevzema odgovornost za nekaj, kar se pozneje izkaže za povsem narobe. Kako blaženo krivdo spraviti v komunikacijo s človekovim temeljnim izzivom življenja?

Razrešitev vprašanja, ki ste ga nastavili, je bila v knjigi moj glavni problem. Gre za tretjo dimenzijo, o kateri sva govorila, za presek prvih dveh. Na eksistencialni ravni je vsakdo od nas smrtnik. Tu smo vsi enaki, od tod svetost življenja, svetovni etos, pravrednote, človekovo dostojanstvo, torej vrednote, ki se jih je treba držati tudi v dobi, ko postane človek subjekt, torej v moderni kartezijanski dobi. Ampak ta doba je v nasprotju s tem. Hoče vse spremeniti v predmet svoje manipulacije, v obvladovanje, tako na ravni posameznika kot zgodovine. Tu človek ne deluje kot smrtno bitje, temveč kot Subjekt, ki, če se popolnoma identificira s to vlogo, ne pozna smrti. Grozo uničenja, ki tiči za spoznanjem smrti, skuša prenesti v neko spreminjanje, bodisi v religiozno, bodisi v revolucionarno spreminjanje drugih: »Bratje le k soncu, svobodi, bratje le k luči na plan ...«. Tema, ki se vleče od Platona do komunizma. Na tak način se skuša potlačiti in zatreti svojo izvorno grozo. Na smrt se pozabi. Že tistemu, ki se osvobodi iz Platonove votline, ne zadošča, da bi užival Dobrega. Je eden izmed nas in gre nazaj k drugim, da bi jih odvezal, razvezal in prignal »k soncu na plan«. Problem je, če se to dogaja s silo.

Tu ste vpeljali Ojdipa, ki je soočenje s svetlobo svetlobe, torej z grozo, tako veliko, da si iztakne oči, na ta način inkarnira bolečino in se s tem nekako reši ...

Tako je. V čem je torej problem? Na eni strani ostanem kot eksistencialni človek, enak z vsemi, na drugi strani imaš sebe kot Subjekta, spreobračevalca, revolucionarja. Pozabiš na svojo smrtnost, še več, teroristi, ki so napadli dvojčka na Manhattnu, so celo samomorilski morilci. Občutek smrtnosti potlačijo tudi tako, da privolijo v samomorilnost. Navzven se žrtvujejo, obenem pa so tudi ubijalci. Presek med eksistencialno in zgodovinsko ravno bi ponazoril z našim ravnanjem v strateškem vodstvu Demosa. Če se imaš za absolutni Subjekt revolucionarja ali pa nacionalista, potem boš obravnaval svoj narod kot Nacijo z veliko začetnico. V imenu zmage Nacije

NIHČE NE MORE REČI, DA TO NI NAŠA STVAR OZIROMA STVAR NAŠE GENERACIJE. TO JE STVAR VSEH GENERACIJ, TUDI NAJMLAJŠE. DOKAZ JE TO, KAR SE JE ZGODILO LETOS: NA ENI STRANI IMAMO IMENOVANJE TITOVE ULICE V LJUBLJANI, NA DRUGI STRANI GROZDETOVO BEATIFIKACIJO. V BISTVU SMO ZDRSNILI ZA DVAJSET LET NAZAJ.

boš ponovno ubijal, kakor so nacisti. Bili so hudi pritiski, ko so hoteli maščevanje, pomembno pa je bilo obdržati zavest o svoji smrtnosti in končnosti, ki ti preprečuje nastopati kakor absolut. To pripada le smrti. Šlo je za to, da naroda ne razglasimo za Nacijo, vendar je bilo treba vztrajati, da se narod osamosvoji, da dobi državo, torej nacija, ki je subjekt mednarodnih odnosov, članica OZN (Organizacije združenih nacij – ne narodov, ki jih je na svetu več tisoč). Pomembno je obdržati razliko med seboj kot človekom in seboj kot subjektom. Omejiti se je treba v agresivnosti, poznati meje, ki jih komunizem ni hotel poznati.

Razbiram, da ste državo v njenem nastajanju želeli videti v območju etičnega, dobrega. Vidim tudi razočaranje. Kaj se je zgodilo v teh dvajsetih letih?

Dve stvari sta pomembni. Na eni strani države nismo obravnavali kot nekaj sakralnega, temveč kot instrument za preživetje naroda. Nismo je absolutizirali. Vaša ocena je po drugi strani sicer pravilna, vendar države Slovenije ne doživljam kot razočaranje. Bil sem preveč blizu vsega in vemo, kaj je bilo v sedemdesetih in osemdesetih letih. Ko smo sedeli za mizo, bilo nas je manj kot na prstu ene roke, smo se, tako kot Kocbek ali Pirjavec, spraševali, kdo je nor. Smo mi nori ali ljudje, ki so masovno drli v komunistično partijo? Bili so ljudje, ki s komunizmom niso imeli nič skupnega, na primer moji sorodniki ali prijateljica zdravnica, ki se je imela za katoličanko, pa je stopila v partijo. Če si jo vprašal, niti ni natančno vedela, zakaj. Bilo je vzdušje, kot da se to mora, ni šlo le za strah za službo. Če imam to pred očmi, razumem, kar se je zgodilo v nekaj letih, kot čudež. Ta čudež še vedno potlači razočaranja, ki jih ni bilo malo. Obuditev Titove ideje in militantni katolicizem nas vračata v tiste čase, vendar nam osamosvojitveni čudež vseeno daje neko trdnost.

Zapisali ste, da je Nietzsche zmagal nad Heglom, da je res, da se zgodovina ponavlja, in ne, da prihaja do konca zgodovine. Sva pri izvorni tesnobi: na eni strani »svetost države«, na drugi je Kocbekova izkušnja »svetosti revolucije«. So ti cikli torej normalni? Kako je pravzaprav potekala Kocbekova zgodba?

Kocbek je sprejel tezo, ki jo je sprejelo zelo veliko evropskih kristjanov, predvsem protestantov. Gre za posvetno odrešensko tezo. Natančno so vedeli, da to ni rešitev v smislu spiritualnosti, ampak da to sovпада. Primer so Berdjajev, Gardini in še drugi. Posvetno pravičnost so razumeli kot božje kraljestvo na zemlji in brez nje ne more biti prave duhovne odrešitve. Komunizem je to propagiral, ti teologi so, recimo tako, naselili. Sprejeli so idejo kot idejo in pripustili so projekt in algoritem, kako se ta procesuirati. Potlačili so pa, da se to doseže z nasiljem in ubijanjem. Komunizma ni brez obojega. Sama ideja je dobra, ni pa nič za komunizem posebnega, saj je tudi krščanska, budistična in še kaj; projekt in algoritem, konkretni izvedbeni načrti pa so se končali z likvidacijami. Kocbek, pa ne le on, tega ni znal povezati. Na podlagi zaupanja

v komunistično idejo, ne le na podlagi osvoboditve naroda, je šel v partizane. Zelo počasi je spoznaval, kako ga je Kidrič uspešno pripravil in ga povlekel na svojo stran.

Kidrič je s Kocbekom taktiziral?

Še več, manipuliral je z njim. Kocbek dolgo ni odstopil od takšnih prepričanj, šele po letu 1975 je zapisal, da je komunizem pošastna in infernalna ideologija. Zanj je bila socialna sprememba identična s komunistično revolucijo, ni znal razločiti, da se da pravičnost uravnati tudi drugače. Po vojni je doživel dvaindvajset etap, preden se je odločil, da bo nastopil javno.

Ali je k temu pripomoglo tudi vztrajno prigovarjanje Borisa Pahorja?

Bila je težka odločitev. Težko si je na neki točki priznati, da si se zmotil.

Soočenje s pošastnostjo boljše vizma ni enostavno. Ta teden sem dobil pismo uglednega intelektualca, levičarja, ki pravi: kaj govoriš o Kocbeku, Pahor je kriv za Kocbekov konflikt s Partijo. Če ga Pahor ne bi pripravil k temu, vse Kocbekove drame ne bi bilo. Hotel je povedati, da je Partija s Kocbekom morala storiti, kar je storila. Tako mnenje je prisotno še v letu 2010.

Vi pišete o zaroti molka ...

Ta zarota molka se vleče še naprej. Kaj pomeni nova Titova cesta v Ljubljani? Prvič, do razglasitve je prišlo po razkritju Hude jame, nečesa najhujšega, kar se na svetu lahko zgodi. Kaj takega se ni zgodilo mnogokje. Takega razkritja niso mogli prenesti, če bi, bi morali reči, kar je rekla Tomšičeva, namreč, če ti očitki o povojnih pomorih veljajo, potem smo bili tudi mi navadni stalinisti. Saj so dejansko bili, vendar tega nikoli niso bili pripravljeni priznati! Če bi priznali, kar se je zgodilo v Hudi jami, bi se kot potomci morilcev morali povsem spremeniti v svojem bistvu. Zato hočejo to zakriti. Sprejeli so Stanovnikovo razlago, da je o tem odločal Tito, to pa je dvojna »finta«: če tega niso storili Slovenci – in to ni res, Kardelj je imel glavno besed –, potem je o tem odločil heroj, mednarodno priznani politik, ki je bil na strani zmagovalcev. Pozabljajo, da niti herojstvo ne briše zločina. Imenovanje ulice je predlagal Peter Božič, ki je kot izseljenec idealiziral Tita. Pomor je bil torej ponovno potlačen, skuša se ga zgladiti z logiko, češ, tudi zavezniki so to počeli.

Osebnost sem poimenovanje Titove ulice videl kot ponižno igro. V tistem času je premier Janez Janša za potrebe odvratanja pozornosti od orožarskih poslov predlagal odstranitev kipa Borisa Kidriča, čigar občudovalec je bil v svojih mladih partijskih letih. Bil je vtis, da gre za poniglavo protireakcijo, menite, da gre temu poimenovanju res pripisati tako globinske vzroke?

Mogoče večina vpletenih ljudi tako doživlja vso stvar, toda faktučno gre v ozadju za Hudo jamo. Tudi predlog o umiku Kidričevega spomenika igra vlogo. Saj sta bila Kidrič in Kardelj glavna pri pomorih. Pirjavec je dejal, da je Kidrič tri dni in noči pil, se upiral, razbijal po klavirju, preden je privolil v pomore. Ne vem, toda dejstva so tu, nazadnje je privolil. On, Kardelj in Maček, zanje ni nobenega dvoma, da so bili nosilci moči na Slovenskem. Dokler imamo Titovo cesto, je, kot bi imeli ploščo na grobu brez imena. Kot da žrtev ni bilo. Odstraniti spomenike pomeni tudi logiko: kjer je zločin, so tudi zločinci. Ko zločince imenuješ, bi bil to prvi korak do imen žrtev. Ko je kriminalist Pavel Jamnik prišel do meje, do imena Mitja Ribič, se je vse končalo. Danes te preiskave praktično ni več. Ko bi pridobili imena zločincev, bi hitro prišli tudi do imen žrtev, kje so itn. Danes, po dvajsetih letih, še nimamo nič.

V Sloveniji je prišlo do priznanja, da zločin je, ni pa zločincev, pravite. Razumem, da se nekako skušate opravičiti Jožetu Pučniku, ki se je glede tega kot predsednik preiskovalne komisije zelo angažiral. Očitati si, da ste ta proces zavrlili, ker ste tedaj predlagali postopnost: identifikacijo zločina, pravno obravnavo, abolicijo zaradi starosti ...

Verjel sem, da gremo v pravno državo, in danes imam do Pučnika krivdo. Slutil je, da pravne države še ni. Očitam si, da sem bil proti lustraciji, tudi Pučnik je bil. Toda na neki točki, na točki javnih tožilcev, bi se moralo zgoditi. Boljševiške sile so bile tako močne, take so še danes, da so to zaustavile. Pučnik je prestal vse te torture boljše vizme, zato je dvomil že na začetku. Na moralni ravni imam občutek krivde, na politični pa ne vem, kaj bi se zgodilo, če bi prišlo do zaostitve. Bi mi to preživeli? Toda ta pomislek me ne opravičuje pred krivdo do Pučnika.

V nekem smislu ste se poistovetili s Kocbekovo potjo, v smislu naivnosti do oblasti?

Naivno sem zaupal. Smo le kristjani, tudi sam sem iz katoliške družine, še kar verjamem, da duhovnik je pa nekaj dobrega, pozitivna oseba, čeprav se je izkazalo, da me je tako ali drugače prinesel naokrog. Človek ima otroško naivno vero.

Kocbek je na neki točki obžaloval, da je Slovenec, da je šel v partizane ... Mnogi – vi ste dejali, da ne – so nad Slovenijo razočarani, gre skorajda za »serijsko« razočaranje. Ljudje so se identificirali z veliko Resnico, ki pa ji ni uspelo, zarota molka jim je to onemogočila. Če jim ne bi, bi bili glede na eksistencialno izhodišča nemara na druga-

čen način razočarani. Se strinjate? Je bolje, da je Slovenija samo »tehnična država« kakor država s poslanstvom?

To je bila Pirjevčeva teza!

Da, prišla sva do Pirjevca, kako je on umeval te stvari?

On je bil za tehnično državo, pa je vprašanje, ali je to sploh mogoče. Od kod naše težave? Komunizem ni bil uvožen, je v Sloveniji avtohton in to priča, da je imel v Sloveniji globoke korenine, menim da v slovenskem klerikalizmu. Kardelj in njegovi so bili vsi učenci Katoliške akcije. Na eni strani imamo boljševiško zaroto molka, na drugi strani vse bolj uveljavljajoči se militantni katolicizem in niti minimalno pripravljenost priznati sokrivdo. Govori se o odpuščanju, toda tisti, ki govorijo o odpuščanju, se postavijo na pozicijo odpuščevalcev. Odpustimo vsakemu, ki privoli v naše ideje, sicer pa ne. Tu ljudje zelo lepo govorijo, vse, kar povedo, sprejemem. Toda nikoli ob tem ne rečejo, tudi jaz prosim za odpuščanje. Tudi Cerkev kot organizacija je kriva, da je vse te fante z vzgojo pripeljala v smrtni položaj in bi se morala opravičiti sorodnikom in slovenskemu narodu. Ni dvoma, da je komunizem te ljudi pobil, toda cerkvena plat bi morala prevzeti sokrivdo, ker potem bi se vzpostavili pogoji za medsebojno odpuščanje. Cerkev je ljudi za ideološki spopad sistematično rekrutirala vse od leta 1935. Javno so prisegali, da se bodo borili proti komunizmu in bodo v imenu obrambe Boga zvesto sledili Cerkvi. Znano je geslo, kdor ni z nami, je proti nam.

Če aktualizirava tezo, da je Nietzsche zmagal nad Heglom: v slovenski sodobni tranziciji je res najti dokaze, da se je Cerkev tudi kapitalsko spečala s tranzicijskimi oblastmi. Toda ne glede na kroženje zgodovine se postavlja temeljno vprašanje, ki ga je izpostavil biblicist Jože Kraševc: vprašanje krivde. Kocbek, Pirjavec, Angela Vode, danes zarota molka, mar ne kažejo na krivdo kot tako. Tudi če bi uredili grobišča: bi se potem vprašanje krivde razblinilo?

Abolicija za zločince je mogoča. Na eksistencialni ravni se oglasi vest, občutek krivde. Če si veren, se občutek krivde kaže kot greh, če nisi veren, nimaš greha, krivda pa je enako močna in globoka. Ta krivda ostaja pri Kocbeku in pri Pirjevcu. Se ne da izbrisati. Druga stvar pa je, da si bil pritegnjen v zgodovinski dogodek, ki pomeni zgodovino metafizike.

Te namreč ne obvlada človek, ta zgodovina je tako rekoč obvladala človeka. Ko postaneš služabnik, izvrševalec neke moči, ki je nad tabo. Končna odgovornost ni absolutna. To bi bilo lahko le, če bi bil absolutno vseviden kakor Bog. Krivda se ne more meriti v absolutnem smislu.

V knjigi govorite o sakralnosti zločina kot »naddogodku«, ki se je zgodil v Sloveniji. Zakaj?

Gre za vprašanje Kajna, ki je ubil Abela. Od kod to zlo v človeku? Na vprašanje v bistvu nimam odgovora. Lahko govorimo o hudiču; če to damo v oklepaj, moramo ugotoviti, da zlo v človeku obstaja. Moja distanca je v tem, da ne bom rekel, da je ta in ta človek absolutno, ne le nosilec zla, temveč tudi kriv. Tega si ne bi upal.

Kocbek je čutil notranjo nujnost, da prevzame zgodovinsko odgovornost in utiša svojo vest ... Prekel je celo svojo vest ...

VERJEL SEM, DA GREMO V PRAVNO DRŽAVO, IN DANES IMAM DO PUČNIKA KRIVDO. SLUTIL JE, DA PRAVNE DRŽAVE ŠE NI. OČITAM SI, DA SEM BIL PROTI LUSTRACIJI, TUDI PUČNIK JE BIL. TODA NA NEKI TOČKI, NA TOČKI JAVNIH TOŽILCEV, BI SE MORALO ZGODITI.

Tu je prestopil mejo, da. Zame je merilo odnos do smrtnih kazni in posvečenosti mrtvih. Zakaj sem leta 2004 podprl Janšo? Ker se je LDS obnašala tako arogantno do lažnega nagrobnega napisu »Žrtvam vojne« in, namesto »revolucije«, »vojnih usmrtitev«. Zame je bilo to merilo. Ko Janši po štirih letih ni uspelo tega napisu spremeniti, ker je imel druge politične interese, in je to pustil na nas, ga nisem več podprl.

Spet morava v filozofijo. V začetnem filozofskem obdobju sem vas videl kot privrženca Heideggerja. Tudi pri kantovskem kategoričnem imperativu bi vas videl prej kot pri Heglovi dialektiki. V knjigi ga dejansko kritično obravnavate, tudi Lacana. Ko ste privzeli Kosovela z njegovo *Groza je biti*, vas je bolj videti pri Nietzscheju in njegovem

nihilizmu. Kot da iz »otroške vere« odhajate v izpraznjeni prostor nič, ni pa mi čisto jasno, ali tega umevate kot Lacan, torej kot *creatio ex nihilo*, ali kot posledico zamračitve biti, ko se svet začne ustavljati vse tja do smrti? Se mogoče spopadete s Heglom, Freudom in Lacanom zato, ker ta teorija v psihoanalizi prek filozofije zelo dobro, temeljito in mimo tragedije tematizira ojdipsko zgodbo na ravni človekove strukture, jaza, nadjaza, želje in zakona?

Heidegger, do njega sem dobil distanco. V zgodnjem obdobju, eksistencialne analize, v delu *Bit in čas* s konca dvajsetih let, mi je blizu. Potem je naredil obrat, zaradi katerega ga mnogi kujejo v zvezde, meni pa ta pomeni sestop oziroma padec. Tam se je odrekel svoji odgovornosti. Kmalu je stopil v nacizem in podprl Hitlerja. Potem se je umaknil, toda nikoli več se ni vrnil k lastni vesti in krivdi. Vso odgovornost je prevrgel na Bit, na nekakšnega zlobnega Boga. Prej je bil kriv človek kot Subjekt, potem nastopi Bit in človek ni več kriv ničesar.

V tem je tudi vaš teoretski spopad z Ivom Urbančičem ...

Da. In z vsemi heideggerjanci. Na kaj sem se oprl po tem? Imenovali ste Kanta, na katerega se opirajo tudi lacanovci. Kategorični imperativ je v redu zadeva, vendar izhaja iz Subjekta z veliko začetnico. V sebi slišim maksimo in nimam več potrebe po spraševanju. Gre za obči zakon. Kako pa naj ga uveljavim? Z nasiljem! Potem ni več kriterija. Lacan je v *Etiki psihoanalize* podobno postavil za kriterij: ne popustiti glede svoje želje. To je podobno Kantu, namreč držati se maksime. Hitler glede svoje želje ni popustil niti Goebbelsu. Antigonina ni popustila, ampak tudi Kreon ni popustil, zato je sploh prišlo do tragedije. Če to sprejmeš, potem nimaš vsebinskega merila, potem gre za to, kdo je bolj trmast. Žižek v knjigi *Hvalnica ljubezni* Antigoni očita trmo, zato v končni posledici interpretira povsem napačno. Zaradi Kreonovega nespoštovanja posvečenosti smrti imamo na koncu tragedije tri samomore. Tisti, ki je res kaznovan, je Kreon, ker bo moral s tem živeti do konca življenja. Oba sta bila nepopustljiva, on in Antigonina, kako torej ločiti: z vsebinskimi vrednotami, dostojanstva ter posvečenosti življenja in smrti. Tu je še zlato pravilo: ne stori drugemu tega, česa ne želiš, da bi drugi storil tebi. V tem je razlika med Kantovim kategoričnim imperativom in zlatim pravilom. Prvi je formalen, odvisen

»ZAME, KI NE VERJAMEM V BOGA«

Ena je groza je knjiga vztrajnega »medavtorskega« razločevanja, kritičnega distanciranja od kolegov filozofov in zoprnikov teologov in ideologov, ne pa prijateljskega trepljanja po njihovih ramenih. Bolj kot za resnico tekstov gre Tinetu Hribarju za resnico življenja: njegova knjiga je namreč, kot pravi čisto na začetku, pripoved »o grozah in grozodejstvih 20. stoletja, obenem pa o navajenosti na ta grozodejstva v tem našem, 21. stoletju«.

MATEVŽ KOS foto DOKUMENTACIJA DELA

KONFLIKT INTERPRETACIJ

Naslovna sintagma Hribarjeve knjige je sposojenka iz Kosovelove slovite pesmi *Ena je groza*. Prva kitica te pesmi, h kateri se Hribar vrača znova in znova, se glasi: *Ena je groza, ta groza je: biti – / sredi kaosa, sredi noči, / iskati izhoda in slutiti, / da rešitve ni in ni*. »Groza kot taka«, zatrjuje Hribar v predgovoru, je »groza zgolj nič«, in o tej grozi »pripovedujejo pesmi Srečka Kosovela«. Še več, Hribar ve, da Kosovel »kot pesnik ve«, da »ne individualna spreobrnitev ne kolektivna revolucija ne moreta usmrtiti smrti in uničiti nič«. Vendar: kaj in koliko Kosovela »kot pesnik ve«? Kosovela »kot pesnik« ve natanko to in toliko, kar in kolikor vedo njegove pesmi. K temu je treba dodati, da Kosovelove pesmi ne pripovedujejo le o »grozi zgolj nič«, temveč tudi – včasih pa: *predvsem* – o tem, čemur Hribar pravi »individualna spreobrnitev« in »kolektivna revolucija«. Branje Kosovela je na tej – Hribarjevi – ravni pač branje po izbiri. To velja tudi za izbrane verzete ali one pesmi.

Groza zgolj nič je za Hribarja primarni eksistencial, a na ozadju še primarnejša – človeške – izkušnje: srečanja »z radostjo biti«. Ali kot pojasnjuje, sklicujoč se še zmeraj na Kosovela, v sklepnih odstavkih prvega poglavja: »Kljub smrtnosti smo glavni dobitnik, ki je življenje samo, že dobili; preden smo se znašli pred grozo zgolj-niča, smo se srečali z radostjo biti.« Zdaj torej ne gre več zgolj za to, kar Kosovel »kot pesnik ve«, ampak za – v prvi osebi množine formulirano in s Kosovelovimi verzi podprto – vednost o življenju, niču in biti. Besedi, ki zarisujeta doživljajski horizont te vednosti in ji dajeta usodnostno, onkrajčujensko, celoto človeškega nagovarjajočo težo, sta *groza* in *radost*. Natančneje: *groza nič* in *radost biti*.

Vendar pa že Kosovelova pesem *Ena je groza*, ob pomoči katere Hribar *in medias res* začinja svojo velikopotezno

Edvard Kocbek

pripoved, ne govori samo o grozi biti in o slutnji, da rešitve ni in ni (»In vse je nič«, se na primer decidirano začenja Kosovelov *Sonet smrti*), temveč tudi o pesnikovem bogoiskateljstvu, nemara celo religioznosti. Zadnji verz pesmi o grozi, in Hribarjeva razlaga se ga ne dotakne oziroma je ne zanima, se namreč glasi: »Ti čutiš Ga in ne veruješ vanj. –« On, pisan z veliko začetnico, ki je obenem pozitiv čutenja in negativ verovanja, je ista figura, kot jo srečamo še v nekaterih drugih Kosovelovih refleksivnih pesmih iz tega obdobja. »Nate naj mislim, večni Bog? / Nate, ki si skrivnosti skrivnost,« je rečeno v pesmi *Povej, razodeni, Psalm* se začinja z verzom »O Bog, usmili se moje praznote!«, pesem *Želja po smrti*, denimo, pa Boga nagovarja prav tako neposredno: »Daj mi, Bog, da mogel bi umreti, / tiho potopiti se v temò.«

Tehle nekaj »primerov« sem iztrgal iz Kosovelovega opusa zato, da bi pokazal, da med »vednostjo« pesnika Kosovela in »vednostjo« interpretira Hribarja (ali kateregakoli drugega razlagalca) ni in ne more biti konsenzualnega soglasja. S

tem ni nič narobe, saj drugače biti ne more. Le priznati je treba, da je še tako močna interpretacija lahko šibkejša od enigmatične – pesniške – resnice izbranega teksta. »Logična analiza pesmi,« kot čez nekaj sto strani, na koncu prehojene poti, pripominja Hribar, »nas očitno vodi v absurd.«

Konflikt interpretacij, želja po obvladovanju teksta, je pač eden izmed korakov na poti vseobsegajoče interpretove zgodbe. Ta v Hribarjevem primeru seveda ni literarnozgodovinska ali kaka podobna učenost, ne gre mu za šolo, temveč zares. Bolj kot za resnico tekstov mu gre za resnico življenja: njegova knjiga je namreč, kot pravi čisto na začetku, pripoved »o grozah in grozodejstvih 20. stoletja, obenem pa o navajenosti na ta grozodejstva v tem našem, 21. stoletju«.

SVETOVNI ETOS IN ETIKA RAZLOČEVANJA

Kdor vsaj približno pozna Hribarjev obsežni filozofski opus, v zadnjem obdobju posvečen predvsem zasnutju »svetovnega etosa«, izpeljanega iz svetosti življenja kot njegovega prvega stavka, ki ne potrebuje absolutnega onkraj kot svojega

Dušan Pirjavec

od mene ali od moje želje, drugo pravilo pa je recipročno. Kriterij je drugi.

Na eni strani ste se soočili z religijami, na drugi s privrženci Hegla in Lacana. V knjigi ste prevzeli tezo o smrti Boga, povedali, da je nesmiselno žalovati za njegovo smrtjo, saj Bog nikoli ni obstajal. Prepoznati je nekaj podobnega, kot do skrajnosti izpeljan ateistični humanizem ...

Humanizem da, toda v nekem drugem pomenu, ne modernističnem. Nisem nasprotnik krščanstva. S smrtjo Boga ni nobene škode, kolikor je to vrhovno bitje ali absolut. Vedno pa poudarjam, da je edino religija, krščanstvo pa še posebej, ohranila svetost. Ločim med svetim in božjim. Komunistem je vse sveto skupaj z božjim vrgel čez krov. V krščanstvu je Bog shramba, skrinja svetega, dokler nismo razločili razlike med svetim kot svetim in božjim, ki je združeno z institucijo in močjo. Sem proti instituciji, tudi katoliški, vendar ne na vseh ravneh. Moj bratranec je duhovnik. Zelo spoštujem duhovnike, ki posvečajo svoje življenje ljudem v potrebi, ne strinjam pa se s polasčanjem institucije oziroma oblasti.

Govoriva o družbi, imanentni religiji. Nemara celo o civilni religiji. Prihajava do Dostojevskega. Če ni Boga, je vse dovoljeno, pravi, tudi vi omenjate v knjigi brate Karamazove. Smrt Boga problem preda naprej človeku k vprašanju smrti na ravni simbolov. Freud je opozoril na mogočo iluzijo religije, podobno kakor vi, vendar se zdi, da je podobno s simboli. Ko ti zamrejo, človeku ostanejo nagoni, eros in tanatos na primer. Je groza biti nemara v tem, da se spustimo v tekmo z živaljo?

Pojdiva v stržen, v razliko med svetim in božjim. Če Boga več ne obravnavam kot nekaj absolutnega, mi še vedno ostane sveto kot sveto. Ostane svetost življenja, posvečenost mrtvih in zlato pravilo. Prav zato, ker ohranjam srž religije, tudi krščanske, sveto kot svetost, se nimam za ateista, marveč za post(a)teista. Za bojeviti komunistični ateizem je značilno, da črta oboje, božje in sveto.

Pri človeku želite ohraniti simbolno vrednost?

Absolutno. Lacanovci so po mojem tu blizu boljšeizmu, zato Slavoj Žižek tava med Leninom in svetim Pavlom,

saj sveto enači s sakralnim in s tem z močjo. Sakralno je namreč vedno vezano na moč. V najvišji točki na Boga vsemogočnega. Obstane človeškost človeka, v tem smislu se strinjam s humanizmom, ne pa v novoveškem smislu. Prave vrednote, zlasti temeljne štiri, so zame absolutne vrednote. Niso vrednote Absoluta, Boga, so pa absolutne. Ne, ker je na njihovem izvoru Bog, temveč, ker brez njih človeka kot človeka – tu sva pri simbolnih vrednostih, ki jih poudarjate – absolutno ni. Zato nisem proti krščanstvu, sem pa proti nekaterim elementom, na primer proti Mojzosevemu masaku. Na prvem mestu je prva božja zapoved, veruj v enega Boga, če ne, si itak že naredil samomor. Katoliški katekizem še vedno dopušča smrtno kazen. Zame

je najpomembnejša peta božja zapoved, Ne ubijaj!, če to prekršim, prekršim tudi prvo. Pri Novi zavezi pa imam težavo, ker je v njej toliko nasprotnih stališč. Matej: kdor z mečem začne, bo z mečem pokončan. Na to se sklicujejo mirovniki, potem pride nekdo drug in ponudi drugačen citat: Nisem prišel, da bi prinesel mir, temveč meč, da se vse razkolje ... Tudi Izraelci imajo podobne težave: prinesejo deset božjih zapovedi, potem pa ukažejo pobiti vse, ki so okrog zlatega teleta. To so protislovja, ki jih sodobnemu človeku ni treba več pozreti.

Peta božja zapoved se je pri vas izkazala kot analogon grozi nič, ki je negativna. V nasprotju s tem je

Tine Hribar: Ena je groza

ŠTUDENTSKA ZALOŽBA, ZBIRKA KODA

LJUBLJANA 2010

438 STR., 32 €

metafizičnega temelja, ampak privilegira enkratnost, nepovnljivost, ne nazadnje *totalnost* človeške eksistence, in njegove angažirane posege v sfero javnega in političnega vse od predosamosvojitvenih časov pa do še svežega arbitražnega včeraj, mu ne bo težko uganiti, kaj je glavna tema njegove knjige. Poleg tega je nastala tako, da je nekatere svoje starejše razprave dopolnil, predelal, posodobil in jih nato vključil oziroma povezal v preurejeno celoto, nekaj tekstov pa je novih oziroma še niso bili objavljeni. Najstarejša sta prvi in zadnji – tudi to po svoje govori o kontinuiteti Hribarjevega filozofskega prizadevanja. Njegov diskurz je nemalokrat diskurz razločevanja, ne samo razločevanja različnih ravni, temveč tudi razločevanja med Hribarjem in drugimi avtorji: *Ena je groza* je knjiga vztrajnega »medavtorskega« razločevanja, kritičnega distanciranja od kolegov filozofov in zoprnikov teologov in ideologov, ne pa prijateljskega trepljanja po njihovih ramenih. Rdeča nit Hribarjevega razpravljanja je predvsem zvestoba njegovi lastni misli, kakor se pač razvija iz desetletja v desetletje in se, ko je čas za to, spet vrača nazaj k temu ali onemu izvornemu dogodku, točki svoje lastne iniciacije. Navsezadnje natanko o tem s svojo spiralasto-krožno dramaturgijo enajstih oziroma dvanajstih poglavij govori tudi sestava knjige. Ta je, če grem po vrsti, takšnale: prva različica prvega poglavja – *Groza* – je stara več kot tri desetletja in pol, *Kocbekova krivda* je iz leta 2004, *Kocbekovo očiščenje* iz leta 2005, nato sledita nova teksta: *Kocbekovo zaznamovanje Dušana Pirjevca in Kocijančičev odnos do Pirjevca in Kocbeka*. Naslednja tri (delno nova) poglavja so iz let 2004–2005: *Zločin brez zločincev*, *Tri ravni človeškosti*, *Zakaj Antigona Žižku ne da miru*. Poglavji *Ojdipovska od-rešitev* in *Slutiti, da rešitve ni in ni* še nista bili objavljeni, z razpravo *Strašna svoboda nič*, posvečeno Kocbekovemu pesništvu, prvič je bila natisnjena leta 1987, pa se knjiga konča.

IZVORNA UTEMELJITELJA SLOVENSKE OSAMOSVOJITVE

Na tem mestu se ne da predstaviti vseh njenih razsežnosti, podpoglavij, ekskurzov itn., zato bom – upoštevaje *logiko* Hribarjeve pripovedi, predvsem pa impulze, ki jih prinašajo doslej še neobjavljeni deli knjige – poskušal skicirati nekaj njenih glavnih poudarkov. Pa tudi problemov in odprtih vprašanj, ki se (mi) odpirajo s tem v zvezi. Ključni figuri, s katerima Hribar ves čas dialogizira, sta Edvard Kocbek (1904–1981) in Dušan Pirjevec (1921–1977), njima, njegovima »učiteljema v tem, kako se soočiti s strašno svobodo nič in kako ohraniti prostost duha ne glede na vse«, je knjiga tudi posvečena. Njuna prostost duha je bila mogoča šele tedaj, ko, če sledim Hribarjevi izpeljavi, nista bila več vernika

socialne in nacionalne revolucije, ampak sta začela hoditi svojo, distancirano, glede na družbeni inženiring ljudske demokracije nemalokrat heretično, paradisično pot. In ravno njun odmik od povojne partijske realnosti in voluntarizma komunistične ideologije je eden glavnih razlogov, da sta »izvorna utemeljitelja slovenske osamosvojitve«. Seveda pa niti Kocbekova niti Pirjevčeva zgodba – zgodba o njunem »življenju in delu« – ni enoznačna, ne da se povzeti v sklenjeno pripoved brez zagonetnega preostanka. Recimo, da je Hribarjevo razpravljanje stimulativen uvod v zgodbo njune zagonetnosti. To je tudi zgodba o idejah, projekcijah in iluzijah 20. stoletja. In o težavah Slovencev s samimi sabo. Razprava oziroma poglavje *Kocbekova krivda*, denimo, analizira Kocbekov odnos do medvojnih likvidacij. Na podlagi

nekaterih – danes bi rekli najkontroverznejših – odlomkov iz njegovega medvojnega dnevnika *Tovarišija* Hribar ugotavlja, da likvidacije oziroma politični umori za Kocbeka pravzaprav – v zadnji posledici – niso bili vprašljivi. Od tod njegova »huda, radikalna krivda«, saj je etičnost naravnega prava zamenjal za revolucionarno voljo do moči. Zelo plastično je to Kocbekovo stališče na primer razvidno iz njegovega dnevniškega, s svojo logiko in glede na konsekvence dovolj strašljivega zapisa ob vosovski likvidaciji Marka Natlačena, neformalnega voditelja slovenskega protirevolucionarnega tabora, oktobra 1942. »V Natlačenovi likvidaciji doživljam zakonito porajanje novega prava, revolucionarnega prava in občutka za novo pravico, ki se bo razodela v tej zgodovinski dobi. Ta tragična smrt pomeni z drugimi likvidacijami vred zgodovinski prelom. Ta prelom obstoji v tem, da likvidacija pomeni tudi silovito javljanje novega prava in nove pravice.« In Hribarjev zgoščen poznejši komentar, podprt sicer s temeljito analizo in argumentacijo: »Kocbek je podlegel hudi krivdi prav tedaj, ko je v zagnani težnji po prečloveškem segel po nadčloveškem in s tem zapadel nečloveškemu.«

To je ena plat zgodbe o Kocbeku. Druga, svetlejša, če pustimo njegovo literarno ustvarjanje in povojne metamorfoze, kot o njih tako rekoč iz prve roke poročajo Kocbekovi dnevniki, ob strani, je povezana z letom 1975, ko je izšel njegov intervju oziroma pričevanje o povojnem pomoru domobrancev. Hribar ta intervju razume kot eno izmed točk zgodovinskega preloma, ki je nato sprožila plaz dogodkov in dejanj. Iz današnje perspektive (natančneje: retrospektive)

se kažejo kot povezana pripoved z zgodovinskim Ciljem – osamosvojenost in demokratično Slovenijo – na koncu poti. Če namreč Kocbekovega intervjuja ne bi bilo, spekulativno razlaga Hribar, »bi se slovenska zgodovina konec dvajsetega stoletja odvijala povsem drugače. Resnica o komunističnem Zločinu ne bi vstopila v slovensko zavest, Pirjevec ne bi napisal svojih dnevniških zapisov in spominjanj z radikalno obsodbo komunistične revolucije in iz nje izvirajoče državljanske vojne, Spomenka Hribar ne bi napisala *Krivde in greha*, ne bi se torej ponovno sprožila komunistična oblastniška histerija sredi osemdesetih let, katere posledica je bilo režimsko setutje navznoter, to pa pomeni, da tudi *Prispevki za slovenski nacionalni program* (1987) ne bi mogli biti objavljeni [...], ne bi, takoj zatem, prišlo do oblikovanja *Tez za ustavo Republike Slovenije* (1988), konec koncev, veliko vprašanje je, če bi brez Kocbekovega dejanja prišlo do osamosvojitvenega gibanja; in (prek spravne slovesnosti v Rogu) do osamosvojitve.«

Pirjevčevi dnevniški zapisi (*Dnevnik in spominjanja*, 1974/1975), omenjeni v tem odlomku, so drugi veliki tekst slovenskega samorazčiščevanja. A v letih svojega nastajanja samo Pirjevčevega samorazčiščevanja, kakor se je pač dogajalo znotraj osebno-zasebnega monologa, skritega pred javnostjo – dokler leta 1986, skoraj desetletje po Pirjevčevi smrti, ni bil natisnjen v *Novi reviji*. Njegova središčna tema, na splošnejši ravni povezana sicer tudi s Pirjevčevimi študijami o evropskem romanu in njegovem junaku, novoveškem subjektivizmu itn., je predvsem vprašanje partizanstva in revolucije kot manifestacije volje do moči oziroma svobode, ki je onstran vseh norm in omejitev. To je svoboda, ki je, če uporabim Pirjevčev besednjak, »utemeljena v skrajni izpostavljenosti v smrti«. Hribar ob tem posebno pozornost posveča odnosu med Pirjevcem in Kocbekom, njuni sorodnosti v različnosti motrenja partizansko-revolucionarnih let, ki so bila bistvena za njuno identiteto. Obenem pa, prek refleksivnega ovinka, prelamljanja s svojo lastno preteklostjo na eni strani in prebijanja svinčene družbene aktualnosti sedemdesetih let na drugi. Pomora domobrancev se je v svojem dnevniku, neposredno spodbujen s Kocbekovim intervjujem, dotaknil tudi Pirjevec: nedvoumno ga je poimenoval zločin in s tem naredil – ne samo terminološki – korak naprej od Kocbeka. V dnevniku mu je sicer namenil tudi nekaj kritičnih besed, češ da je, denimo, Kocbekov intervju »samodopadljivo spovedovanje«, da je ostal na pol poti, brez samokritike, ➤

radost ljubezni in življenja, ki je afirmativna. Sva spet pri Lacanu in vprašanju želje. Lacan pravi: ljubezen dokazuje existenco Boga, želja ustvari Boga, Bog kot objekt sublimacije predstavlja željo niča, željo po zničenju in smrti. Temeljno vprašanje želje torej je, iz katerega naslova je postavljena. Vendar sledi *creatio ex nihilo*, to razumem kot afirmativno pozicijo niča, pri vas pa gre za tragično pozicijo niča. Je v tem razlika?

Da, v tem je razlika. Ponazoriva to spet z Dostojevskim, ki pravi, če ni Boga, je vse dovoljeno. Lacan pa napravi obrat in pravi, če ni Boga, ni nič dovoljeno. To je logično: če ni absolutna, ki zapoveduje, potem tudi ni tistega, ki prepoveduje. Če pa ni nič dovoljeno, je isto, kot če bi bilo vse dovoljeno. Sam odločaš. Tu je problem želje, »ne popustiti glede svoje želje« in »creatio ex nihilo«. Izhajaš iz niča in nimaš več nobenega merila.

Pri Lacanu »ne popustiti glede svoje želje« razumem drugače, namreč, ne vdati se želji ...

Ne, to je druga faza, ko želja postane prepreka. Gre za obrate, podobno kot pri Heideggru, ko Lacan po seriji obratov nenadoma vpelje gon kot počelo etike. Ob problemu, ki ga razvije Dostojevski, moram spet ugotoviti: gre za ali-ali. Zame je človek kot končno bitje radost biti, veselje do življenja, ampak ni mogoče doseči raja ne na zemlji ne drugje, kjer bi ostala in obstajala le še »blažena Bit«. Bog. Na drugi strani imamo vedno smrt in grozo zgolj niča. V tem razponu živimo, in če ga želimo obvladati, na neki način postanemo preganjalci drugega, v skrajnem primeru zločinci. Na neki način je lepo, če ostaneš zgolj pri radosti biti in veselju do življenja in črtaš pol človeka. Toda s tem zapostavljaš trpljenje in drugega siliš, da se odreče delu sebe.

Na neki točki pišete o Ojdipovi tragediji, na drugi pravite, da Ojdip nima tragedije. In še nekaj. Ob nenehnem trpljenju in smrti se poraja vprašanje: Kakšen je potem sploh smisel življenja?

Zame je poleg vseh drugih razlik v pojmu »ontološka diferenca« popolna razlika med smislom in namenom. Namen je povezan z nalogo, ki jo izvršujem za Cilj. Smisel pa je resnica v smislu neskrivosti: da se nam svet razkriva v svoji čudežnosti, a hkrati tudi v tragični razsežnosti. Zame je ta resnica smisel življenja. Če verjamem, da je mogoče to tragičnost premagati, je to dobro, zlasti, če je nekdo na smrt bolan. Jaz osebno tega ne morem verjeti: Ali naj zaradi tega obupam? Teh sedemdeset let doslej mi je dajalo več dobrega kakor slabega, pa sem marsikaj prestal. Zaradi tega ne bom zdvomil o življenju kot takem. Rešitev vidim v tem. To ni blaženost; za nekoga, ki je o njej prepričan, bo moje stališče seveda neprimerno. Ljudem, ki ne verjamejo v blaženost, skušam »ponuditi« dostojanstvo človeka in zlato pravilo. Skrajno nevarna se mi zdi teza, da je mogoče usmrtiti smrt in izničiti nič. To ni mogoče. Tako je moje prepričanje, in če to sprejemem, potem sem drugačen, ne bom agresiven in obljubljal svetlo prihodnost in podobno.

Zdaj ste pravzaprav stopili v Pirjevčev kontekst, ko si v bitki s samim seboj predlaga pot ponižnosti. Je to to?

Ponižnosti kot hvaležnosti, ne kot podrejenosti. Torej hvaležnosti do sveta in vsega, kar je.

Še enkrat vas v zadnjem vprašanju vprašam, zakaj vas je prav Kocbek izzval tako zelo, da se v knjigi vleče kot rdeča nit? Ne gre za globlji razlog od tega, kar ste že povedali?

Mene pa tudi ženo Spomenko Hribar je izzval res globoko. Tudi Pirjavec. Najprej ju nisem imel za filozofa, Kocbeku sem se približal prek poezije, potem je šlo naprej prek *Strahu in poguma*. Usodno je bilo leto 1975. Nekateri so dejali, pa saj ste vedeli: Ne, nismo vedeli za poboje. Prej smo bili z nekaterimi prijatelji, potem ko so nasprotovali Kocbeku in Ahacu, smo se morali raziti. Zadnje pismo, ki sem ga dobil, kaže na aktualnost. Kocbek je bil bolj obsežen in globlji, pri Ahacu nam je veliko pomenilo, da se je uprl oblasti kot partizan, da je prvi kot prvoborec razločil med partizanstvom in revolucijo. Skoraj nihče ni šel za njim, vsi so požirali razlogo zveze borcev. ■

tj. brez premisleka svoje lastne odgovornosti, sprepletenosti s tovarišiji in očaranosti nad močnimi revolucionarnimi figurami, zlasti Kidričem itn. Težava s tem Pirjevčevim tekstom, ki je formalno, kot rečeno, zasebno-dnevniške narave, je predvsem to, kako presojati njegovo odmevnost, vpliv, saj je bil dosegljiv le redkim prijateljem. Sintagma o strahu in pogumu je, navsezadnje, veljala tudi za avtorja *Dnevnika in spominjanj*: to je bil pogum med samorazkrivajočim se pisanjem in strah pred javnim natisom oziroma nastopom. A to je bil še kako realističen strah: beseda *zločin* v zvezi s pomorom domobrancev je bila v sedemdesetih letih, ko je revolucija – pa čeprav do konca birokratizirana – še kar trajala, pač nemogoča, prepovedana, malodane zločinska beseda. Obenem je bil to čas, ko se je, po Hribarjevih besedah, zdelo, »kakor da bodo komunisti večno na oblasti. Ali da bo njihova vladavina, njihova Oblast trajala še najmanj tisoč let.«

MANKO ETOSA

Teh tisoč let se je tako rekoč čez noč skrčilo na skromno desetletje in pol, in s koncem osemdesetih let je napočil čas svobodnega razpravljanja, ko za objavljanje ni (bil) več potreben državljanski pogum. Kar zadeva središčno temo Hribarjeve knjige – groze in grozodejstva 20. stoletja –, je za soočanja z njimi potreben drugačen pogum, predvsem pripravljenost na prepoznanje svojih lastnih, po večini ideoloških, predsodkov in intelektualnih slepil. Tistim, ki tega niso pripravljeno storiti sami, je treba priskočiti na pomoč, in obilo strani v različnih poglavjih Hribar namenja takšni pomoči: to so po večini kritične analize avtorjev različnih generacij in ideoloških profilov, od, denimo, Janeza Stanovnika, Alojza Ihana (»Tako etično zakrmele razlage, kot je Ihanova, še nisem videl.«), Ivana Urbančiča, Iva Keržeta pa do Alenke Zupančič, Mladena Dolarja in Slavoj Žižka (»Ne on ne njegovi se nikoli niso upali spregovoriti o Zločinu in se s tem rešiti Trave, v katero so s svojo slabo vestjo ujeti še danes.«). Žižku, enemu izmed novodobnih »estradnih komunistov«, čigar opus na Slovenskem, nekoliko presenetljivo, še ni doživel celovite kritične presoje, panegirikov pa veliko, Hribar posveča posebno poglavje. V njem analizira Žižkovo (ne)razumevanje Antigone – Antigone kot njegove »slabe vesti« –, potegne pa, med drugim, tudi pomenljivo primerjavo med Žižkom in Heideggru: gre za motiv/imperativ odločilnega Dejanja, radikalnega preloma, ki je Heidegger pripeljal do epizode z nacionalsocializmom, prihodnost takšnega ali drugačnega Dogodka v zvezi z Žižkom pa je še odprta.

Drugi avtor, ki mu Hribar prav tako namenja posebno – po večini kritično – pozornost, je Gorazd Kocijančič. V precep vzame krajša, priložnostna Kocijančičeva zapisa izpred nekaj let in enega izmed njegovih intervjujev. Hribarja vznemirja Kocijančičev poudarjeno kritični odnos do Kocbeka in Pirjevca, s tem pa tudi do slovenske polpreteklosti in sedanjosti. Hribar stopi svojima duhovnima učiteljema seveda v bran,

saj je bil v osrčju njunega prizadevanja etos, ki je navdihnil tudi njega – »tisti etos, brez katerega Slovenci ne moremo in ne bomo mogli biti«. Nespoštljiv, včasih celo porogljiv Kocijančičev odnos do obeh utemeljiteljev novodobnega slovenstva po Hribarju govori ravno o manku pravega etosa. Drugo ime za takšen manko je cinizem, sarkazem, nihilizem. Kocijančičevo averzijo do Pirjevca tako odkriva na dveh ravneh: prva je psihološko-biografska, povezana je s sovraštvom do Pirjevca, ki »se je širilo po partijsko-komunističnih, zlasti komunistično-partizanskih družinah«, gre torej za »odmev odpora in omalovaževanja pa tudi zavisti, če že ne sovrašva v okolju njegovega [Kocijančičevega] odraščanja«. Ta Hribarjev očitek je diskvalifikacija in udarec pod pas, ki ima takšno težo, kot če bi potencialnega mladega kritika Kocbekovih knjig in življenjskih odločitev razorožili z argumentacijo, da ne more pravično razsojati zato, ker je bil njegov dedek, če karikiram, domobranski propagandist, babica pa krvoločna aktivistka Katoliške akcije. Hribarju

SEVEDA PA NITI KOCBEKOVA NITI PIRJEVČEVA ZGODBA – ZGODBA O NJUNEM »ŽIVLJENJU IN DELU« – NI ENOZNAČNA, NE DA SE POVZETI V SKLENJENO PRIPOVED BREZ ZAGONETNEGA PREOSTANKA. TO JE TUDI ZGODBA O IDEJAH, PROJEKCIJAH IN ILUZIJAH 20. STOLETJA. IN O TEŽAVAH SLOVENCEV S SAMIMI SABO.

se zdijo sprejemljivejši Kocijančičevi filozofski argumenti, a tudi te po večini zavrne, in sicer zato, ker so izrečeni s strogo filozofskega vidika, Pirjavec pa se »nikoli ni imel ne za čistega ne za strogega filozofa«. Kot da ne bi šlo za stvar samo, temveč za to, kako človek kot misleča stvar razume samega sebe – in kot da je to samorazumevanje apriorna forma razumevanja nasploh.

Podobno velja za Kocbeka, drugi objekt Kocijančičeve kritične analize: »Kakor Pirjevčev *Dnevnik* tudi Kocbekov *Intervju* nikakor ni želel biti filozofski ali teološki tekst; bil je izraz Trave, slovenske in osebne rane, ki še danes ni zaceljena, tedaj pa smo jo komaj začutili.« Poanta Hribarjeve kritike je, da »Kocijančič stopa ne samo mimo Kocbekovega tveganja, ampak tudi mimo njegove zahteve po poimenovanju 'največjega zločina' z resnici ustrezajočim imenom. Kakor da ga potlačena in pohabljen zavest ne zadeva.« Čeprav Kocijančič govori o Kocbeku, pa pravzaprav sodeluje pri »zaroti molka«, ki še danes ni povsem odpravljena.

IZKLJUČUJOČA SVETOVNOST SVETOVNEGA ETOSA?

Hribarjeva kritika se v nadaljevanju še zaostri in dobi svetovnonazorske, že kar kulturnobojne razsežnosti. Sprva, denimo, ugotavlja, da je tisto, kar je trajno zavezujoče pri Kocbeku, »vizija krščanstva, ki se je otrslo klerokaticizma«, drugo ime zanjo je »avtentično krščanstvo«, nato pa, še zmeraj v poglavju o Kocijančiču, mimogrede spregovori o

»hinavski dvoličnosti« pri Jezusu, ali pa o »genocidnih ukazih starozaveznega Boga« itn. Od kod zdaj te po svojem bistvu moralne (ob)sodbe, polemika z »zmredo v evangelijih« in z »lažmi« papeža Benedikta XVI., ki gredo – na drugi strani – z roko v roki s potrebo po izpovedovanju svojih lastnih prepričanj? Na primer: »Zame, ki ne verjamem v Boga in zato nisem veren v smislu pobožnosti, so to pravljice, v nadaljevanju kvečjemu prisposodbe. Edini kriterij, ki velja, je etični kriterij. [...] Ni religioznost kriterij etičnosti, marveč je etičnost kriterij (te ali one) religioznosti.« Ali na drugem mestu, v poglavju *Tri ravni človeškosti*: »Sam si želim kljub hrepenenju po nesmrtnosti, ki pa si ga nisem povsem gotov, izpovedati svoje prepričanje o nepresegljivosti smrti, obenem pa vero v medčloveško ljubezen, ki je kljub svoji končnosti čistejša brez vere v Boga kot pa z vero vanj.« Hribarjev angažiran protikrščanski diskurz (pod zastavo svetovnega etosa?) doseže enega vrhuncev proti koncu knjige, v poglavju *Slutiti, da rešitve ni in ni*. Ta intoniranost bolj kot na oznanjevalca svetovnega etosa in njegovega četverja (svetost življenja, posvečenost mrtvih, dostojanstvo človeka in zlato pravilo) spominja na ničejanski besednjak mladega Josipa Vidmarja in njegovih polemičnih spopadov s katoliškim krogom med obema vojnoma, pa naj gre za, navajam Hribarjeve »pripombe«, »zadušljivo obremenitev z nesmrtnostjo«, dvoličnost krščanske morale, za krščanstvo, ki »relativizira etiko«, ali pa za kategoričnost naslednje (poslednje?) sodbe: »Življenje kristjana in krščanska ljubezen sta pubertetniška ljubezen in pubertetniško življenje: življenje ne do konca dozorelega oz. odraslega človeka«. Pa ne da bi zdaj moraliziral o Hribarjevi nedialoški: poziv k dialogu je nemalokrat samo retorično-larpurlartistična gesta, ki obvisi v praznem, ko iz sfere abstraktnih ozvezdij ene same dobrnamernosti sestopi v svet konkretnih moralnih dilem in odločitev. Posameznik Hribar s tem nima težav, lahko pa jih ima univerzalnost svetovnega etosa: težko se je namreč znebiti vtisa, da izključujoče stališče v imenu svetovnega etosa, pa naj bo uperjeno v levo ali desno, teistično, agnostično ali ateistično stran meseca, temu etosu pravzaprav odvzema, preprečuje, načinja njegovo svetovnost.

Ene je groza je knjiga, ki, če Hribarjevo pogosto izraženo zahtevo do drugih obrnemo nazaj k njemu samemu, zahteva dosledno razločevanje različnih ravnih: strogega mišljenja, kritično pretanjenih analiz, poetičnih pasaž in skokov v neznanu, čistega in praktičnega uma, kritike ideologije in ideološke kritike, pa tudi v svoj trmasto poudarjeni prav zagledanega odzivanja na izzive lokalno in globalno neukrotljivega življenja. Temu življenju filozof slovenske državnosti in svetovnega etosa jemlje mero in obenem postavlja meje. ■

DR. MATEVŽ KOS, literarni kritik in esejist, profesor na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

LEONARD COHEN, HVALEŽNI POET TREH GENERACIJ

Verz, beseda, je tisto, kar daje Cohenu, »lordu Byronu rock'n'rolla«, na videz »čudežno moč« nad občinstvom, šele potem prideta glas, ki jih interpretira in ki se je v štirih desetletjih iz tenorja spremenil v bariton, ter glasba, s katero vrhunski spremljevalni (multi)instrumentalisti podčrtujejo pesmi. Pesmi kot poezijo ali kot songe?

VOJKO FLEGAR *foto* UROŠ HOČEVAR

Od občinstva ne pričakuje malo. Pričakuje hvaležnost in ponižnost. Ne zase ali orkester, saj je tudi sam hvaležen in ponižen. Nič več in nič manj. Ponižno hvaležen, da sme biti tam, v družbi občinstva, od katerega pričakuje hvaležnost in ponižnost, da sme biti navzoče in uživati, ko on, hvaležni in ponižni »instrument za določene vrste informacij v določenih trenutkih«, uživa v njegovi družbi. Ponižno hvaležen, da občinstvo »ohranja moje pesmi žive«.

Leonard Cohen se je po poldrugem desetletju na svetovne odre pred dvema letoma vrnil na predvečer finančne krize, ki je ne samo razblinila utvaro o »koncu zgodovine«, pač pa zahodno kulturo povrh postavila pred neprijetna vprašanja. Koliko pohlepa, sebičnosti in brezobzirnosti lahko prenese človeška družba? Kaj je ostalo od spoštovanja enkratnosti vsakega posameznega človeka? Kam je izginilo zavedanje o vzajemnosti, medsebojni odvisnosti?

V času potemtakem, ko se je zdelo, da se je uresničila Cohenova prerokba, po kateri je poniknil na svoja dolga potovanja vase.

*Things are going to slide, slide in all directions
Won't be nothing
Nothing you can measure anymore
The blizzard, the blizzard of the world
has crossed the threshold
and it has overturned
the order of the soul
(The Future)*

Ko je postalo, leta 2008, očitno, da je samoumevno postalo nedoumljivo.

Bila je to osupljiva in ganljiva izkušnja tistega 6. oktobra 2008 v Münchenski olimpijski dvorani. Skromni poet, spoštljivo občinstvo, nekako komorno ozračje, a polno vedrine, nekakšnega Spoznanja, Modrosti in Skromnosti. Vzajemne ponižne hvaležnosti, ki se zaveda razlik v spolu, stanu, starosti, barvi kože in veroizpovedi, a se zanje ne meni. Cohen kot Faust, ki je študiral religije in filozofije sveta in nikjer ni našel odgovora, ključa človeškega bivanja. Do tega večera, prijatelji moji. Hočete izvedeti skrivnost? Poslušajte: *doo damm dam dee, doo damm, dee, doo damm dam dee ...* In občinstvo, ki to poetovo ob blagem smehljaju izrečeno samoironijo potrди s smehom olajšanja.

To, da si domišlja, da zgolj prenaša »določene informacije«, je Leonard Cohen izjavil v enem izmed neprav zelo pogostih časopisnih intervjujev – februarja leta 1971 (za *Rolling Stone*). Pred skoraj štirimi desetletji in neposredno pred nastopom na Kalifornijski univerzi v Berkeleyju. V tistih nemirnih letih mladostnega revolta v drugi polovici šestdesetih let prejšnjega stoletja, znanih po gibanju za svobodo govora, nasprotovanju vietnamski vojni in nasilnem razgonu študentske zasedbe.

Rolling Stone je v tisti številki objavil tudi reportažo s samega koncerta v prepolni dvorani Berkeley Community Theatra, na katerem je 36-letni Cohen nastopil s spremljevalno zasedbo Army. Ko je po nekaj skladbah občinstvo, »mlado, toda mešano in različnih slojev«, začelo zasedati prehode, kar je nedovoljeno, policija pa se je začela pripravljati na poseg,

LEONARD COHEN V SLOVENŠČINI

- *Lepi zgublenci* (Beautiful Losers; roman), prevod Jure Potokar, Mladinska knjiga, 1996, Modrijan 2009
- *Stolp pesmi* (izbor poezije), prevod Matej Krajnc, KUD France Prešeren, 2004
- *Knjiga hrepenenja* (The Book of Longing; poezija, proza, risbe), prevod Matej Krajnc, Miš, 2008
- *Knjiga milosti* (The Book of Mercy; proza, poezija, psalmi), prevod Jure Potokar, Modrijan, 2008, 2010
- *Najljubša igra* (The Favourite Game; roman), prevod Matej Krajnc, Modrijan, 2008

je Cohen napovedal »nekaj pomembnih obvestil oblasti« in spontano prešel v pesem.

*It's forbidden to sit in the aisles
As for me I couldn't give a damn
I don't care where you sit
I don't care where you stand, either
or decline in any position you wish
Nonetheless, I feel it is my civic duty
To tell you to get out of the aisles
immediately
So come up on the stage instead
And they came up on the stage
And they won't go back again
And they came up on my stage
And they won't go back no more
Oh, I promise to do anything
But they won't go back no more.
No, they won't go back anymore*

Med smehom, ploskanjem in petjem je občinstvo napolnilo oder, toda Cohen ga je opozoril, da sme odigrati samo še eno skladbo, potem pa bo koncert prekinjen, če prehodi ne bodo spraznjeni. »Kmalu bodo izključili elektriko in potem prišli nad nas. Vseeno mi je, kaj bo z mano, kajti meni je prav dobro. /.../ Ne morem se ukvarjati s temi podrobnostmi, nisem pristojen za odstranjevanje ljudi.« In občinstvo je začelo prazniti prehode v trenutku, ko se je policija omeščala in sporočila, da dovoljuje zasedbo prehodov. Kot piše *Rolling Stone*, so dvorano napolnili klici odobravanja, »Cohen pa se je muzal še, ko je šel za odmor z odra«.

Cohenovi »čudežni moči« je že kakšnega pol leta prej podleglo neprimerno številčnejše občinstvo, več kot pol milijonska množica na enem od najslabše organiziranih glasbenih festivalov vseh časov *Isle of Wight* leta 1971. Čeprav se je zdelo nemogoče, da bi prav melanholični kanadski trubadur, s petintridesetimi leti krepko starejši ne le od povprečja občinstva, temveč tudi od večine njenih idolov, lahko obstal v razgreto grozečem ozračju, ki je z odra odneslo takrat verjetno bolj »avtoritativna« Joni Mitchell ali Krisa Kristoffersona, je Cohen na pogorišču (dobesedno) nastopa Jimija Hendrixa »spravil« duhove že z uvodnimi takti *Bird on a Wire*. Daljši opis tega ni potreben, kajti od lani je dogodek, drugače kot berkeleyjski, dokumentiran na plošči in filmu (z drobci pa postreže tudi *YouTube*).

Človek, ki drugim ne zavida nadarjenosti in gmotnih dobrin, ki ni (več) suženj telesnih strasti, ki je izkusil, kolikor večini ljudi ni dano niti si ne želi, ki je hvaležen za vse, kar mu je bilo dano in kar se mu je zgodilo, lahko da drugim občutek, da so tudi sami in vsaj takrat, ko so z njim, olajšani vseh svojih bremen. Da tudi njim ni treba nikomur ničesar zavidati in da so lahko drugačni, odprti in uvidevni, strpni in dostojanstveni. Nekaj posvečenega je v tem ozračju Cohenovih koncertov, v Ljubljani ni bilo nič drugače kot predlani v Münchnu, nekaj mističnega in nerazložljivega v tem, da ga zdaj že tretja generacija sprejema/čuti/razume na enak način.

V enem izmed najdaljših pogovorov, ki ga je s Cohenom (za knjigo o pisanju skladb, *Songwriters on Songwriting*) leta

1992 imel Paul Zollo, je »instrument za določene vrste informacij v določenem trenutku« na »vprašalno trditev«, da je Suzanne »čudežna stvaritev«, mirno odvrnil: »Je čudežna. /.../ Ne vem, od kod prihajajo dobre pesmi, sicer bi šel večkrat tja ponje. /.../ To so skrivnostne okoliščine. Podobno kot življenje katoliške nune. Poročeni ste s skrivnostjo. /.../ Vedel sem, da sem na vrhu nečesa. /.../ Zanj sem potreboval veliko časa, veliko listov, nekaj mesecev.«

Svoboda in omejevanje so, pravi Cohen, razkošni pojmi za nekoga, ki je zaprt v podzemlju stolpa pesmi *tower of song*. »Nimam smisla za omejitve ali svobodo, le občutek za delo. Imam smisel za trdo delo.« Za zablode in bolečino nastajanja, za čas, ki ga terja, včasih celo desetletje, za brezobzirnost z vsemi dobrimi verzji, ki se ne skladajo s predstavo o pesmi. »Preden zavržem verz, ga moram napisati. Celotno, če je slab, zahteva toliko časa, da ga napišem, kot dober. Ne morem zavreči verza, dokler ga ne napišem, kajti pisanje je tisto, ki proizvede bodisi očaranje, bodisi zanimanje, bodisi podrobnosti, ki bodo ujele svetlobo.«

In prav verz, beseda, je tisto, kar daje Cohenu, »lordu Byronu rock'n'rolla«, na videz »čudežno moč« nad občinstvom, šele potem prideta glas, ki jih interpretira in ki se je v štirih desetletjih iz tenorja spremenil v bariton, ter glasba, s katero vrhunski spremljevalni (multi)instrumentalisti podčrtujejo pesmi. Pesmi kot poezijo ali kot songe? Nekaj je gotovo: tako kot pesnik in pisatelj, ki je zgodaj ugotovil, da z dobrimi literarnimi kritikami ni mogoče plačevati računov v samopostrežni trgovini, ne piše noben »tekstopisec«, temveč poet z lastno estetiko.

Nekdo, ki hoče potovati slep in se dotikati z mislijo.

*And you want to travel with her
And you want to travel blind
And you know that she will trust you
For you've touched her perfect body with your mind.
(Suzanne)*

Nekdo, ki se z mislijo dotika drugih.

Nekdo, ki ne misli, da ima odgovore, ker jih ni mogoče imeti.

*I know the burden's heavy
As you bear it through the night
Some people say it's empty
But that doesn't mean it's light
So let's drink to when it's over
And let's drink to when we meet
I'll be standing on this corner
Where there used to be a street
(iz pesmi *A Street*, lani marca objavljene v *New Yorkerju*)*

Nekdo, ki snema klobuk pred enkratnostjo vsakega človeka in poklekne pred pesmimi, ki jih je smel napisati. ■

Leonard Cohen
KONCERT
LJUBLJANA, ŠRC STOŽICE
12. 10. 2010

PREK ARHITEKTURE K SAMEMU SEBI

Za Avstrijce je Maks Fabiani del slavne avstro-ogrske zgodovine, Italijani so ga dolgo zavračali kot Slovenca, ki da niti pošteno italijansko ne zna, in kot Avstrijca, pri nas pa kakor kdaj, vroče-hladno, od slave in časti do pozabe.

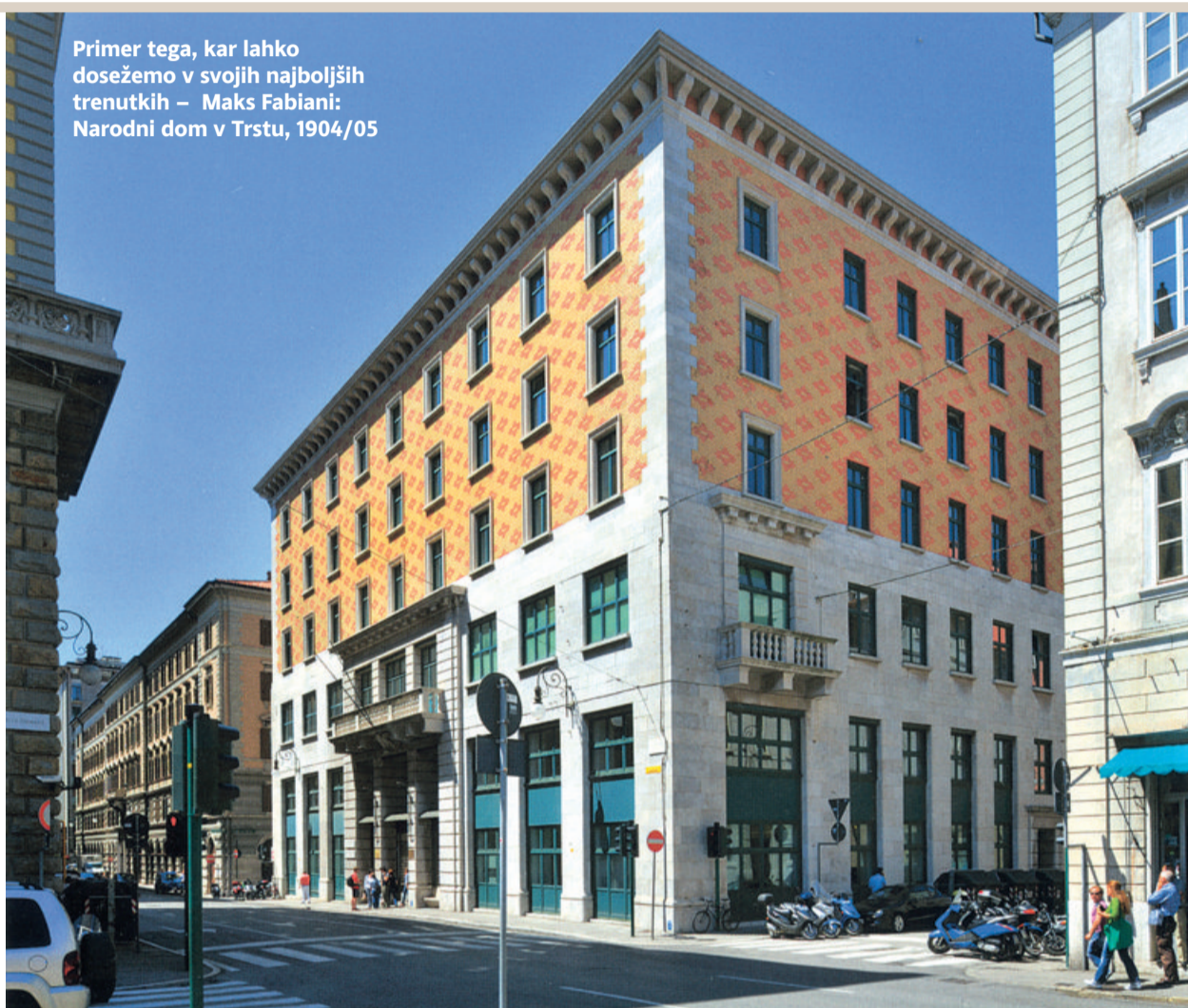
VLADIMIR P. ŠTEFANEC foto MIRAN KAMBIČ/ IZ MONOGRAFIJE MAKS FABIANI, CZ 2010

Ko se po klancu od Opčin pripeljem v Trst, sem vedno zadovoljen, če me na križišču, kjer navadno zavijem levo, proti obali, zaustavi rdeča luč semaforja. Tako lahko namreč nekaj časa zrem v Narodni dom na drugi strani križišča in ob tem spet začutim, da sem prišel v svoje, v naše mesto. K temu občutku seveda neizbežno prispevata svoje slavna in neslavna zgodovina mesta v zalivu in slovenske skupnosti v njem, a zdi se mi, da se me še bolj od tega dotakne nekaj drugega, odprti, zračni arhitekturni nagovor Maksa Fabianija, vsebovan v tej monumentalni, z dejansko in sčasoma pridobljeno simboliko obilno obloženi stavbi. Njeni elementi, opečnato okrasje fasade, ki prikliče v spomin beneško Doževo palačo in orientalske vzorce, renesančnim podobni napušči, »ameriške« spodnje etaže ..., vsak zase niso prav nič slovenski in nasploh mislim, da je o narodnostnem in nacionalnem slogu v arhitekturi zelo delikatno govoriti, a vendar deluje celota Narodnega doma name kot nekakšna demonstracija tega, kar Slovenci v svojih najboljših trenutkih lahko smo, kar lahko dosežemo, kadar smo navdahnjeni, odprti za tuje in domače spodbude, samozavestni in, to se žal zgodi tako redko, velikopotezni.

Potem me s tistega križišča preženeta rdeča luč in trobljenje za menoj, in mesto z vsako naslednjo stavbo postane manj moje, manj domače. Arhitektura namreč zna govoriti zelo neposredno in glasno, včasih celo gromko, in takšnih arhitekturnih nagovorov, od težke imperialne arhitekture do nacionalističnih vzklikov, v Trstu še zdaleč ne manjka. Hočeš nočeš prepvijejo Fabianijev umirjeni, rafinirani arhitekturni glas, a zares preglasiti ga ne morejo, saj je za kaj takega vse preveč suveren.

A da ne bo pomote, Fabiani zagotovo ni bil kak velik Slovenec, po rodu pa sploh ne, in tudi lasti si ga težko scela kateri izmed narodov z našega konca Evrope. Pa saj za to niti ni kake hude gneče, za Avstrijce je del slavne avstro-ogrske zgodovine, Italijani so ga dolgo zavračali kot Slovenca, ki da niti pošteno italijansko ne zna, in kot Avstrijca, pri nas pa kakor kdaj, vroče-hladno, od slave in časti do pozabe. No, zdaj se vsekakor že kar nekaj časa zavedamo, da je predvsem naš, in zavest o tem bo še dodatno utrdila lepa, vsebinsko tehtna in ravno prav obsežna monografija, ki je pred kratkim vstopila v našo ne ravno obsežno knjižnico del s področja arhitekture.

Knjiga je premišljeno koncipirana in se drži uveljavljenih vzorcev za tovrstna dela, opisi in razlage Fabianijeve arhitekture ne prinašajo nič posebno vznemirljivega in novega, to v uvodu priznavata tudi avtorja besedil sama, so pa korektni. Zanimivejši so tisti deli besedil, ki osvetljujejo duha časa in okoliščine, pomembne za razumevanje arhitektovega dela. Iz njih ne spoznamo le najpomembnejših Fabianijevih načel, na primer tistih o spoštovanju lokalnih tradicij in prevladujo-

Primer tega, kar lahko dosežemo v svojih najboljših trenutkih – Maks Fabiani: Narodni dom v Trstu, 1904/05

Maks Fabiani Dunaj, Ljubljana, Trst

BESEDILA ANDREJ HRAUSKY, JANEZ KOŽELJ
FOTOGRAFIJE MIRAN KAMBIČ
CANKARJEVA ZALOŽBA, LJUBLJANA 2010
191 STR., 49,96 €

čega značaja kraja, v katerega bo kaka stavba ali urbanistična ureditev umeščena, ampak ga v osnovnih potezah spoznamo tudi kot osebnost in človeka, katerega življenjski in delovni vek je odločilno zaznamovalo dogajanje ob stičišču romanskega, germanskega in slovanskega sveta.

Maks Fabiani je bil namreč rojen v času in na ozemlju takratne Avstro-Ogrske, ki je bila državna in kulturna tvorba, ki se ji je njegov narodostno ne povsem definirani položaj še najbolj prilagal. Bil je med tistimi posamezniki z našega prostora, ki so se v rajni monarhiji najuspešneje uveljavili in dosegli najvišje časti. Bil je, za Ottom Wagnerjem, nekakšna neformalna številka dve takratne arhitekture srednjeevropskega cesarstva, med drugim osebni svetovalec prestolonaslednika Franca Ferdinanda, dobival je številne prestižne zasebne in državne projekte, s katerimi je povečeval slavo monarhije, bil je predsednik avstrijske zbornice inženirjev in arhitektov, prejemnik domačih in tujih priznanj in odlikovanj.

Očitno je, saj je bil tudi družabno ustrezno podkovan, plaval kot spretna riba v vodah takratne arhitekture in iz tira ga ni vrgla niti v tistem času modna secesija, ki ji ni bil nikoli pretirano naklonjen. Fabiani je namreč stremel h klasičnim vzgledom, si ves čas prizadeval za upoštevanje sočasnih tehničnih dosežkov, estetsko pa je bil zagledan bolj v preteklost, vse tja do Palladia in še dlje, v kateri je videl upoštevanja vreden, v marsičem še nepresežen ideal. Njegova arhitektura je bila praviloma eklektična, pogosto kombinacija na primer renesančnih in secesijskih elementov.

Morda se sliši grobo, a po eni strani je bil Fabiani gotovo nekakšen »režimski arhitekt«, vsaj delno voljan ustreči vsakokratnim oblastnikom in njihovim estetsko-političnim nazorom. Projekti za dunajske zasebne in javne naročnike odsevajo predvsem njihovo uglajenost, veličino, ugled, Ljubljani je med potresnim letom 1895 in začetkom prve svetovne

vojne vtisnil svetovljanski značaj, hkrati pa sodeloval pri arhitekturnem vzpostavljanju prestolnice Slovencev, ki se ga je lotil takratni župan Hribar. Obnova med prvo svetovno vojno močno prizadetih Goriške in Posočja je bila sprva predvsem lokalpatriotsko dejanje tega Kraševca, pozneje, pod vladavino fašizma, pa je, iz kakršnih koli razlogov že, sodeloval pri italijanizaciji, psevdozgodovinskem ponarejanju arhitekturne identitete tega prostora in tako morda delal pokoro za načrtovanje branikov slovenstva (ob Narodnem domu še goriški Trgovski dom) v mlajših letih.

Po drugi strani je bil Fabiani samosvoj, netrendovski ustvarjalec, ki je tudi pisal, slikal, izumljal, oblikoval svoj celoviti filozofski nazor, predstavljen v spisu *Akma, duša sveta*. Na ustvarjanje naj bi načelno gledal v duhu antičnih filozofij, kot na iskanje samega sebe, na arhitekturo kot na iskanje pravih razmerij in skladnih odnosov med splošnim in posebnim, med starim in novim, zavedal se je medsebojne povezanosti vsega, kar obstaja, in nenehno porajajočih se sprememb. Poskus uresničitve njegovih idealov prek arhitekture sta na precej intimni ravni verjetno vila Ferrari in njen vrt v Štanjelu, ki mu je deset let županoval in ga skoraj v celoti arhitekturno uredil.

Fabianijevo dolgo življenje (1865–1962) v spreminjajočih se političnih razmerah je tudi dovolj zanimiva zgodba o človeku, katerega svet se je vse bolj ožil in ožil ter se na koncu z zavirljivih razsežnosti avstro-ogrskega cesarstva skrčil na pičli prostor rojstnega Kobdilja, Štanjela in Gorice. Iz monografije pa je moč razbrati tudi marsikaj o prepletanju arhitekture in politike, ideologije.

Ena redkih stvari, ki jih knjigi lahko zamerimo, je to, da se nekateri podatki, orisi dogajanj v njej pojavijo večkrat, morda zato, ker sta knjigo pisala dva avtorja ali zaradi načina razdelitve knjige na poglavja, povezana s posameznimi stavbami, projekti. A na ta podvajanja pozabimo ob nekaterih »ocvirkih«, kot je na primer tisti o zaposlitvi bodočega diktatorja Adolfa Hitlerja v Fabianijevem dunajskem ateljeju. Po treh mesecih ga je Kraševc sicer odpustil, ga je pa opisal kot človeka, »iz katerega še nekaj bo«, in glede tega se pravzaprav ni zmotil.

Knjigo spremeni v presežek odlična arhitekturna fotografija Mirana Kambiča, ki znova dokazuje svoj izraziti občutek za premišljeno podajanje celot in učinkovito poudarjanje detajlov, na primer navdušujoče elegance Fabianijevih stopniščnih ograj. ■

Primer elegantnega Fabianijevega stopnišča – Stopnišče Bambergove hiše v Ljubljani, 1907

O DOLARSKEM KOVANCU, KATEREGA PRISTNOST SE PREVERJA Z UGRIZOM

Italovestern, ki mu vsi, razen Italijanov, raje rečemo špageti vestern, je konec petdesetih let že skoraj klinično mrtvi klasični hollywoodski vestern obudil in revitaliziral, a ga tudi radikalno predrugačil in oplemenitil s politično-anarhičnim duhom. Podobo vesterna pa je gotovo za vedno spremenil Sergio Leone.

DENIS VALIČ

Res je sicer, da nam je italijanska kinematografija v zadnjih dveh desetletjih – če odmislimo nekaj starih mojstrov, kot sta Ermanno Olmi in Marco Bellocchio, ki nas s svojimi deli vedno znova očarata, Nannija Morettija, ki je kljub vse daljšim predahom še vedno izrazito samosvoj, ter občasne vpade redkih navdahnjenih mladcev, kot so Matteo Garrone, Giuseppe M. Gaudino in Paolo Sorrentino – ponudila bore malo, zato pa njena povojna zgodovina, vse do 90. let, brez dvoma pomeni eno najsijajnejših, najbolj inventivnih in najbolj raznovrstnih nacionalnih filmskih dediščin sveta, saj v njej najdemo skoraj vse, kar je moč ustvariti v razponu od visoke umetnosti do žanrskih »smeti«.

Ta siloviti povojni razcvet italijanskega filma je seveda splet različnih ekonomskih, družbenih in kulturnih dejavnikov, eno najpomembnejših vlog pa sta pri njem gotovo odigrala tudi

Film *Dober, grd, umazan* pomeni vrhunec »dolarske trilogije« Sergio Leoneja, v njem pa je Leone ustvaril vedno zanemarjenega, neobritega in umazanega antijunaka, ki je dokončno izgubil moralni kompas. No, Clint Eastwood je tu seveda tisti, ki je – dober.

Bilo je nekoč v Italiji

ANTOLOGIJA ITALIJSKEGA
ŠPAGETI VESTERNA
LJUBLJANA, CANKARJEV DOM
DO 24. 10. 2010

bogata italijanska tradicija na področju filma na eni strani, ki je tistim, ki so se filma lotili po vojni, zagotavljala tako razvito infrastrukturo kot tudi utečeno obrt filmskega ustvarjanja in s tem usposobljen kader ter na drugi naslonitev na hollywoodski model filmske produkcije, s tem pa so glavno besedo prevzeli studii in žanrska klasifikacija. Zadnje je bilo pravzaprav posledica ameriške »okupacije« Italije po drugi svetovni vojni in intenzivne amerikanizacije italijanske družbe, ki je morda največje posledice pustila prav v industriji zabave. Tako ni bilo pomembno samo to, da so prav Američani s ponovnim zagonom centra italijanske filmske produkcije, Hollywooda na obrobju Rima, kot so rekli kompleksu studiev in filmskih prizorišč, imenovanemu Cinecittà (ki ga je dal zgraditi Mussolini, med vojno pa so ga porušili prav zavezniški, predvsem ameriški bombniki) – kjer so kasneje posneli tudi nekatere visokoproračunske hollywoodske produkcije, na primer Wylerjevega *Ben Hurja* (1959) –, italijanski kinematografiji pomagali na noge, temveč tudi to, da so hoteli Italijani preseči svoje učitelje in tako postati še bolj »ameriški« od Američanov samih. In tako je na področju avdiovizualnih medijev, predvsem filma in televizije, beseda *spettacolo*, spektakel, postala glavna zapoved (kako daleč so šli pri tem Italijani, lahko nazorno vidimo, če pogledamo današnji program italijanske televizije, tako državne kot Berlusconijevih postaj: tudi iz najdolgočasnejše pogovorne oddaje, kjer nekaj ostarelih »filozofov« debatira o morali in spodobnosti, hočejo narediti spektakel, pa čeprav le tako, da med temi starimi gospodi skakljajo bogato obdarjena in pomanjkljivo oblečena dekleta).

V kontekstu filmske produkcije se je ta obsedenost s spektaklom kazala na več ravneh: najprej v skokovitem povečanju žanrske produkcije – namenjene predvsem domačemu občinstvu in takrat, v petdesetih in šestdesetih, še milijonski italijanski ekonomski diaspori po razvitejših državah Evrope, ki je dodaten zagon dobila v tedanjem gospodarskem razcvetu –, a tudi v prisvojitvi (in ne zgolj prevzemu) številnih, predvsem tistih bolj »profanih« žanrov in podžanrov, ki so ustrezali italijanski igrivi in hedonistični naravi ter njeni težnji po »sladkem življenju« (*la dolce vita*); žanri, ki so jim italijanski avtorji dali resnično svojevrsten nacionalen, kasneje pa tudi (vsaj nekateri) avtorski pečat. Seveda govorimo o komediji, ki je v kontekstu italijanske filmske produkcije postala *comedia all'italiana*, žlahtna

variacija klasične komedije, ki je poznala tudi več podžanrov, na primer nadvse priljubljeno romantično komedijo; o zgodovinskih spektaklih, *peplumih*, ki so postali prava institucija in ustvarili nekatere nesmrtnne ikone italijanske pop kulture, kot je denimo *Maciste*, laška varianta Herkula; kriminalki, ki je v baročni italijanski predelavi postala *giallo*, stiliziran, seksa in krvi poln žanr; vizualno osupljiva, psihedelična je postala italijanska gotška grozljivka; in ne nazadnje je tu še, ob italijanski komediji v mednarodnem prostoru morda najbolj prepoznaven in priljubljen žanr, italovestern, ki je konec petdesetih let že skoraj klinično mrtvi klasični hollywoodski vestern obudil in revitaliziral, a ga tudi radikalno predrugačil in oplemenitil s politično-anarhičnim duhom.

Italijanska kinematografija (in tudi več drugih evropskih kinematografij, od francoske do ne nazadnje tudi jugoslovanske, vsaj produkcijsko) – ki je v petdesetih letih ob ameriški pomoči postala druga najmočnejša kinematografija zahodnega sveta, takoj za Hollywoodom – si je ta imanentno ameriški žanr drznila prisvojiti šele takrat, ko je začel vestern v Združenih državah izgubljeni svoje občinstvo (padec njegove priljubljenosti je v veliki meri povezan z vzponom televizije oziroma vse večjo priljubljenostjo televizijskih serij, kjer so klasičnemu studijskemu vesternu konkurirale nadvse priljubljene serije, kot sta bili *Gunsmoke* in *Rawhide*), hollywoodski producenti pa so se ga zaradi velikih produkcijskih stroškov vse bolj izogibali. A hkrati je bilo očitno, da imajo velika dela tega žanra, kot je bil denimo film *Sedmerica veličastnih* (*The Magnificent Seven*, 1960, r. John Sturges), v Evropi še vedno velik potencial glede blagajniškega izkupička, saj se mu v nasprotju z ameriškim evropsko občinstvo še ni odreklo. Tako so začeli italijanski studii k sebi vabiti ameriške igralce, ki so bili še vedno izjemen magnet za evropsko občinstvo, in sicer predvsem tiste, mlade in obetajoče igralce, ki jim v Združenih državah prodor še ni uspel (Clint Eastwood, Burt Reynolds), pa tudi tiste, ki so imeli v velikih vesternih iz petdesetih let stranske vloge (denimo Lee Van Cleef, Alex Nicol in Charles Bronson) ali pa je njihova priljubljenost v Združenih državah že usihala (Joseph Cotten, Anthony Steel), režijo pa so zaupali mladim in drznim italijanskim avtorjem.

S tem se je začela resnično množična produkcija italo-vesterna (pravzaprav so to bile še največkrat italijansko-španske koprodukcije), saj so se v kinodvoranah po Evropi lahko v enem tednu sočasno pojavila tudi do tri tovrstna dela. Sprva so bile to predvsem ne najbolj posrečene imitacije nemške variacije na klasični vestern, niza filmov o Winnetouju (posnetih v tedanji Jugoslaviji), a nato se je leta 1964 v mestu pojavil »kavboj«, ki je za vedno spremenil podobo (italo)vesterna – Sergio Leone.

V času, ko je klasični vestern postal statičen pikturalni žanr, poln pastoralne lepote in nostalgije za preprostim življe-

njem, ko je izgubil vso svojo vitalnost in dehidriran obtičal v prahu svoje lastne pokrajine, je Leone s svojim anarhičnim, amoralnim »prvencem« (vsaj kar zadeva vestern) *Za pest dolarjev* (*Per un pugno di dollari*, 1964), prvim delom njegove »dolarske trilogije«, s katerim je na prestol pripeljal divjega, brezimnega junaka – pri tem, pa tudi sicer, ga je navdahnil Kurosawov samurajski »vestern« *Telesna straža* (*Yojimbo*, 1961) –, brezkompromisno in z vso vehemenco genija sesul klasični dispozitiv žanra.

Leone se je požvižgal na zgodovinski in kulturni kontekst vesterna, na mite, iz katerih je črpal, na njegovo moralnost in državotvornost ter skoraj dobesedno zlorabil konvencije žanra. Za klasični vestern skoraj obvezni boj dobrega in zla je brez pomislekov zavrgel in v mitologiji vesterna afirmiral novega boga – dolarski kovanec, katerega pristnost se preverja z ugrizom. Njegovi antijunaki tako ne sledijo več velikim idejam, ne težijo k uresničenju dobrega, popravi krivic ali obrambi domačega ognjišča, ampak jih naprej ženeta le nezaustavljiva sla po maščevanju in nepotešljiva žeja po denarju. S svojo »dolarsko trilogijo«, ki vrhunec doseže prav z zadnjim filmom trilogije, delom *Dober, grd, hudoben* (*Il buono, il brutto, il cattivo*, 1966), skoraj triurno epopejo, ki v žanr vpelje izrazito komične elemente, je Leone ustvaril arhetip novega »junaka« vesterna, pravzaprav antijunaka, vedno neobritega in umazanega, ki nam s platna, ko Leone niza številne bližnje plane njegove postave in obraza, skoraj zasmrdi in ki je dokončno izgubil moralni kompas. Ta novi antijunak se pozneje, pod drugimi imeni, pojavlja tudi pri številnih drugih avtorjih: naj je to Sartana, kot pri Giulianu Carnimeu, Django, kot pri Giulio Questiju ali pa Trinita, kot pri Enzu Barboniju. A Leonejev vestern ni bil edini – po letu 1968 se je za kratek čas, z avtorji, kot sta Sergio Corbucci in Sergio Sollima, oplemenitil tudi z revolucionarnim duhom in poudarjeno socialnim čutom. Antijunaki so začeli simpatizirati z mehiškimi revolucionarji ter opozarjati na družbene krivice. To je bilo za italovestern skrajno nenavadno. Kot primer tovrstnega filma gre poudariti Corbuccijevo *Veliko tišino* (*Il grande silenzio*, 1968), ki se naslanja na resnične dogodke s konca 19. stoletja, nenavaden pa je tudi zato, ker dogajanje postavi v mrzlo, zasneženo gorsko pokrajino. Po letu 1970 je žanr prešel v novo fazo, v kateri so v ospredje stopili elementi parodije in komedije – najuspešnejši med temi je bil *Vrnitev moža Trinita* (... continuavano a chiamarlo Trinita, 1971) Enza Barbonija – ter se nato, v drugi polovici sedemdesetih, začel počasi izgubljeni.

Ljubljanska retrospektiva italovesterna, *Bilo je nekoč v Italiji*, ki poteka v ljubljanskem Cankarjevem domu in v sklopu katere si bomo lahko ogledali štirinajst filmov, je izvrsten pregled vseh njegovih faz in njegovih največjih dosežkov. ■

OGRETI OZRAČJE ZA DESET STOPINJ IN POTEM UMRETI

»Hvala, da ste usmerili pozornost na grožnjo globalnega segrevanja, kajti če ne bomo kmalu ukrepali, se lahko naš planet spremeni v desert.« Angleški bralec Monbiotove knjige, ki je v pismu avtorju v besedi desert nehote napisal en s preveč, s čimer je desert (puščava) postal dessert (posladek), je kljub napaki mislil resno. Prav takšna je Monbiotova knjiga – polna humorja, a črnega.

AGATA TOMAŽIČ

Obisk britanskega okoljevarstvenega pisca Georgea Monbiota, ki se je pred dobrim mesecem ob izidu slovenskega prevoda svoje knjige *Vročje (Heat)* mudil v Sloveniji, je zaznamovala anekdota o njegovem popotovanju iz Londona v Ljubljano. K nam je, v duhu zavzemanja za zniževanje toplogrednih izpustov, čemur se ni zavezal le v svojih prispevkih, ampak svoje napotke tudi živi, namreč prispel z vlakom. In čeravno so se pred okni vagona izmenjavale podobe čudovite pokrajine, spomini na pot niso bili samo lepi, ker so ga pogrizele stenice.

Prigoda zagrizenega okoljevarstvenika je ena tistih, ob katerih cinike, ki raje kot ekologom prisluhnejo predstavnikom »industrije zanikanja« (z Monbiotovimi besedami) in si kupijo še enega, še požrejšega terenca, posili glasen krohot. Toda še tako ciničnim bi zamrl nasmešek na obrazu, ko bi v roke vzeli Monbiotovo knjigo. *Vročje* ni skupek duhamornih navodil, kako razvrščati odpadke, ugašati električne naprave ali preživeti z jajci domačih kokoši, zaprtih v trendovski plastičen kurnik na balkonu mestnega bloka. Ni niti izpoved čudaškega in militantnega ekofanatika, ki živi v zemljanki kilometre daleč od civilizacije, temveč je – če ne drugega in če se res ne moremo otresti cinizma, vsaj zabavno čtivo. Pa čeprav je večina šal izpeljanih v slogu britanskega

črnega humorja: med drugim tista s konca avtorjevega predgovora angleški izdaji iz leta 2007, ko pravi, da je njegov namen bralca prepričati, da se je vredno boriti proti podnebnim spremembam in da še ni prepozno, v nasprotnem primeru pa upa, da »spravi čim več ljudi v tako depresijo glede stanja našega planeta, da bi po cele dneve ležali v postelji. S tem bi zmanjšali svojo porabo fosilnih goriv«.

In razlogov za depresijo, kot jih niza v naslednjih poglavjih, ne manjka. Pri tem človekov pohlep po vse večjem udobju, neskončni mobilnosti in možnosti uživati vse vrste sadja in zelenjave ob vsakem času, primerja s faustovsko pogodbo s hudičem – kar daje knjigi skorajda romanesken zaplet. Začarani krog – zaradi segrevanja ozračja, ki ga povzroča človek s svojimi izpuhi, se tudi planet sam ali nekateri njegovi deli, denimo južnoameriški deževni pragozd, spreminja v vir ogljikovega dioksida – je mogoče pretrgati le z določeno mero žrtvovanja in odpovedovanja (kamor morebiti sodijo tudi ugrizi stenic ...). Naloga je še težja, kot se zdi, kajti podnebne spremembe, taljenje ledenikov in zviševanje temperatur bodo najbolj prizadele ljudi v revnejših predelih sveta, medtem ko so mnogi v zmernem pasu čisto zadovoljni z, denimo, milejšimi zimami. Povezava se zdi neverjetna, v resnici pa vsakič, ko prižgemo luč ali se odpeljemo po nakupih, ob sodimo nekoga na smrt, nevede in nehote.

GEORGE MONBIOT
Vročje – Kako ustaviti pregrevanje planeta

ZALOŽBA KRTINA
LJUBLJANA 2010
STR. 334, 25 €

Celo če se na pot odpravimo, da bi se sešli z najbližjimi: »kilometri ljubezni« Monbiot poimenuje tiste poti z vozili na fosilna goriva, ki nas vodijo k svojcem in prijateljem, a kljub plemenitim namenom niso nič manj pogubne za naše ozračje. »Zemljo bi lahko uničili zaradi ljubezni.«

Nič čudnega, da besede lobistov naftnih podjetij in ostalih velikih onesnaževalcev naltijo na živahno utripajoče uhlje grešnikov.

Svet bodo uničili dobronamerni pripadniki srednjega razreda, ki sicer kupujejo biomeso in biozelenjavo, a se nočejo odpovedati poletom v tople kraje, ugotavlja Monbiot. Njegova skovanka »industrija zanikanja« ne bi mogla biti ustreznejša: mojstrski dosežki oblikovanja javnega mnenja in pretanjene *spin-doctorstva* so financirani iz najdebelejših vreč z novci. Do tja so Monbiota namreč pripeljala poizvedovanja po sledih izjav tistih znanstvenikov, ki so analize o segrevanju ozračja postavljali pod vprašaj in jih označevali za znanstveno sporne. Poglavje z naslovom *Industrija zanikanja* se bere kot izvrstna snov za triler, v katerem so v igri velikanske vsote denarja, idealist pa bi poskušal razkrinkati pohlepne akterje, neobčutljive za usodo našega planeta in njegovega prebivalstva. Njegovo vlogo bi lahko igral Arnold Schwarzenegger, ki se prav zdaj v resničnem življenju kot guverner Kalifornije spopada z lobisti iz drugih zveznih držav, ki hočejo odpraviti kalifornijske okoljske zakone. Še eno aktualno zgodbo je v številki, ki je izšla konec letošnjega poletja, objavil *New Yorker*. V obsežnem prispevku je prikazal metode zloglasnih bratov Koch – milijarderjev, ki imata v lasti levji delež naftne industrije v ZDA in si pereta ime z donacijami za muzeje in izobraževalne ustanove, v zameno pa seveda dobita poročila *think-tankov* in celo razstave, ki dvomijo o taljenju ledenikov, segrevanje ozračja pa predstavljajo kot del

PRIROČNIK ZA PODNEBNE SKEPTIKE

JANEZ ŠUŠTERŠIČ

Bil je že čas, da dobimo kakšno okoljsko skeptično knjigo tudi izpod peresa domačega avtorja. Alkalaj nas prepričuje, naj ne verjamemo prevladujoči zgodbi o globalnem segrevanju, po kateri naj bi bili za dvigovanje temperatur in druge vremenske nevspečnosti zaslužni izpusti toplogrednih plinov, ki so posledica človeške civilizacije in tehnologije. Pravi, da za to tezo ni nobenih resnih znanstvenih dokazov – ozračje se v zadnjih letih ponovno ohlaja; v zgodovini smo imeli veliko toplejših obdobj, čeprav je bilo človeško povzročeno izpustov ogljikovega dioksida bistveno manj; znanstveniki, ki so tezo dokazovali, so pogosto ponarejali podatke ali metodologijo, da bi dobili zaželeni rezultat.

Vprašanja, ki jih knjiga odpira, so vsekakor pomembna. Prepričanje o nevarnosti podnebnih sprememb je bilo v zadnjem desetletju ali dveh razlog za številne ukrepe različnih držav. Uvajajo se davki na obremenjevanje okolja z ogljikovim dioksidom. Vse več raziskovalnih sredstev in gospodarskih subvencij se preusmerja v raziskovanje nizkoogljicnih tehnologij ter nastajanje zelenih podjetij in dejavnosti. Državno podprte vre-

**Mišo Alkalaj:
Podnebna prevara**

ZALOŽBA ORBIS, LJUBLJANA
2010, 184, STR., 22,90 €

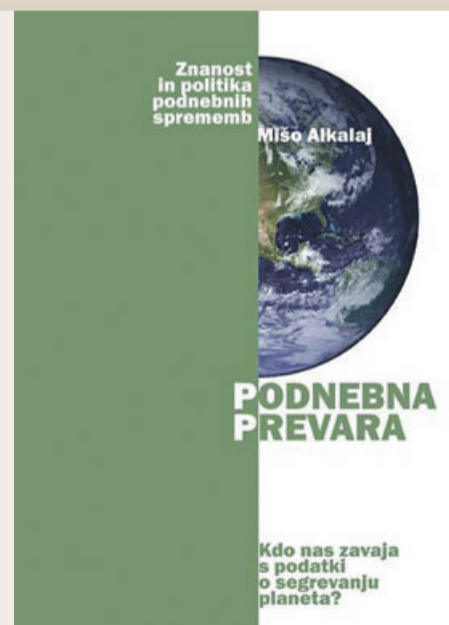
dnote trajnostnega razvoja imajo vse večji vpliv na vsakodnevno življenje ljudi, od načina zbiranja odpadkov do izbire prevoznih sredstev ali načina ogrevanja. Če drži, kot pravi Alkalaj, da je strah pred globalnim segrevanjem močno pretiran, potem so bila vsa ta sredstva zelo slabo naložena.

Lahko bi ugovarjali, da je nevarnost velikih podnebnih sprememb morda res majhna, vendar pa bi bile posledice tako katastrofalne, da se je pred njimi smiselno zavarovati. Visoki izdatki za okoljske tehnologije in trajnostni razvoj ter visoko obdavčenje določenih oblik potrošnje naj bi bili takšna zavarovalna policja, ki bi preprečila, da se zgodi najhujše. Čeprav se takšno razmišljanje zdi razumno, je v Alkalajevi knjigi moč najti vsaj dva tehtna pomisleka. Prvič, če se tveganja res močno precenjena, ali niso potem premije za to zavarovanje previsoke? In drugič, tudi

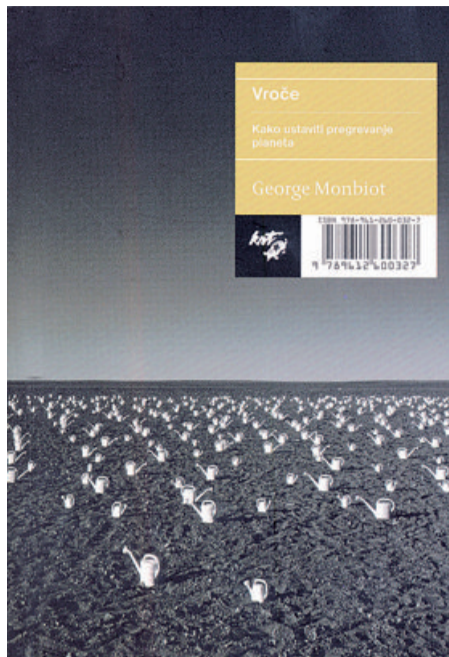
če teza o podnebnih spremembah drži, obstajajo za prilagajanje spremembam in preprečevanje posledic učinkovitejši in cenejši, pa tudi pravičnejši načini, kot je zadrževanje izpustov na sedanji ravni.

Knjiga odpira pot do širšega razmisleka o vlogi znanosti v sodobni družbi. Tudi znanstveniki so namreč samo ljudje. Tako kot vsi drugi imajo radi udobno življenje in slavo. Če se jim ponudi priložnost, da z dokazovanjem alarmantne teze – na primer o katastrofalnih podnebnih spremembah – dobro zaslužijo in si zraven še ustvarijo dobro ime, bodo storili marsikaj, da bi tezo dokazali in jo tudi na vse kriplice branili, ko se bo znašla pod udarom kritike. Alkalaj takšne znanstvenike omalovažuje in jim kot nasprotje postavlja »pravo znanost«, to je tisto, ki natančno in po strogih metodoloških pravilih preverja svoje hipoteze.

Morda je takšno razmišljanje preveč idealistično. Zgled znanstvenikov, ki za vsako ceno branijo svoje teze in z njimi usmerjajo delovanje javnih politik, bi namreč lahko našli tudi na številnih drugih področjih. Na primer ekonomija s svojimi izmenjavami takšnih in drugačnih doktrin ekonomske politike. Medicina, kjer se pogosto izkaže, da ima zdravilo, ki velja

za skoraj čudežno, tudi resne negativne učinke. In seveda »prehranska znanost«, kjer se prepričanja, kaj je zdravo in kaj škodljivo, menjujejo skoraj tako hitro kot modne kolekcije. Zato bi sam bolj kot na »pravo znanost« stavil na odprto konkurenco med znanstveniki in javni nadzor

naravnega cikla našega planet. Brezplačna kosila namreč ne obstajajo.

Optimistično razpoloženje, v katerem se je Monbiot po lastnem zagotavljanju lotil pisanja te knjige (upanje, da le še ni vse izgubljeno, pa je najbrž še okrepilo rojstvo hčerke, ki je malce upočasnilo proces pisanja), je krivo, da se knjiga nekje na drugi polovici prevesi v analiziranje, kako bi se dalo na prvi pogled kritičen razvoj dogajanja preobrniti v manj katastrofalen scenarij. Odpovedovanje ni edina možna rešitev in vsem se le ne bi bilo treba odreči rečem, ki jih najraje počnejo in so okolju najbolj škodljive. Za začetek bi bilo treba izboljšati obstoječo infrastrukturo: naše hiše bi bile z manjšimi popravki manj energetske požrešne in manj toplote bi izpuhtelo, pomagala bi uvedba učinkovitejšega javnega prevoza, avtor omenja tudi revolucionaren, a zelo smiseln sistem t. i. ledenih pokrovov – vsakdo bi dobil ogliščno debetno kartico in dovoljen odmerek porabe. Smel bi ga izkoristi, kakor bi ga bila volja: »Lahko po cel dan gledate televizijo in to nadoknadite z menjavo hladilnika za super učinkovit model.«

Oblasti nikakor nočejo biti krive za to, da so se razblinile iluzije državljanov, iluzije, ki vključujejo vse, kar je za naše okolje pogubno. »Če bi se njihova in naša prizadevanja preveč razlikovala, bi izgubili volitve. Zato ne bodo res ukrepali, dokler jim ne pokažemo, da smo se sami spremenili,« se glasi resnica, kakor jo je povzel George Monbiot na platnicah knjige. Niti ne tako neprijetna. Za zdaj. ■

njihovega dela. Oboje je bilo ključno tudi za razkritje podnebnih zlorab.

Knjiga ni znanstveno delo. Čeprav ves čas navaja kopico virov, od Wikipedije do resnih znanstvenih člankov, in čeprav opombe z internetnimi viri včasih zavzamejo več prostora na strani kot samo besedilo, se po slogu pisanja in zelo enosmerni argumentaciji uvršča med dobro obveščeno publicistiko in ne med znanost. To samo po sebi ni greh, pomeni pa, da moramo knjigo znati uporabljati. Povedano preprosto, če bi se oboroženi samo s tem delom odpravili na kakšno znanstveno konferenco, bi se verjetno kmalu soočili z nasprotnimi argumenti, na katere sami ne bi znali odgovoriti.

Toda hkrati je knjiga lahko odlično orožje, če se znajdete v krogu znancev, ki brez pomisleka verjamejo v teorije o podnebnih spremembah in podpirajo vsakršne zelene politike. Imeli boste toliko municije, da jim vso noč ne boste dali spati. Enako prav vam bo prišla, če se boste srečali s politikami, ki želijo zaradi prepričanja o katastrofalnosti podnebnih grožnje deliti velike vsote (vašega) denarja in vas dodatno obdavčiti. Tudi z njihovimi argumenti boste zlahka držali korak. Ne zato, ker bi bila v knjigi vsa resnica, daleč od tega, ampak zato, ker tudi oni sami o vsej zadevi ne vedo veliko več od vas. In to je ključni problem, ki ga tudi ta knjiga ne bo rešila: politika pač ni zgolj ali predvsem stvar argumentov. ■

MORALNO SEGREVANJE

Prvo desetletje tega stoletja je prineslo silovit razmah naravoslovne esejistike, okoljevarstvenih dokumentarcev in antiutopičnih igranih filmov.

ŽIGA VALETIČ

O koljevarstvena gibanja so prvi širši zalet dobila v hipijevski kontrakulturi sedemdesetih let, ko so se pomešala z duhovnimi, glasbenimi in političnimi gibanji tistega časa. Vse, kar je v politično burnih osemdesetih in devetdesetih ostalo od tega zagona, je bil aktivizem, ki se je le občasno prebil v politično agendo in medije: ob Svetovnem vrhu v Rio leta 1992, ob precej usklajenem globalnem ukrepanju zaradi ozonske luknje, ob vzponu Zelenih v Nemčiji ali ob delnem zmanjšanju obsega težke industrije in koncentracije nevarnih delcev v zraku. Danes mrgoli zelenih vprašanj, v tem stoletju pa je najsopornejša tako imenovano globalno segrevanje, ki še vedno buri strokovne kroge, razceplja nejeverno javnost in vznemirja oportunistično politiko.

Sodim med ljudi, ki so jih argumenti znanstvenikov prepričali o antropogenem izvoru globalnega segrevanja, a ohranjam kanček upanja, da se motijo. Čeprav upanje umira zadnje, me ni spreobrnil niti Mišo Alkalaj, ki je v svoji novi knjigi natančno pojasnil, zakaj verjame, da se Zemlja pravzaprav ohlaja, in kot je povedal na novinarski konferenci, bi sam raje videl, da bi se segrevala. Sicer ni povsem jasno, čemu, a vse skupaj vendarle kaže na množico splošnih neskladij pri témah, ki zadevajo nič manj kot preživetje in blaginjo sodobnih človeških civilizacij.

Razprava o podnebnih spremembah in globalnem segrevanju se je začela v osemdesetih letih, v močno populistične vode pa je zašla, ko je nekdanji ameriški podpredsednik Al Gore po nekaj letih okoljevarstvenih predavanj posnel dokumentarni film *Neprijetna resnica*. Ob bok mu je postavil knjigo ter prejel tako oskarja kot tudi Nobelovo nagrado za mir. Toda dejstvo, da je tako visok politik postal najopaznejši oznanjevalec na videz apolitične teme (odnos do narave in do lastne prvobitnosti), je poznejši razpravi povzročilo nekaj nepopravljive škode. Goru je pravzaprav težko očitati politično preračunljivost, saj je bil ob premieri filma poraz v predsedniški tekmi z Bushem že za njim, »resnica«, ki jo je oznanjal, pa vsestransko neprijetna. V luči njegovega ekoprevenca *Na poti k ravnovesju* (1992) bi kvečjemu lahko rekli, da je v svoj film vložil ves tih gnev zaradi osuplosti, da se celo tedaj, ko se vzpneš tik pod politični Olimp, ne da vplivati na večjo okoljsko ozaveščenost pri sodelavcih ali splošni populaciji. In natanko ta nemoč se je pokazala kot izjemno potentna vsebinska niša, nalašč za kulturni preboj.

Gore je v *Neprijetni resnici* zagrešil nekaj vsebinskih pretiravanj, ki jih je temeljito prevetril v naslednji knjigi *Our Choice* (2009), ter obenem ponudil konstruktivne rešitve za odprte okoljske izzive, te pa se medijem niso več zdele tako zanimive kot prvotna kontroverznost. Toda duh je ušel iz svetilke in ideje niso prišle v javnost samo prek velikopoteznih ozaveščanj kot je bil gigantski koncert *Live Earth* (2007) in prek mediageničnih osebnosti, kot sta Leonardo DiCaprio (dokumentarni film *Pet pred dvanajsto*) in Cameron Diaz, temveč je začel nastajati dolg niz filmov in knjig, ki Gorovega početja niso posnemali, temveč so se, naslanjajoč se na pestra dejstva, izkušali v bistroumni asociativnosti, adrenalinskih špekulacijah, kataklizmičnih svarilih in nazornih prikazih tistih problemov, ki jih pogojno že danes lahko uvrstimo med posledice globalnega segrevanja.

Pojavili so se neodvisni misleci, ki so svojo karizmo podredili različnim vidikom segrevanja (in zanikanja le-tega), svoje pa so dodali tudi filozofii in drugi tlorisni esejisti. Mark

Lynas je skušal dognati, kakšen bi bil svet, če bi se segrel za šest stopinj, stopinjo za stopinjo; ob zadnji ledeni dobi naj bi bilo globalno ozračje hladnejše ravno za toliko, segrevanje kot tako pa v geološki zgodovini tudi ni izrecna novost. Alan Weismann je teoretiziral o tem, kaj bi se zgodilo s planetom, če bi ga ljudje zapustili, nazorno, ob pomoči računalniških simulacij pa so se enake tematike lotili ameriški televizijci. Britanec George Monbiot je problem globalnega segrevanja naslovil najbolj neposredno ter se s svojim aktivističnim, predavateljskim in esejičnim delovanjem že ničkolikokrat spravil v resne osebne težave. Svojo knjigo je v Slovenijo prišel predstaviti z vlakom. Nikakor ne smemo mimo očeta zamisliti o živem planetu Gaji, Jamesa Lovelocka, ki ne dvomi ne o urgentnosti današnje situacije ne o verodostojnosti poročil IPCC. Njegovi izračuni, ki jih v značilnem modrostnem tonu spet esejiččno niza v knjigi iz lanskega leta, so še dosti bolj alarmantni od

IPCC, toda okoljevarstvenim aktivistom se je večkrat zameril s kompromisnim mnenjem, da se del rešitve skriva v jedrski energiji.

Velik kos problemov, o katerih govorijo omenjeni avtorji, odpade takoj, ko začneš verjeti, da globalno segrevanje ni človeškega izvora ali da se dogaja kar globalno ohlajanje. Glasniki tovrstnih tez so redki, a povprečnemu ušesu nič manj privlačni. Tudi Anton Komat, »ekološki ombudsman«, ki je zelo natančen pri večini zelenih vprašanj, je mnenja, da je v ozadju podnebnih sprememb predvsem denar. Svoje teze o levičarski zaroti je v Slovenijo prišel pojasniti tudi visoki češki konservativni politik Václav Klaus, ki trdi, da je bolj kot podnebnje ogrožena »svoboda«, do nas pa niso dospele razpite knjige Bjørna Lomborga, v katerih se danski akademik sprašuje, ali je glede na velikanske stroške, ki so povezani s preprečevanjem globalnega segrevanja, ta problem sploh smotno reševati prioritarno oziroma ali si kakšni drugi

KNJIGE	FILMI
GLOBALNO SEGREVANJE IN PODNEBNE SPREMEMBE	
<ul style="list-style-type: none"> Al Gore: <i>Neprijetna resnica</i> (Mladinska knjiga, 2007) Peter Murray: <i>Naš planet: globalno segrevanje, dokazi</i> (Tehniška založba Slovenije, 2007) Mark Lynas: <i>Šest stopinj</i> (Modrijan, 2008) George Monbiot: <i>Vročje</i> (Krtina, 2010) 	<ul style="list-style-type: none"> <i>Neprijetna resnica</i> (dokumentarni, Guggenheim, 2006) <i>Ledena doba 2: Otoplitev</i> (animirani, Carlos Saldanha, 2006) <i>Pet pred dvanajsto</i> (dokumentarni, Connors, Leila Connors Petersen, 200) <i>Climate Refugees</i> (dokumentarni, Michael P. Nash, 2008) <i>Darfur: vojna za vodo</i> (dokumentarni, Maja Weiss, Tomo Križnar, 2008) <i>No Impact Man</i> (dokumentarni, Gabbert, Justin Schein, 2009) <i>The Human Footprint</i> (dokumentarni, Watts, 2009)
NAFTA	
<ul style="list-style-type: none"> Paul Roberts: <i>Konec nafte: kako bomo živeli brez nafte?</i> (Učila, 2009) Marco Sulli – Sulčić: <i>Nafta: Nastanek in razvoj svetovne naftne industrije</i> (Mohorjeva družba, 2010) 	<ul style="list-style-type: none"> <i>Fahrenheit 9/11</i> (dokumentarni, Michael Moore, 2004) <i>Surova budnica: naftni zlom</i> (dokumentarni, Gelpke, Ray McCormack, 2006) <i>Kdo je ubil električni avtomobil?</i> (dokumentarni, Paine, 2006) <i>Tekla bo kri</i> (igrani, Paul Thomas Anderson, 2007) <i>Fuel</i> (dokumentarni, Tickel, 2008) <i>Surov: resnična cena nafte</i> (dokumentarni, Berlinger, 2009)
KONEC SVETA, KOT GA POZNAMO	
<ul style="list-style-type: none"> Alan Weisman: <i>Svet brez nas</i> (Modrijan, 2009) Jared Diamond: <i>Propad civilizacij</i> (Učila, 2008) Thomas Friedman: <i>Vroč, raven in nagneten svet</i> (Učila, 2009) Lester Russell Brown: <i>Načrt B: mobilizacija za rešitev civilizacije</i> (Učila, 2009) Slavoj Žižek: <i>Living in the End Times</i> (2010) 	<ul style="list-style-type: none"> <i>Matrica</i> (igrani, brata Wachowsky, 1999–2003) <i>Življenje po ljudeh</i> (dokumentarni, de Vries, 2008) <i>Wall-E</i> (animirani, Andrew Stanton, 2008) <i>Doba neumnosti</i> (dokumentarni, Armstrong, 2009) <i>2012</i> (igrani, Rolan Emmerich, 2009) <i>Cesta</i> (igrani, John Hillcoat, 2009) <i>Avatar</i> (igrano-animirani, James Cameron, 2009)
ESEJISTIČNI POGLEDI ONKRAJ	
<ul style="list-style-type: none"> Bjørn Lomborg: <i>The Skeptical Environmentalist</i> (1998) Bjørn Lomborg: <i>Cool It</i> (2007) James Lovelock: <i>Gaja se maščuje</i> (Cicero, 2007) Anton Komat: <i>Simbiotski človek</i> (samozal., 2008) Anton Komat: <i>Umetnost preživetja</i> (samozal., 2009) Václav Klaus: <i>Modri planet v zelenih okovih – Kaj je ogroženo: podnebnje ali svoboda?</i> (Mladinska knjiga, 2009) James Lovelock: <i>The Vanishing Face of Gaia: A Final Warning: Enjoy It While You Can</i> (2009) Mišo Alkalaj: <i>Podnebna prevara</i> (Orbis, 2010) Jean-Christophe Rufin v romanu <i>Vonj po Adamu</i> (roman, Mladinska knjiga, 2010) 	

problemi (denimo revščina) morda zaslužijo bolj prednostno ukrepanje.

Ob naravoslovnih knjigah so bili v zadnjem desetletju posneti tudi dokumentarni filmi, v katerih pa ni zaznati opaznejših ugovorov globalnemu segrevanju. V devetdesetih so se razmahnili računalniški učinki, ki so napovedali poplavo fantazijskih filmov, »kruti realnosti« pa je bilo usojeno, da se temu fenomenu postavi ob bok z dokumentarnim žanrom, ki ga je znova populariziral Michael Moore. Obrobna tema globalnemu segrevanju je tudi nafta – eno ključnih fosilnih goriv, ki naj bi sodelovalo pri ustvarjanju učinka tople grede –, ni pa skrivnost, da je bo še v tem stoletju zmanjkalo oziroma se bo na koncu uporabljala le za letalske prevoze. Moore je že v *Fahrenheitu 9/11* razkrival Bushevo in ameriško odvisnost od nafte, zares celovito zgodbo o vzponu in bodočem padcu črnega zlata pa nam podajajo še štiri drugi dokumentarni filmi. Med njimi najdemo nekoliko posebni film *Kdo je ubil električni avtomobil?*, v katerem so avtorji na sledi zaroti avtomobilskih in naftnih lobijev, ki jim uveljavitev električnih vozil na trgu (še) ne ustreza.

Prav veristična narava filma oziroma njegova vizualna prepričljivost je tista, ki je okoljevarstvenim sporočilom dala krila. Pristopi so različni. V *Dobi neumnosti* spremljamo prikaz današnje civilizacijske zmede in njenih mogočih posledic. Film se iz leta 2055, ko »civilizacija tako rekoč ne obstaja več«, sprašuje, kaj nas je na začetku stoletja oviralo pri bolj zavzetem ukrepanju glede podnebnih sprememb, ter izpostavi nekonstruktivna razhajanja zelenih struj. Film *Climate Refugees* pa ne špekulira o prihodnosti, temveč kaže podnebne begunce po svetu in njihovo preživetveno prilagajanje novim naravnim razmeram. Ob tem moramo del katastrof, ki smo jim priča ne le v medijih, temveč tudi okrog sebe, brez dvoma pripisati rastoči poseljenosti planeta. Ljudi, ki jih je zadela narava, obravnava še *Darfur: vojna za vodo*. Besedna zveza »klimatski begunci« je v Križnarjevem besednjaku dobro udomačena, saj je bil popotnik priča krčenju puščave in »vojni za vodo«, ki naj bi bila vzrok darfurske humanitarne katastrofe. Posledice globalnega segrevanja pa se kažejo tudi pri vsakodnevnih prehranskih odločitvah posameznika – metan iz živinoreje pomeni znaten delež toplogrednih plinov –, o tem teče beseda v dokumentarcu, kjer se oče družine denimo odloči, da bo leto dni zmanjševal svoj negativni vpliv na okolje. Doku je postal tudi knjiga, snema pa se še igrani film.

Med temi je Hollywood svetu ponudil na ducate izdelkov, ki sugestivno napovedujejo konec civilizacije, kot jo poznamo, z nekaj tovrstnimi risankami pa naslovil tudi najmlajše. »Zelena« fikcija torej ni prikazovala okoljskega aktivizma v slogu *Erin Brockovich* iz leta 2000, temveč je poetika preskočila na fantazijsko (*Avatar*), katastrofično (*2012*) in postapokaliptično plat (*Cesta*). Visoko donsnemu *Avatarju* je sicer treba priznati tehnično inovativnost in avtorsko domiselnost, njegov nepričakovani uspeh pa je najbrž tudi posledica manka na področju zelenih igranih vsebin. ■

– ŽIGA VALETIČ je publicist in pisatelj.

MED VČERAJ IN JUTRI

Med preteklostjo in prihodnostjo ni le rdeča nit letošnjega festivala *Mesto žensk*. Je stanje negotovosti, ki ga določa razpetost med zanikanjem tradicije in prihodnjo spremembo. Pa tudi točka, na kateri danes stoji žensko gibanje.

KATJA ČIČIGOJ

Feministični angažma je v sodobnem svetu, ko v ospredje prihajajo drugačni emancipatorni projekti (postkolonializmi, queer teorije, teorije manjšin itd.), skrhan od nenehnih revizionizmov, od zanikanja patriarhalne tradicije in sprotne zanikanje predhodnih feminističnih tradicij. Ob tem pa poraja samospraševanje o smislu in potrebi njegovega iskanja danes.

Čeprav bi se utegnilo zdeti, da te potrebe v zahodnem svetu skorajda ni več, da so ženske v kulturi že zadostno »promovirane« in ne potrebujejo posebnega festivala, ki bi izpostavljali njihove presežke, pa del letošnje

ONSTRAN VPRAŠANJ FEMINISTIČNEGA ANGAŽMAJA PA JE POGlavITNA VREDNOST FESTIVALA MORDA TA, DA VSAKO LETO PRIPELJE K NAM UMETNIŠKE PRAKSE, KI SO PRI NAS MANJ POGOSTE ALI VSAJ ZELO SLABO MEDIJSKO POKRITE.

festivalske edicije dokazuje, da je treba žensko vprašanje z vsjo ostrino še vedno zastavljati tudi na domnevno liberalnem Zahodu. Onstran vprašanj feminističnega angažmaja pa je poglavitna vrednost festivala morda ta, da vsako leto pripelje k nam umetniške prakse, ki so pri nas manj pogoste ali vsaj zelo slabo medijsko pokrite.

UPORNIŠKE GESTE

Pohvalna je gotovo posebna pozornost, ki jo *Mesto žensk* že vrsto let namenja žanru *live arta* in performansu; s svojim razmahom v šestdesetih in sedemdesetih sta tudi zgodovinsko vezana na feministični angažma. Svojevrstna primerka sta performans Helene Hunter in Eleanor Bauer, ki bolj kot iz *body-arta* izhajata iz polja teatralnega in sodobnega plesa. Prva je v plesnem performansu *Druga soba* oblečena v baletno obleko in s konjsko glavo neumorno poskušala plesati zgodovinsko in politično zaznamovani ples – *step*, po diktatu reflektorjev in tesnobne klavirske glasbe. Poskus pa ji je na spolzkem terenu (metaforično rečeno: ne v *lastni sobi*

Mesto žensk
MEDNARODNI FESTIVAL
SODOBNIH UMETNOSTI
LJUBLJANA
8.–17. 10. 2010

Virginie Woolf, ampak na tujem terenu, v *drugi sobi*) redno spodletaval. Potencialno neskončno odprta koreografija padanja in drsenja se zdi eksemplaričen primer *izčrpavajočega plesa*, kakor v istoimenskem delu André Lepecki tematizira prakse zastoja, spotikanja, padanja v sodobnem plesu kot politične upore kinestetičnemu idealu plesnega modernizma, ki je zgolj zrcalo nenehne kinetične samorevolucije kapitala.

Avtoreferencialen je bil tudi performans Eleanor Bauer *Velike punce počno velike stvari*, v katerem je kot deklica posnemala nastope odraslih ženskih performerik kot objektov voajerskega užitka občinstva. Ženska kot svojevrstna »performerska žival« je bila tokrat polarni medved – po uvodnem zvijanju v medvedji koži je performerka ob vzpenjanju na lestev v vse višjih registrih prešla na izčrpavajoče petje, vse do hripavosti. Na vrhu lestev je v monologu z refrenom »and nothing happened!« preizpraševala učinkovitost in smiselnost vsake, angažirane ali servilne performerske geste; v zaključnem spustu z lestve z giba akrobatke pa je razkrila, da se tudi tovrstno samospraševanje ujame v zanko teatralne ekshibicije sposobnosti za zabavo občinstva.

Festival je prinesel tudi veliko performansov, vezanih bolj na *body-art* in vizualno umetnost, v katerih so umetnice z delom na svojih telesih tematizirale žensko telo v kontekstu kulturnih in zgodovinskih presečišč: v izmenjavi oblek na srednjem mostu ljubljanskega Tromostovja sta v *site specific* performansu Oreet Ashery in Roberto Foddai z izmenjavo oblačil simbolično udeleževala stanje *liminalnosti* na prehodu med identitetami. Oreet Ashery je v politično nabitem solopermansu *Hairoism* z maskiranjem sebe z lasmi občinstva prehajala med identitetami političnih mož danes, ki so vizualno in drugače vezane na lase: od Jaserja Arafata do Ringa Starra, od visokega predstavnika

Hamasa do nekdanjega generala izraelske vojske. V štiriurnem performansu *Padanje po stopnicah* se je Kira O'Riley na stopnišču Gruberjeve palače z upočasnjem padanjem metonimično postavljala po robu družbeno diktiranemu hitremu gibanju navzgor – napredku.

FILMI IN REKONSTRUKCIJE

Poleg premišljenega in kakovostnega filmskega programa v selekciji Vanje Klaunderčič je treba glede dilem, pred katere nas postavlja sodobni kapitalizem, izpostaviti serijo video del po izboru Marine Gržinič. V njenem lastnem delu (z Aino Schmidt) *Čista svoboda* tematizira odnose med zahodom in vzhodom in sam medij videa kot poslednjega izraza globalnega kapitalizma. Tanja Ostojic in David Reich v dokumentarnem delu *Sans Papier* pri našata pričevanja o nehumanem ravnanju z nelegalnimi priseljenci v nemškem azilnem domu. Političnost scenskih umetnosti v sodoben kontekst postavi tudi film Ise Rosenberger *ESPIRAL: ples smrti*, ki z rekonstrukcijo prvega političnega baleta Kurta Jossa vzporeja čas ekonomskih kriz in vzpona nacizma v weimarski republiki ter sodobni čas monopola avstrijskih bank v Vzhodni Evropi.

Manj avtorsko branje sta pomenili suhoparni rekonstrukciji kulturnih predstav Lucinde Child 2: *Dialogi z Lucindo* koreografije Nicole Beutler, ki sta morda negativen primer tega, da je (če parafraziram Janeza Janšo) rekonstrukcija smiselna le, če svoj interes črpa v sedanjem trenutku.

Podobno velja tudi za festival, ki temelji na angažmaju. Svojo legitimnost onstran festivalskega dogajanja, polnega koncertov in priložnosti za druženje, črpa iz želje po afirmaciji umetnosti žensk kot potencialno feministične in politične tematike ter iz njihove umetniške vrednosti. Z razpetostjo med gverilskim angažmajem, ki noče biti getoiziran in marginaliziran, ter pri nas manj konvencionalno ponudbo in kakovostjo izvedbe, ki noče zapasti v utečeno institucionalno komodifikacijo, pa *Mesto žensk* vsaj temeljito prevetri ozračje. To pa je več kot številni drugi festivali. ■

OPERA BALET
SODOBNAH UMETNOSTI LJUBLJANA
cankarjev dom

POD ZVEZDAMI

BALETNI VEČER KOREOGRAFIJ
TWYLE THARP IN DINKA BOGDANIČA
PREMIERA: 28. OKTOBRA 2010

PONOVITVE:
29. OKTOBRA TER 6., 7. IN 8. NOVEMBRA 2010
CANKARJEV DOM, LINHARTOVA DVORANA

BISERI V NIZU

Jubilejni večer novih baletnih koreografij je letos sooblikovalo dvanajst miniatur, ki so slogovno variirale od klasičnega do sodobnega baleta. Čeprav vse koreografije niso dosegle ustvarjalnega presežka, pa med njimi najdemo bisere in tako obete za plodovitejšo prihodnost slovenske koreografije.

TINA ŠROT

Gala večer novih baletnih koreografij na slovensko glasbo so prvič pripravili leta 2001 z le tremi koreografi, glasbo je prispeval skladatelj Slavko Osterc. Pobudnik pomembnega dogodka za slovenski balet je bil dr. Henrik Neubauer, ki je imel namen iskati in spodbujati smisel za koreografijo pri mladih plesalcih. Predsednik Društva baletnih umetnikov Slovenije Tomaž Rode poudarja, da cilj tudi danes ostaja enak, jasno začrtan je bil tudi v dolgoletnem predsedovanju Vojka Vidmarja. O njegovem udejanjanju zgovorno pričajo koreografije, ki prispejo na vsakoletni razpis DBUS. Te so vsako leto kakovostnejše, to velja tudi za letošnje, ki se odlikujejo še po tem, da so pretežno izpeljane iz klasične baletne osnove.

Koreografskim upom je vsako leto na voljo oder z lučnim parkom, imajo pa vso svobodo pri izbiri plesalcev, glasbe (edini pogoj je, da ima slovenske korenine) ter pri ustvarjanju

10. gala večer

NOVIH BALETNIH KOREOGRAFIJ
NA SLOVENSKO GLASBO
LINHARTOVA DVORANA
LJUBLJANA, CANKARJEV DOM
10. 10. 2010

novega dela, s časovno omejitvijo od 3 do 10 minut.

Na letošnjem večeru so se z novimi baletnimi koreografijami predstavili ustvarjalci, ki se s plesom ukvarjajo profesionalno in so v novi sezoni delovno zelo obremenjeni. Številnim med njimi najtežjo nalogo pomeni predvsem udejanjanje njihove zamisli, saj morajo prepričati kolege, da brez plačila zaplešejo v njihovih novostih. Ne smemo pozabiti, da v koreografijah nastopajo profesionalni plesalci, največ jih je iz obeh nacionalnih baletnih ansamblov, preostalim samostojnim plesalcem pa se je

Mariborski baletnik Gaj Žmavc je ustvaril zanimivo miniaturo *Clear things* in na glasbo Marka Črnčeca tudi zaplesal s članico mariborskega baleta Catarino de Meneses.

Najopaznejša je bila koreografija *Nastje Bremec in Michala Rynia The story we tell* na glasbo dueta *Silence*.

večinoma tudi že uspelo dokazati na svoji plesno-koreografski poti.

Le redki koreografski upi imajo dobre prijatelje med skladatelji oziroma glasbeniki, ki so jim ravno tako pripravljeni narediti uslugo. Značilnost večera novih baletnih koreografij je, da zapoveduje koreografom ustvarjanje na slovensko glasbo, presenetljivo pa je, da skladatelji in glasbeniki za svoje delo ne prejmejo honorarjev oziroma ne morejo uveljavljati svojih avtorskih pravic. Tako ni težko razumeti, da med njimi ni veliko zanimanja za ustvarjanje nove glasbe. Za slovenski glasbeni prostor pa je vsekakor dragocen podatek, da je tradicionalni dogodek v desetih letih odrsko udejanjil približno 10 ur glasbe.

Razmišljanje o ustvarjanju koreografij in glasbe samo na podlagi entuziazma bi bilo bolj smiselno za dijake baletnih, plesnih in glasbenih šol, ki potrebujejo veliko umetniških izkušenj. Baletni večer, ki ga bodo po premierni uprizoritvi v Linhartovi dvorani Cankarjevega doma in po ponovitvi v Avditoriju Portorož uprizorili še v Mariboru, Tolminu in Novi Gorici, je od vseh nastopajočih terjal veliko truda in predanosti. Sodelujoče bi bilo treba nagraditi z vsaj simboličnimi honorarji, na mestu pa je tudi razmislek o nadgradnji tega vedno pomembnejšega umetniškega dogodka. Lahko bi ga denimo spremenili v tekmovanje za najizvirnejšo koreografijo in najboljšo novo skladbo. Avtorji najkakovostnejših del bi nato prejeli povabilo za ustvarjanje daljše koreografije (in morda glasbe) za eno od obeh nacionalnih operno-baletnih hiš. Tekmovalni duh večera bi ne samo spodbudil ustvarjalce, temveč tudi zanetil zanimanje tujih umetnikov za slovensko koreografijo in glasbo.

Organizator tradicionalnega in pohvale vrednega projekta bi moral najti nov način za motivacijo koreografskih upov, glasbenikov in plesalcev, ki bi pomagal uresničevati namen: dvigniti raven slovenske koreografije in spodbujati ustvarjanje slovenskih glasbenikov. ■

KDO IN KAJ?

Najopaznejša je bila koreografija *The story we tell* na glasbo dueta *Silence*. Ustvarila sta jo mlada plesalca in koreografa, Nastja Bremec in Michal Rynia. Slovenka in Poljak, ki sta se spoznala na Rotterdamski plesni akademiji CODARTS, sta na svoji skupni plesni poti kot M&N Dance Company razvila zanimiv plesni slog, ki je spoj različnih zvrsti od jazz baleta, sodobnega plesa, do capoeire in hip hopa. Pri plesu ju odlikujejo izjemna skladnost, dovršenost gibov in močna izraznost. Njune koreografije prevevajo odlične koreografske ideje, iskrenost in pripovednost. Gre za ustvarjalca, ki se jima obeta plodovita koreografsko-plesna prihodnost.

Novosti so ustvarila znana imena slovenske plesne scene, od članov obeh nacionalnih baletov do odličnih plesalcev sodobnega plesa. Nekateri med njimi se koreografskih večerov udeležujejo redno, denimo ljubljanski baletnik Gregor Guštin, ki si je koreografijo na glasbo Nece Falk z naslovom *Prva* zamislil s poudarkom na romantičnih čustvih. Od uveljavljenega sodobnega plesalca Siniše Bukinca bi pričakovali stvaritev v zanj značilnem sodobnem plesnem slogu, a se je v koreografiji *Srečanja*, ki jo je na glasbo Marjana Mozetiča ustvaril skupaj z znano plesalko Dano Petretič, odločil za spoj klasičnih baletnih elementov. Pozornost gledalcev sta zbudila tudi v koreografiji Belgijca Jocelyna Alizarta, v kateri sta subtilno prikazala koreografovo intimno doživljanje glasbe Alojza Ajdiča. Odlična solistka mariborskega baleta Tijuana Križman Hudernik je na priljubljeno pesem Anike Horvat *Lahko noč, Piran* ustvarila romantičen duet, v kateri je bila kot plesalka, zaradi poudarka na baletnih poddržkih, bolj izpostavljena kot njen partner, sicer izrazno močan mariborski baletnik Gaj Žmavc. Ta je ustvaril zanimivo sodobno baletno miniaturo *Clear things*. V njej je na glasbo Marka Črnčeca zaplesal skupaj s članico mariborskega baleta, Portugalko Catarino de Meneses. Alena Medič, mlada diplomantka SGBŠ Ljubljana, ki se vse bolj posveča koreografiji in pedagoškemu poklicu, je na glasbo Barbare Pešut v izvedbi Katic ustvarila ljubko koreografijo *Igra*. Mariborska balerina Tetiana Svitlychna si je na glasbo Saše Lendero ustvarila koreografijo, ki je še najbolj spominjala na (sicer odlično izvedeno) vajo na parterju ritmične gimnastike. Zanimiva je bila ideja ameriške koreografinje Jennifer Archibald, ki je v koreografiji *To stray* na glasbo dueta *Silence* prek dvojnega plesa Kjare Starič (živo in v videu za njo) poskušala prikazati tragično usodo na smrt obsojene iranske žene. Uveljavljena plesalka in pedagoginja Kjara Starič je na glasbo Vlada Batiste ustvarila koreografijo *Ženska v ženski*. Plesala je še v domiselni koreografiji članice ljubljanskega baleta Georgeti Radasan Capraroiu. V miniaturo z naslovom *Two faces* smo opazovali plesalkin subtilni gib, ki bi ga lahko poimenovali ples saksofona. V živo je na jazzovski instrument igral Primož Simončič in z zasanjanim zvokom premikal njeno telo s tu in tam igrivimi, nežnimi ali pa strastnimi toni. Ljubljanska balerina Kristina Aleksova je na glasbo Katalene ustvarila duet za znano ljubljansko baletno solista Tjašo Kmetec in Lukasa Zuschlaga. Prikazala je sodoben, svež in pripovedni plesni slog, ki bi ga bilo vredno razvijati.

PROBLEMI PRENOVE VISOKEGA ŠOLSTVA

REPUBLIKA SLOVENIJA
DRŽAVNA VOLILNA KOMISIJA

ALI PODPIRATE REFORMO VISOKEGA ŠOLSTVA?

NE VEM

MOGOČE

DRUGO

Osnutek *Nacionalnega programa visokega šolstva 2011–2020* je gotovo eden najpomembnejših strateških dokumentov v državi, a, kot piše **Agata Tomažič**, osnutek programa ni pogodu skoraj nikomur: kritizirajo ga vsi, od študentov do univerzitetnih profesorjev in raziskovalcev. Minister za visoko šolstvo **Gregor Golobič**, s katerim se je pogovarjala **Jožica Grgič**, vidi vzroke za marsikatero kritiko v splošni družbeni miselnosti. Ta je po njegovem mnenju še zelo socialistična, pasivna in hote odvisna od države. Sociolog **Anton Kramberger** poskuša odgovoriti na vprašanje, koliko bodočih diplomantov, magistrantov in doktorjev znanosti bo sploh našlo delo, objavljamo pa tudi prispevek člana Odbora za obrambo visokošolskega in znanstvenega dela **Marka Marinčiča** s posveta o prenovi visokega šolstva *Predzrna Slovenija*.

DRZNI »DELEŽNIKI« ZNANJA V OBDOBJU PRENOVE VISOKEGA ŠOLSTVA

Drzna Slovenija, osnutek programa visokega šolstva, kakršnega naj bi vzpostavili do leta 2020, ni pogodu skoraj nikomur od »deležnikov«: predrzno ga kritizirajo vsi, od študentov do univerzitetnih profesorjev in raziskovalcev.

AGATA TOMAŽIČ

Na spletni strani Univerze v Ljubljani je fotografija prodajalne (nekoč je delovala v pritličju Deželnega dvorca, zdaj pa samo še v virtualnem svetu), kjer je mogoče kupiti spominke z emblemom univerze. Nalivna peresa, usnjene aktovke, etuije za vozniško in lončene skodelice – diplom ali drugih dokazil o univerzitetni izobrazbi ni na ceniku. Šala je morda nekoliko neotesana, pa vendar so očitki o komercializaciji in korporativizaciji univerze oziroma univerz med najglasneje izražanimi pri kritiki osnutka *Nacionalnega programa visokega šolstva 2011–2020* (NPVŠ) z naslovom *Drzna Slovenija* in še drznejšim podnaslovom *Slovenija: družba znanja*.

Novi nacionalni program visokega šolstva ne bo pregnal trgovcev iz templja, le pakt bo sklenil z njimi, je grmel **dr. Rastko Močnik**, profesor na ljubljanski Filozofski fakulteti in član Nacionalne agencije RS za kakovost v visokem šolstvu, na posvetu, ki ga je v začetku oktobra organiziral Odbor za obrambo visokošolskega in znanstvenega dela in je nosil simpatično pomenljivi naslov: *Predrzna Slovenija*. Nekaj ur v nabito polni prireditveni dvorani ljubljanskega Mestnega muzeja je bilo kot svojevrsten *Kje me čevlji žuli* na akademski ravni: pravi vsi nastopajoči so v svojih prispevkih opisovali pomanjkljivosti sedanjega sistema visokega šolstva in izražali pomisleke, da jih bo novim dokumentom (*Drzno Slovenijo sestavljajo še Nacionalni raziskovalni in inovacijski program 2011–2020 /NRIP/* in *Inovativna shema za sofinanciranje doktorskega študija za spodbujanje sodelovanja v gospodarstvu in reševanje aktualnih družbenih izzivov*) uspelo odpraviti; prej da bodo prinesli še kakšno novo ... Fleksibilnost urejanja statusa zaposlenih na visokošolskih ustanovah in izločitev univerzitetnih profesorjev iz kategorije državnih uslužbencev, še zlasti v kombinaciji z ločevanjem delovnih mest od habilitacijskih nazivov sumljivo daje misliti na nižanje plač, je bil ključni pomislek glavnega tajnika SVIZ **Branimirja Štruklja**. V NRIP sploh ni humanistike, pa čeprav je ta za Slovenijo v tretjem tisočletju enako pomembna kot razvoj tehničnih znanosti, je opozoril **dr. Dean Komel** z ljubljanske filozofske fakultete in kot neprimerne omenil še tisti del programa, ki pravi, da naj študentje že med študijem vzpostavljajo mrežo z delodajalci. Naj ustanovljajo svoja podjetja, se je posmehtil nekdo iz občinstva. Ultra, je pritegnil nekdo še duhovitejši. Ampak to je bil v skoraj petih urah posveta edini, pogojno rečeno, smeha vreden trenutek. Teme so bile preveč resne, posledice morebitnih napačnih odločitev in neustreznih (beri: preveč drznih) rešitev bodo preveč daljnosežne.

ZNANOST NASTAJA SPONTANO

Znanosti se ne da usmerjati v dobičkonosna odkritja, so v povezavi s strategijami in (pre)tesnim povezovanjem znanstvenih raziskav s tehnologijo in industrijo opozarjali predstavniki znanosti. Nova odkritja se zgodijo po naključju, so tako rekoč postranska škoda temeljne znanosti, je povedal **dr. Martin Klanjšek** z Inštituta Jožef Stefan in svojo trditve ponazoril s primerom: nobelovca, ki sta ugledno nagrado dobila za odkritje najtanjše snovi grafena, je pri raziskovanju usmerjala igrivost. Znanosti moramo pustiti spontanost in odkritja se bodo porajala, s tem, kako jih inovirati in maksimizirati profit, pa naj se ukvarja realni sektor.

Posvetu *Predrzna Slovenija* je iz prve vrste sledil tudi minister za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo **Gregor Golobič**. Ko je po kakšnih dveh urah končno prišel do besede, se je zrak v prostoru že nevarno iskril od vseh kritik, pritožb in pripomb. Nič čudnega, da si je za nekoliko ohol komentar o »nereflektiranosti, delirioznosti in doktrinari šoka«, ki da jih je najti v nekaterih prispevkih, priskrbel

glasne izraze neodobranja, iz zadnjih vrst v dvorani pa celo psovko, nevredno akademske ravni razprave. Po vsej verjetnosti je prišla iz študentskih ust – več predstavnikov študentov z različnih stopenj študija je v svojih prispevkih okrcalo številne pvine novega visokošolskega programa, začeniši z novo inovativno shemo sofinanciranja doktorskega študija. Zgovoren je bil že naslov referata **Aneja Korsike** – *Plačujem, torej mislim*.

Razumevanje visokega šolstva, kakršno je prevladalo, je v načelu zgrešeno, saj se univerzo razume kot proizvajalca, kot se temu reče v ekonomističnem novoreku, »človeških virov« ali »humanega kapitala«, je dan po posvetu razmišljal **dr. Marko Marinčič**, profesor z oddelka za klasično filologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. »Humani kapital« ni samo spakedan angleški kalk, ampak odkrita perversija vseh idealov humanizma. Študentov je preveč, nerealno je pričakovati, da bi ob tolikšnem višanju deleža študirajočih vsi postali intelektualna elita, se strinja dr. Marko Marinčič. Zato se načrtuje uvedba politehnik, pod pokroviteljstvo katerih bi prišle zdajšnje višje šole, ki bi bile nekeje med poklicnim in univerzitetnim izobraževanjem. Če ustanavljanje čisto novih izobraževalnih ustanov ne bi finančno prikrajšalo univerze, taka rešitev ne bi bila slaba. Po drugi strani pa bi moral tudi univerzitetni študij na prvi stopnji slediti generacijskim težnjam in ponuditi nekoliko širšo, manj specialistično izobrazbo. To, kar imamo zdaj, je čudna zmes množičnosti in ozke specializacije. Po eni strani res ni smiselno, da vesoljna Slovenija študira starocerkvenoslovanščino, toda po diktatu iste množičnosti so ta predmet mimogrede ukinili, zdaj pa hočejo ukiniti še študij primerjalnega slovenskega jezikoslovja, doda s črnim humorjem. Vseeno kot dobro novost osnutka NPVŠ izpostavi ukinitve financiranja študijskih programov po številu študentov in stabilno financiranje raziskovanja na univerzah. Nekaterim ta tako imenovana glavarinska ureditev ustreza, saj diplomske listine tako rekoč prodajajo. Tu je precej vseeno, ali gre za »unovčevanje« javnega (glavarine) ali pobiranje zasebnega denarja (izredni študij), oboje vodi v nižanje zahtevnosti študija in posredno v zatiranje intelektualne elite, preden se ta sploh lahko oblikuje.

KULTURA NI APLIKACIJA, AMPAK BISTVO HUMANISTIKE

Dr. Marko Marinčič prav tako ne skriva skepse do zamisli o sodelovanju znanosti in gospodarstva, ki jih prinašajo novi dokumenti: v tem ni nič slabega, toda predlagane strategije postavljajo v ospredje kratkoročne cilje, meni. Čudna je tudi zamisel o mentorjih iz gospodarstva, ki naj bi spremljali doktorske študente v humanistiki in družboslovju. Kje pa jih bodo našli? Bodo to kustosi, knjižničarji, pisatelji, ali pa kar proizvajalci pisarniškega materiala? Te ideje o doktorski praksi nenavadno spominjajo na neke pretekle čase, ko smo v usmerjenem izobraževanju kot dijaki kulturniške smeri delali v kartonažni tovarni, da bi prišli v neposreden stik z materialno osnovo svojega prihodnjega dela, razlaga dr. Marko Marinčič. Če pa težava tiči v tem, da je humanistika na univerzi včasih preveč odtujena od kulture – s tem se delno strinjam – tega ni mogoče rešiti z delovno prakso študentov, ampak z zgledom samih učiteljev, ki naj se ne zapirajo v kvaziempirično znanost, ampak naj se izkažejo tudi s širše relevantnim in užitejšim pisanjem. Kultura namreč ni »aplikacija« humanistike, ampak njeno izhodišče in življenjsko bistvo.

Na še eno življenjsko bistvo, ki v osnutku NPVŠ ne nastopa niti v obrisih, opozarja **Miran Zupanič**, izredni profesor na katedri za filmsko režijo Akademije za gledališče, radio, film in televizijo. Izobraževanje za umetniške poklice je v osnutku skorajda popolnoma spregledano, s tem pa je prezrta tudi umetnost. Je mogoča družba znanja brez umetnosti, se sprašuje Zupanič. Spodrsrlaj je toliko

bolj neroden, ker javno službo visokega šolstva po zakonu sestavljajo tri dejavnosti: izobraževalna, znanstvenoraziskovalna in umetniška. V osnutku se poudarja samo znanstvenoraziskovalna, izobraževalna je menda samoumevna, umetniška pa povsem prezrta. Izraza umetnost in kultura se v NPVŠ sicer pojavita, a ne na enaki ravni kot preostali, denimo znanost in raziskovanje, ki prednjačita, zato bi lahko rekli, da imamo opravka z asimetričnim, neuravnoveženim konceptom, vse je podrejeno znanstvenoraziskovalni dejavnosti. Snovalci tega osnutka se morda ne zavedajo, kakšno napako so zagrešili, a saj pravzaprav ni jasno, kaj je huje: da so se zmotili in da tega ne vedo ali pa da so to naredili namenoma. Vsekakor pa takšno besedilo zelo natančno odseva položaj kulture in umetnosti v naši družbi. Ti dve se mnogim zdita tako malo pomembni, da ju v visokem šolstvu ne prepoznajo kot nepogrešljivi, dodaja Zupanič.

Dokumentu – od predlaganih novosti pozdravlja samo odpravo tako imenovanih glavarin pri financiranju študija – očita še celo vrsto dvoumnosti, ki se na prvi pogled berejo kot hvalevredne spremembe, vendar podrobnejše branje razkrije nove razsežnosti napisanega, kamor sodijo tudi prikrite namere o varčevanju. Ena takih navedb je tista o fleksibilnem urejanju statusa zaposlenih, »institucije bodo pridobile še večjo avtonomijo pri določanju vrste in obsega dela zaposlenih, saj zakon ne bo več administrativno reguliral delovnih obremenitev«. Vse to je slišati obetavno, pravi Zupanič, saj si je na akademijah želeti novih kadrov in svežih idej, vendar bi to utegnilo pomeniti dodatno delovno obremenitev za že tako preobremenjene profesorje. Na akademijah predavanja in vaje namreč potekajo v dosti manjših skupinah kot na družboslovnih fakultetah, kjer je študij množičen in ima profesor v predavalnici pred sabo dvesto- ali še večglavo poslušalstvo.

Prav tako kot problematične označuje določbe glede habilitiranja – habilitacije bodo ločene od zaposlitve oziroma delovnega mesta, visokošolske institucije pa se bodo lahko same odločale, na katero delovno mesto bodo zaposlili habilitiranega profesorja, piše v NPVŠ. Visokošolski profesorji tako ne bodo več motivirani za napredovanje v višji naziv, poleg tega bi vsako tako določanje delovnih mest povzročilo prepire na vsaki katedri, ki bi si prizadevala zagotoviti kar največ delovnih mest najvišjega ranga, to je za redne univerzitetne profesorje, pojasnjuje Zupanič. Zmotilo ga je tudi izenačevanje bolonjskih programov, za katere je doslej veljalo, da se odloča vsaka članica univerze posebej, in na AGFRT so se odločili tudi za delitev 4 + 1, ker so presodili, da študenti v treh letih na nekaterih programih še ne naberejo dovolj znanja, da bi se dostojno predstavljali javnosti. Osnutek uvaja univerzalno delitev 3 + 2. Zbodlo ga je tudi uvajanje odprtosti v visokošolski sistem, ki da jo je mogoče doseči le z angleškim jezikom. NPVŠ se zavzema za krepitev tujejezičnih programov, kar vodi v zmanjševanje pomena slovenskega jezika. Stavek o 75-odstotni vključenosti populacije od 19 do 24 let v terciarno izobraževanje, ki bo po NPVŠ dosežena leta 2020, pa je po njegovem sploh skregan z logiko, kajti »vsaka populacija ima neke naravne danosti, nekateri so nadarjeni za študij, drugi pa ne«.

Osnutek NPVŠ je popolnoma nesprejemljiv, sklene Miran Zupanič, kajti s potiskanjem akademij, kulture in umetnosti na obrobje ni prezrta le umetniška dejavnost visokega šolstva, temveč bo napravljena škoda tudi slovenski kulturi in narodu. Za zdaj se na srečo še ni zgodilo nič usodnega, čas razprave še traja, skrb zbujačo pa bi bilo tudi, če bi bil osnutek sprejet z nekaj kozmetičnimi spremembami. Treba pa je priznati – in tako prevzeti del odgovornosti, meni Zupanič – da je kulturna sfera premalo glasna. Prav ta pasivnost je morda delno vzrok, da so jih spregledali.

MNOŽIČNOST ZNIŽA KAKOVOST IN ODŽENE SPOSOBNEJŠE ŠTUDENTE

Tudi dr. Danilo Zavrtnik, rektor Univerze v Novi Gorici, pogrja tisti del NPVŠ, ki omenja 75-odstotno vključenost mladine v terciarno izobraževanje. Je nepremišljen, saj je pamet porazdeljena podobno kot številke čevljev, od tod sledi, da ne morejo vsi študirati, pravi dr. Danilo Zavrtnik. Še zlasti pa je takšna določba nesmiselna v kombinaciji s trditvijo o prizadevanju za vse bolj vrhunske univerze – to se vendar izključuje! Množičnost zniža kakovost in odžene sposobnejše študente. Dobra univerza namreč niso samo vrhunski profesorji, temveč tudi dobri študenti; če pa nadarjeni mladi ugotovijo, da na tej ali oni univerzi ne bodo mogli poglobiti svojega znanja, ker je nanjo vpisanih preveč študentov, ki nimajo tolikšnega intelektualnega dometa, da bi zmogli opravljati izpite, se raje vpišejo drugam.

Sposobni mladi Slovenci se že odločajo za študij v tujini, ki ni več tako drag, podatki o študirajočih na tujem pa se pri nas spretno skrivajo, opozarja dr. Danilo Zavrtnik. Po drugi strani bi Slovenija lahko bolje izkoristila svoj potencial študijske destinacije za tujce, in univerze lahko tu storijo marsikaj. Določbe NPVŠ o postopnem zviševanju predavanj v tujih jezikih sogovornik ne dojema kot problematične, »univerza mora biti univerzalna«, seveda se študijska snov ne sme podajati samo v angleščini, nič pa ni narobe, če so predavanja na slovenskih univerzah tudi v angleščini. Na novogoriški univerzi je, predvsem na podiplomskem študiju, precej tujcev – kar 46 odstotkov podiplomske študentske populacije, imajo pa tudi precej tujih profesorjev – med redno zaposlenimi več kot 20 odstotkov. Tisti, ki se zaposlijo, se morajo seveda po določenem času, po navadi jim dajo na voljo dve, tri leta, naučiti slovensko. A saj to je samoumevno: če se odločijo ostati v Sloveniji, je znanje domačega jezika neizogibno. »Naše demografske napovedi so katastrofalne in, kar je še huje, ne da se jih spremeniti, mladi, ki se bodo čez dvajset let vpisovali na slovenske univerze, so že rojeni. V dvajsetih letih pa se da izdelati strategijo, kako pritegniti pametne mlade ljudi iz tujine,« razmišlja rektor novogoriške univerze in doda, da so tuji študenti po navadi med najbolj marljivimi, zato slovenskim rad reče: »Dobro si jih ogledite, oni bodo nekoč vaši šefi!«

Kar zadeva Nacionalni raziskovalni in inovacijski program 2011–2020, dr. Danilo Zavrtnik, tudi sam mednarodno uveljavljen znanstvenik in raziskovalec na Observatoriju Pierra Augerja v argentinski pampi, kjer merijo kozmične žarke ekstremno visokih energij, o njem meni, da ima »prav otroške napake«. Ena teh je, da se v krizi obrača k znanosti, ki da nas bo rešila. Znanost lahko da primerne rezultate le, če se razvija v daljšem obdobju, opozarja, ni kot stroj, ki se ga zdaj zažene in nato čez nekaj časa ugasne. Zaporedje v praksi je takšno: od temeljnega (bazičnega) znanja k uporabnemu (aplikativnemu) prek razvoja do inovacij. Če hočete imeti dobre prenose znanja v podjetniško okolje, morate stalno razvijati bazično znanost in stalno vzpodbujati sistem prenosa znanja. Če ta sistem ni postavljen in ne deluje, kar v Sloveniji ni, ne morete pričakovati kratkoročnih rešitev. V času konjunkturalne se nam ni zdelo vredno pogovarjati se o znanosti, razvoju in inovacijah, je kritičen dr. Danilo Zavrtnik. Vsi so bili fascinirani nad visokimi zaslužki (za malo ali slabo opravljeno delo). Krizo so zakuhali finančniki in politiki, zato bi bilo prav, da jo še oni rešijo. Nikakor pa kratkoročnih rešitev ne morete pričakovati od znanosti. V krizi namreč žanješ to, kar si sejal.

Pozdravlja pa določbo NPVŠ, ki odpravlja habilitacije, kakor so bile pojmovane doslej: »Doktorat je izobrazba, profesor pa služba, tako kot raziskovalec.« Na očitke, ki prihajajo iz ust večine visokošolskih profesorjev, da po odpravi habilitacijskih nazivov ne bo več motivacije za napredovanje in nadaljnje izpopolnjevanje v stroki, odseka: motivacija bo, da bo profesor odpuščen, če ne bo dobro delal! V ZDA, kjer so šolnine za univerzitetni študij visoke, izločitev slabih profesorjev zahtevajo študentje sami. Pri nas pa ima študentska populacija najraje take profesorje, ki pri izpitih od njih zahtevajo manj ... Neprimerno se mu zdi tudi, da so univerzitetni profesorji v isti kategoriji kot javni uslužbenci – ne morejo biti v istem žaklju vsi od občinskega uradnika do sodnika.

Zato pa se binarnost in uvajanje politehnik dr. Zavrtniku zdita močno vprašljiva. Tudi ločevanje humanistike in naravoslovno-tehničnih znanosti je zanj zabloda, podobno kot namera odpravljati posledice krize z znanostjo. Znanje je kompleksna zadeva, prav na univerzah se srečujeta družboslovje, humanistika, umetnost, inženirstvo, biomedicina in naravoslovje, vsaka sprememba, ki zapostavlja eno od teh področij, je napačna, kajti družba potrebuje celoto, meni dr. Danilo Zavrtnik in ponazoril s primerom: vojno zakuhajo politiki (družboslovci), orožje pa s svojimi spoznanji priskrbijo naravoslovci in tehniki. Rezultat, v tem primeru katastrofalen, je torej posledica celovitega in ne parcialnega dogajanja.

Kako se bo končala vojna, no, zgolj malce ostrejši besedni spopad med »deležniki« prenovne visokega šolstva v Sloveniji, bo znano že kmalu. Obdobje javne razprave o osnutku NPVŠ 2011–2020 se bo – po enotedenskem podaljškju – končalo 27. oktobra, predloge pa bodo po zagotovilu ministra Golobiča upoštevali pri izdelavi dopoljenega osnutka NPVŠ. Drzno, predrzno, najbolj drzno? ■

PRAVICA DO BREZPLAČNEGA ŠTUDIJA: ENKRAT IN NIKOLI VEČ V ŽIVLJENJU

Nacionalni program visokega šolstva za naslednje desetletje je izjemno pomemben dokument, saj naj bi Slovenijo preobrazil v družbo znanja. Razprava o osnutku dokumenta, ki ga je pripravilo ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo, je polemična, vsem še zdaleč ni do sprememb in minister **Gregor Golobič**, tudi v tem pogovoru, vztraja pri ambiciozno zastavljenih ciljih.

JOŽICA GRGIČ *foto* LJUBO VUKELIČ, MATEJ DRUŽNIK

Dokument je sestavljen v duhu prevetritve visokega šolstva, kaj bo prinesel v praksi, bo v prvi vrsti odvisno od denarja in v drugi vrsti od univerz samih. In paradoks je, da same univerze preveva skepsa do lastne suverenosti, saj se ta ne nanaša le na akademsko sfero, ampak malone na njeno celotno delovanje. Tu se v zadnjem času niso ravno izkazale. Tako so padle na izpitu iz bolonjske reforme, ko so študij za eno leto podaljšale, namesto da bi ga za toliko skrajšale, namesto da bi spremenile predmetnik, so največkrat le preimenovalle posamezne predmete itn. Tudi internacionalizacija, ki jo med cilje postavlja strateški dokument, univerzam ni ljuba, čeprav jo sistem že nekaj časa spodbuja. K nam prihaja študirat le malo tujih študentov in tudi naši študenti se manj kot drugi odločajo za študij na tujem po programu izmenjav, tudi zato, ker resno tvegajo, da zaradi tega na svoji fakulteti ne bodo mogli v rokih opraviti izpitov. Naši profesorji jim namreč neradi priznavajo študijske obveznosti, opravljene v tujini, še več, ko se po pol leta vrnejo, jim ne dovolijo opravljati izpitov – ker niso obiskovali njihovih predavanj (tako je na ljubljanski filozofski fakulteti in najbrž še kje). Veliko vprašanje je tudi, kako se bo avtonomija obnesla pri izbiri doktorskih študentov, če o tem ne bodo odločale katedre niti posamezne fakultete, ampak predstavniki vseh fakultet univerze. Kako bo, recimo, filolog presojal relevantnost doktorske teze medicinca, in obratno. Če strnemo, bistvena cilja dokumenta sta dvig kakovosti univerzitetnega študija in več Slovencev s terciarno izobrazbo, vsaj 45 odstotkov do leta 2020. Iz tega sledi vprašanje, o katerem pa, nenavadno, ni polemik: Je res polovica Slovencev sposobnih za študij? In kaj množičnost pomeni za kakovost visokega šolstva?

Za zdaj v razpravah o Nacionalnem programu visokega šolstva 2011–2020 najbolj izstopa finančna plat. Vsi študenti in visokošolske ustanove, se bojijo, da bodo na slabšem. Šolanje na prvi bolonjski stopnji bo brezplačno, prav tako na drugi stopnji, a tisti, ki te druge stopnje ne bodo končali, bodo morali šolnino vrniti. Ste glede na to, da v Sloveniji nadpovprečno veliko študentov v primerjavi z drugimi državami ne konča študija, razmišljali tudi o vračilu šolnine za prvo stopnjo, kakršna je praksa marsikje drugje?

Ob začetku razprave o NPVŠ smo bili soočeni s takšnimi zahtevami nemajhnega števila visokošolskih akterjev, tudi ljudi, ki jim je težko očitati neoliberalistične ideje, na primer nekdanjemu rektorju dr. Mencingerju, ki že dalj časa zagovarja šolnine. Odločili smo se, da šolnin v našem predlogu ne bo. Menimo, da je dostopnost do izobrazbe tako velika vrednota in pri nas tako samoumevna, da bi vpeljava šolnin v visokem šolstvu izzvala velik revolt. Res pa je, da smo po številu študentov, ki končajo študij, na repu v Evropi. To nam je narekovalo, da moramo ukrepati in povečati odgovornost, spremeniti odnos do študija. V naravi človeka je pač tako, da tistega, kar je brezplačno, ne ceni. Zato smo želeli vgraditi mehanizme, ki povečujejo odgovornost, obenem pa nismo hoteli omejevati dostopnosti, ker se nam zdi izobrazba zelo pomembna za razvoj Slovenije. Ta hip se v Britaniji začena ostra javna polemika, tudi med vladnima strankama, konservativci in liberalci, ker nameravajo bistveno zmanjšati ali celo ukiniti financiranje javnega šolstva, kar bo privedlo do velikega dviga šolnin. Te bo treba ne glede na tak ali drugačen

zaključek študija pozneje v življenju plačati kot neko davčno obveznost. Tam naj bi bil po spremembah vsak študent po koncu študija obremenjen s približno 80.000 funtov dolga. Razvnela se bo huda razprava, ali ima več koristi študent, ki dobi izobrazbo, ali družba, ki ima izobražene ljudi. Mi smo se odločili tako: na prvi bolonjski stopnji je vrednota dostopnost, pri čemer širimo možnost vstopa vanjo. Do zdaj je bilo to mogoče do 26. leta starosti in v tem obdobju je vsak počel, kar je hotel. Nekaterih ne zanima izobraženost, ampak se je visoko šolstvo, kot je večkrat rekel dr. Mencinger, spremenilo v nekakšno socialno službo, kjer se rešuje brezposelnost ali odmika vstop na trg dela. Posamezniki s prepisovanjem s študija na študij lahko vrsto let uživajo status študenta, ne da bi opravili en sam izpit. To je strahotno škodljivo glede na omejene vire – finančne, prostorske, profesorske –, predvsem pa glede mentalne naravnosti v družbi, ki tolerira takšne zlorabe. Z NPVŠ želimo to spremeniti. Odpiramo možnost za vse državljane, kajti v katerikoli starosti bo lahko vsak študiral na prvi bolonjski stopnji. Vendar bo imel to pravico za eno študijsko smer, enkrat v življenju za dobo štirih let. Četudi v tem času ne bo diplomiral, mu ne bo treba vračati šolnine, ampak pravice do brezplačnega šolanja ne bo imel nikoli več. Tudi na drugi stopnji se nismo odločili za sistem odloženih šolnin, kar bi pomenilo, da bi jih morali vračati tako uspešni kot neuspešni, ampak bodo šolnino vračali le neuspešni, in to tedaj, ko bodo pozneje v življenju imeli zadostne dohodke. Zdi se nam, da je bolj problematični odnos do izobraževanja spremeniti z mehkejšimi in spodbudnimi ukrepi kot pa z restriktivnimi.

Se vam ne zdi nenavadno, da davkoplačevalci tako mirno prenašajo to večletno sprehajanje po študijskih smereh?

To se mi zdi nenavadno, težko razumem, kako je to mogoče, ampak v Sloveniji smo navajeni gledati stran tudi na drugih področjih. Mi na primer govorimo o socialnem sistemu, imamo ta tipični srednjeevropski kontinentalni Bismarckov socialni sistem, ki temelji na vzajemnosti, ampak hkrati brez težav toleriramo, da se velike skupine ljudi v tej državi izogibajo temu načelu vzajemnosti. Na primer, resne študije so pokazale, da si mnogi v samostojnih poklicih, recimo odvetniki ali pa družbe z omejeno odgovornostjo, izplačujejo minimalne plače zato, da plačujejo manjši prispevek za zdravstveno in pokojninsko blagajno. Manjša pokojninska vplačila bodo tepla tudi njih same, nižja zdravstvena pa povečujejo breme tistih, ki se tem vplačilom ne morejo izogibati. In ti ljudje si dohodke, od katerih dobro živijo, izplačujejo iz dobička in drugih prejemkov, ki niso tako obdavčeni, minimalno prispevajo v zdravstveno blagajno, jemljejo pa iz nje vse, kar potrebujejo.

Tako večne študente vzdržujejo tudi tisti, ki so na minimalnih in tisti, ki sami nikoli ne bodo študirali. Absurdno, mar ne?

Ja, ampak hočem reči, da to kaže na neko nezaslišano strpnost v Sloveniji do takšnih deviacij. Predpostavka tega je najbrž tudi odnos do države kot nečesa tujega, zunanega, kot nečesa, kar razpolaga z nekimi viri, ki kot da niso naši, kot da jih ne napajajo ravno davkoplačevalci, kot da so neizčrpani. Najbrž tudi nam, če ne bi bilo take krize in ne bi postalo jasno, da ta vreča ima dno, morda brez teh argumentov ne bi

uspelo vnesti teh idej v NPVŠ. Tudi mehke metode, ki jih ta nacionalni program uvaja, pomenijo boleče spreminjanje mentalitete in konec toleriranja tovrstnega izigravanja.

Vseeno je upravičena bojazen, da študij tudi po novem ne bo krajši. Po starem, ko je trajal štiri leta in je lahko študent izkoristil še leto absolventskega staža, so slovenski študenti v povprečju do diplome potrebovali dolgih sedem let. Cilj bolonjske reforme je bil tudi krajši študij. Praksa kaže, da ni prav nič krajši. Študij traja tri leta in eno leto absolventski staž. Ker se bolonjcev na trgu dela otepajo, se ti množično vpisujejo na drugo bolonjsko stopnjo, ki traja dve leti in leto absolventski staž. Tako zdaj študij traja sedem let, natanko toliko, kot je po starem sistemu, ko so ga zavlačevali. V čem je torej smisel bolonjske prenovne?

Glede na odločitve iz leta 2006, s katero sta bili izenačeni stara univerzitetna in nova drugostopenjska bolonjska izobrazba, je bilo to mogoče pričakovati. Vsega se tudi z NPVŠ ne da več spremeniti, marsikaj pa, a premišljeno in postopno. Bolonjska prenova pogosto ni bila korektno izvedena: to kažejo razdrobljeni, prenatrpani in med sabo prepodobni študijski programi, čemur bodo morale posvetiti pozornost same visokošolske ustanove in novoustanovljena agencija za kakovost v visokem šolstvu. Pa tudi država bo morala marsikje še zagotoviti primerne prostorske razmere za izvajanje drugačnega študijskega pristopa, opremo in ugodnejše razmerje med številom učiteljev in študentov. V državni upravi bo treba začeti zaposlovati diplomante prve bolonjske stopnje. Prepričan sem, da NPVŠ prinaša ukrepe, ki bodo prispevali k nekaj krajši povprečni študijski dobi, predvsem pa je njegov cilj bistveno povečati delež tistih, ki bodo študij uspešno končali, seveda ne na račun kakovosti, ampak obratno.

Slovenija v primerjavi z mnogimi evropskimi državami lep delež denarja za izobraževanje namenja socialnim transferjem. Oboje je nekako v paketu in za samo izobraževanje zaradi socialnih subvencij (za namestitve, prevoz, prehrano, zdravstveno zavarovanje) ostaja manj denarja. Če bodo torej študenti na drugi bolonjski stopnji neuspešni, bodo vračali šolnino, kaj pa denar za te socialne programe? Ste pomislili, da bi potem ta denar lahko namenili za dvig kakovosti izobraževanja, saj je to vendarle bistvo in ne skrb za socialo, s čimer naj se ukvarja drugo ministrstvo?

Glejte, jaz sem že tako osovražen s strani mnogih – kar seveda ni povezano z visokim šolstvom –, da ne delam nobenih kalkulacij: pravzaprav je tako ravno zato, ker se ne izogibam nobenemu političnemu tabuju. Moja edina želja in ambicija je doseči spremembe ... Vaše vprašanje je zelo legitimno. Ampak ko sem prej govoril o mentaliteti, sem imel v mislih nekaj, kar imam v »malih možganih«, smo pač otroci socializma. Tranzicija je na neki ravni mimo, zamenjali smo režim in vzpostavili nove institucije, smo v Evropski uniji ..., ampak naša naravnost je še zelo trdovratno socialistična v smislu pasivnosti, hotene odvisnosti od vsemogočne države ipd. V tej krizi je to še kako očitno, sicer ne toliko kot želja po starih časih, ampak kot vztrajanje pri nekaterih brutalno absurdnih

samoumevnostih. In frontalni spopad s tako zakoreninjenimi vzorci bi bil obsojen na neuspeh. Ta NPVŠ so že tako neredki neresno označili kot pohod neoliberalizma, nasprotujejo mu, češ da preveč krči, omejuje, ureja, vse bi moralo biti zastoj, neomejeno časa, neštetokrat v življenju ... Koraki NPVŠ so bili takoj označeni kot pretirani in nekorektni, mislim pa, da so dobro odmerjeni, da so korektni, saj ohranjajo in celo povečujejo dostopnost, upoštevajo socialno komponento. Ne gre samo za NPVŠ, ta bo usklajen tudi z ukrepi ministrstva za delo in socialo, z novo štipendijsko politiko, ki bo več ljudem

TRANZICIJA JE NA NEKI RAVNI MIMO, ZAMENJALI SMO REŽIM IN VZPOSTAVILI NOVE INSTITUCIJE, SMO V EVROPSKI UNIJI ..., AMPAK NAŠA NARAVNOST JE ŠE ZELO TRDOVRATNO SOCIALISTIČNA V SMISLU PASIVNOSTI, HOTENE ODVISNOSTI OD VSEMOGOČNE DRŽAVE IPD. V TEJ KRIZI JE TO ŠE KAKO OČITNO, SICER NE TOLIKO KOT ŽELJA PO STARIH ČASIH, AMPAK KOT VZTRAJANJE PRI NEKIH BRUTALNO ABSURDNIH SAMOUMEVNOSTIH. /.../ IN FRONTALNI SPOPAD S TAKO ZAKORENINJENIMI VZORCI BI BIL OBSOJEN NA NEUSPEH.

omogočala višje štipendije, zato da bodo ob zmanjšanem obsegu študentskega dela lahko študirali. Mi iščemo tudi možnosti za neko dodatno kreditno shemo. Toda že predlagan manj radikalen sistem bo z omejevanjem omenjenih zlorab sprostil nemajhna sredstva. Natančno to, kar ste rekli, je naša ideja. Zadržati denar, ki ga naša država skozi različne rabe in zlorabe namenja visokemu šolstvu in ga nameniti za povečanje kakovosti.

Če ne bosta finančno okrnjeni prva in druga bolonjska stopnja, pa bo najbrž doktorski študij. Za koliko se bo zmanjšalo število tistih, ki jim bo država financirala oziroma sofinancirala doktorat?

Mislím, da število ne bo manjše, tudi denarja bo več, kot ga je bilo prej. Res pa je, da nova shema prinaša veliko novosti. Dosedanji sistem je bil krivičen, ker je bil pavšalen. Posamezne fakultete so se odločile, ali se bodo omejile pri višini šolnin, in če so jih bile pripravljene omejiti – to je država od njih pričakovala –, so kandidirale za sofinanciranje šolnin svojim doktorskim študentom. Vsem tem je bila potem avtomatično, ne glede na vsebinske kriterije, financirana polovična šolnina. Fakultete, ki se za to niso odločile, so s tem svojim doktorskim študentom avtomatično odrekle možnost državnega sofinanciranja doktorskega študija. Na primer pravna in ekonomska fakulteta v Ljubljani se za to nista odločali. In tako država v preteklih letih doktorskim študentom teh dveh fakultet, razen mladim raziskovalcem, ni sofinancirala nič, kar je bilo nekorektno do njih. Mi spreminjamo to tako, da ne sofinanciramo več ustanov, ampak doktorske študente. Drugič, ne gre več za logiko pavšalizma, odločati mora kakovost oziroma presoja univerze o najboljših doktorskih študentih, ki jih univerza želi in zmore kvalitetno razvijati. Zato teh sredstev ne bomo delili mi, ampak jih bodo univerze. Te bodo približno 200 doktorskim študentom fi-

nancirale ne zgolj polovice šolnine, kot je bilo doslej, ampak celotno šolnino do višine 4000 evrov na leto, poleg tega pa bodo ti študenti dobili še 5950 evrov na leto za minimalne življenjske stroške in do 2500 evrov za aktivno udeležbo na konferencah oziroma akademskih dogodkih. To pomeni, da bo ob mladih raziskovalcih, za katere agencija za raziskovanje vsako leto razpisuje mesta, letos približno 300 novih (skupaj približno 1400 mladih raziskovalcev na leto), in ob približno 140 raziskovalcih v letu 2010 (skupaj 400 mladih raziskovalcev v gospodarstvu), ki jih financira tehnološka agencija (vsi ti prejemalec plačo, šolnino in jim teče delovna doba), še približno 200 takih, ki bodo imeli financiran doktorski študij tako izdatno, kot še nikoli doslej.

V primeru neuspeha bodo morali denar vrniti, tako kot je za mlade raziskovalce veljalo že doslej. Približno 600 pa bo takšnih, ki bodo ravno tako po izboru univerz imeli sofinancirano polovico šolnine. Vsi tisti, ki so že iz prejšnjih let vključeni v doktorski študij in uspešno napredujejo, bodo lahko konkurirali za eno od teh dveh novih shem, če pa vanju ne bodo vključeni in če so bili doslej sofinancirani po stari shemi, bodo imeli to zagotovljeno tako kot doslej do izteka njihovega študija. Sredstev bo torej več, več bo tudi sofinanciranih doktorskih študentov, ne bo pa več pavšalnega avtomatizma. V ospredju bo kakovost, kar univerze obvezuje, da začnejo vsebinsko presojo kakovost doktorandov in njihovih projektov. Lani so univerze razpisale približno 3300 mest za doktorske študente. Mnogi so se nad tem zgražali, ali je bil to lov na šolnino ali kaj drugega, ne bi hotel špekulirati, ampak dejstvo je, da so leto pozneje znižale število vpisanih mest za več kot tisoč. Z novo shemo tudi omejujemo število mentorstev. Profesor, ki je usposobljen za mentorja doktorskim študentom, teh ne sme imeti več kot pet, ker želimo zagotoviti kakovost. Ta raven izobraževanja pač ne more biti podvržena logiki količine. In v prihodnjem letu bo mogoče zelo preprosto izračunati število vpisanih mest iz števila usposobljenih mentorjev, zmoženega s pet. Možno je, da bodo v prihodnje tako praktično vsi doktorski študenti prišli v poštev za financiranje. To bi rad dosegel in v vsakem primeru bo to mogoče uresničiti od leta 2013, ko bomo znotraj nove finančne perspektive EU pridobili nova sredstva za to shemo.

Kako boste pa ugotovili, kateri mentorji so usposobljeni?

Že zdaj so merila znana znotraj univerz, ki upoštevajo raziskovalno kompetenco po kriterijih Javne agencija za raziskovalno dejavnost. Le število mentorstev ni bilo omejeno.

Glede omejevanja mentorstev vam oporekajo.

Ja, nekateri oporekajo, ampak moj odgovor je, da ravno s tem izkazujejo neoliberalističen pristop, ki s kvantiteto nadomešča kvaliteto. Tu smo ravnali v skladu s priporočili evropskega združenja univerz, ki pravi, da naj bi imel mentor med štiri in šest doktorskih študentov in ne več.

Univerzam dajete precejšnjo avtonomijo, tudi finančno. Denar bodo razporejale same, odmerjalo pa ga bo ministrstvo.

Tako je že od leta 2004, ko je bil vpeljan sistem t. i. kosovnega financiranja, kjer država po formuli izračuna, koliko sredstev gre neki univerzi, ta pa potem suvereno razpolaga z njim. Res pa je, da so se univerze doslej tej suverenosti izogibale. Formula, ki je upoštevala število vpisanih študentov in število diplomiranih, korigirano za neki faktor glede na zahtevnost izvajanja posameznih študijskih programov, je bila namenjena le temu, da država izračuna, koliko gre posamezni univerzi, ne pa kako naj univerza deli znotraj sebe, najprej do fakultet, potem pa te do svojih oddelkov ... In so to isto formulo tako rekoč zlorabljali tipično po slovensko, se pravi: bog varuj razpravljati vsebinsko, sprejeti odgovornost ter reči, ta program je za pestrost ponudbe, za profil vrhunske univerze pomemben, čeprav ima malo študentov in ne more biti drugače, kot da jih ima malo in ima zato tudi malo diplomantov ..., vendar ga bomo podprli po takšnih vsebinskih kriterijih in ne zgolj po teh kvantitativnih elementih. Tega niso počeli. Tako je po tej formuli na primer knjižnica oddelka za klasično filologijo na filozofski fakulteti dobila za obnovo knjižničnega fonda po 140 evrov.

Bodo zdaj fakultete prisiljene delati programe, ki bodo vabljivi za študente?

Pri vabljivosti je treba biti pozoren, da ne bi razvoja usmerjali modni trendi. Poslanstvo univerze ni slediti tržnim sirenam, v osnovi mora skrbeti za duhovni razvoj nekega okolja, posebna skrb mora biti namenjena ne tistim programom, ki so tako in tako konjunkturni in imajo množične vpise, ampak nič manj drugim, za katere morda ni takšnega zanimanja, če želimo ohraniti tisto raznolikost, ki daje univerzam kakovost.

V terciarno izobraževanje je vključenih 56 odstotkov dvajsetletnikov, kar Slovenijo uvršča v sam evropski vrh. Cilj NPVŠ je 45 odstotkov diplomiranih v starosti od 30 do 35 let. Torej se še naprej vztraja pri množičnem vpisu, čeprav je jasno, da se zaradi tega zmanjšuje zahtevnost in s tem kakovost študija. Študij je naravnano na slabše študente namesto na boljše. Kako bomo na ta način postali družba znanja?

Vse evropske države so si zadale za cilj vključiti več ljudi v terciarno izobraževanje. Sloveniji pravzaprav tega odstotka ni treba bistveno povečevati, ker ima že zdaj visokega. Naš primarni problem torej ni to, ampak nujna in potrebna, da bo v skupini med 30. in 34. letom več tistih, ki so pridobili terciarno izobrazbo. Novi ukrepi merijo na to. Ne gre za

administrativno omejevanje vpisa, ampak je treba vpeljati spodbude za uspešno dokončanje študija. To razmerje se bo popravilo tudi s preprečevanjem zlorab statusa študenta. Ključno pa se je zavedati, da se zmanjšujejo generacije. Demografska situacija v Sloveniji je izjemno resna. Trenutno imamo okrog 22.000 devetnajstletnikov, čez šest, sedem let jih bo samo okoli 17.000. To bo imelo vrsto posledic, pojavila se bo bistveno večja konkurenca med visokošolskimi ustanovami, kakovost bo imela večjo težo, ker bo več prostora na kakovostnih študijskih ustanovah. Zato bo toliko bolj

BOLONJSKA PRENOVA POGOSTO NI BILA KOREKTNO IZVEDENA: TO KAŽEJO RAZDRBLJENI, PRENATRPANI IN MED ŠABO PREPODOBNI ŠTUDIJSKI PROGRAMI, ČEMUR BODO MORALE POSVETITI POZORNOST SAME VISOKOŠOLSKE USTANOVE IN NOVOUSTANOVljena AGENCIJA ZA KAKOVOST V VISOKEM ŠOLSTVU.

pomembno, da bomo ob manjšem številu ljudi dosegli, da jih bo z ukrepi več diplomiralo. Obenem bo treba odpreti slovenski visokošolski prostor, da ne bo zaprt v nacionalni okvir. V EU ima samo šest držav manj tujih študentov od Slovenije za celotno obdobje študija. Privabiti moramo tudi ambiciozne tuje študente, od katerih bi mnogi lahko pri nas pozneje tudi ostali.

Le kako bi zmanjševanje generacij lahko vplivalo na višjo kakovost in prav tako omenjeni ukrepi? Deloma že, a dejstvo je, da zavzetost ni dovolj in da so nekateri bolj in drugi manj sposobni za študij.

Predvsem bodo pred vpisom zelo dobro premislili o izbiri, ker bodo imeli samo eno priložnost brez šolnin. Res pa je, da množična vključenost v visoko šolstvo po gaussovski logiki vodi v nižanje zahtevnosti izobraževanja. Kako to rešiti? Zdaj hočejo tako rekoč vse visokošolske ustanove izvajati vse študijske programe povsod v Sloveniji. V resnici pa potrebujemo raznolike visokošolske ustanove oziroma ponudbo, ki bo omogočala, da bo z vidika svojih ambicij in zmožnosti uspešnih čim več študentov. Na eni strani so študenti z možnostjo izbire in državno podporo v smislu izenačevanja možnosti, na drugi strani pa so visokošolske ustanove, ki ne smejo biti več stimulirane za lov na količino, denar. Dobro, še zmeraj je denar jezik, ki ga najbolje razumejo, ampak obseg denarja ne sme biti odvisen od kvantitativnih kazalcev. Denar bodo

univerze dobile na podlagi drugih meril, ki zadevajo kakovost, ne pa kot doslej zgolj po številu vpisanih in diplomiranih. To je vodilo v množični vpis, v množični izpad in pogost prepis po prvem letniku ter neko napredovanje iz letnika v letnik, kjer se je prag pogosto spustil zato, da je bil finančni izplen večji.

Do zdaj so fakultete selekcionirale študente, če so jih sploh, na podlagi mature in srednješolskih ocen, čeprav se ve, da ista ocena v različnih šolah ne pomeni enakega znanja. O tem, da bi fakultete same izbirale svoje študente, ne razmišljate?

Na prvi stopnji ne, razen pri evropskih reguliranih poklicih, kjer je v glavnem tako že zdaj, medtem ko predvidevamo, da bodo na drugi bolonjski stopnji in doktorskem študiju univerze avtonomno določale vstopna merila.

V Sloveniji je malone v vsaki vasi vsaj višja strokovna šola, če že ne fakulteta, enako kot je to v velikih državah. A ker Slovenija ni Amerika, bi najbrž morali za večjo kakovost in učinkovitost univerze skoncitrirati ne prav velik potencial, namesto da je razpršen? Se bo to spremenilo? Bodo po novem politehniko, ki jih uvajate, v vsaki slovenski vasi?

Saj politehniko ne bodo nekaj dodatnega, ker jih že imamo, sicer neformalno in nepregledno, znotraj univerz. NPVŠ je glede števila univerz zelo nedvoumen, kar marsikoga tudi moti ter ga zato zavrača. Glede javnih ustanov pa je tako: ocenjujemo, da Slovenija v obdobju do leta 2020, na katerega se nanaša ta dokument, nima virov – finančnih, kadrovskih, prostorskih ... – za več kot tri javne univerze, kolikor jih že ima danes. Ko se bodo zmanjšale generacije in bo vse pomembnejša kakovostna atraktivnost programov in šol, bo najbrž tudi katera od obstoječih univerz morala narediti kakšen korak v smeri integracije oziroma povezave s kakšno drugo visokošolsko ustanovo, s kakšnim od samostojnih visokošolskih zavodov, da bo imela kritično maso in dovolj potenciala za nadaljnji razvoj. Zaostrujemo standarde za ustanovitev univerze, začeni s tem, koliko področij mora pokrivati. Politehniko so na eni strani odgovor na zdajšnjo razpršenost, na drugi strani pa tudi na posebnost, ki ima svoje zgodovinske razloge. Na univerzah so se razvili tudi visokošolski strokovni programi, česar ni skoraj nikjer v Evropi. Uvedba politehnik, torej različite izvajanja visokošolskih strokovnih programov od univerzitetnih, ne pomeni ustanavljanja drugorazrednih visokih šol. Ta drugorazrednost je v resnici imanentna sedanji ureditvi, mi želimo nasprotno, namreč politehniko uveljaviti ne kot manjvredne, ampak kot drugačne, drugače osredotočene in usmerjene visokošolske ustanove. Kajti univerze morajo biti prostor, kjer se razvija temeljna znanost, kjer je ključno merilo znanstvena odličnost, ta pa se manifestira s članki, objavami, citati ... Politehniko pa so bolj praktično naravnane, vanje bi kot učitelji morali biti vključeni tudi ljudje z izkušnjami iz gospodarstva in javnega sektorja, ki imajo drugačne prioritete in strokovno naravnano. Navsezadnje so se takšne visokošolske ustanove pokazale kot zelo uspešne v mnogih pomembnih evropskih državah.

Zakaj je toliko ugovorov zaradi politehnik, saj vsi, ki želijo študirati, gotovo nimajo potenciala in ambicij za univerzitetni študij?

Res je, za kakovosten in raziskovalno naravnano univerzitetni študij niso ne samo zmožni, ampak tudi ne zainteresirani vsi, ki se želijo izobraževati na terciarni stopnji. Visokošolski sistem moramo diverzificirati, da bo ustrezal različnim ambicijam in razvil vse potencialne študentov.

Najpogostejši očitek je, da vpeljuje ločevanje. Navajeni smo, da razlikovanje obstaja na ravni srednjih šol, kjer imamo gimnazije in srednje strokovne šole. Kakšno je ozadje tega, da poskušajo nekateri politehniko že vnaprej stigmatizirati?

Politehniko v svetu obstajajo, med njimi so tudi take, ki so uglednejše od univerz. Poznajo jih Finska, Danska, Nemčija, Avstrija, Nizozemska ... Anglija jih je v začetku devetdesetih ukinila, zdaj resno razmišlja, da bi jih spet ustanovila. Položaj, kakršen je zdaj pri nas, je samo na Hrvaškem – kjer želijo to spremeniti –, in skoraj nikjer drugje. Na tej ravni ne znamo ponuditi potrebne raznolikosti, ki je nujno potrebna, če hočemo ohraniti množičnost in pri tem ne žrtvovati niti specifične kakovosti niti kapacitet na eni ali drugi strani. Zato poudarjam, da ne gre za to, da bi bila kakovost le na univerzah, gre za različna kakovostna merila, ambicije, kompetence, profile ter metode dela.

Nasprotujejo jim univerze, zagovarjajo pa jih višješolske strokovne ustanove. Zakaj?

Višje šole najbrž v tem vidijo možnost, da se na bolj nedvoumen način vzpostavijo kot akter znotraj terciarnega izobraževanja. Zdaj so nekakšne dvoživke, in to želimo doreči, tudi s sodelovanjem ministrstva za šolstvo, kamor resorno sodijo, čeprav so del terciarnega izobraževanja. Doreči je končno treba, ali so skrajšani cikl prve bolonjske stopnje ali nekakšno posrednješolsko poklicno usposabljanje. Naš problem je, da pogosto vsak vidi svoj trenutni položaj kot začasno etapo na poti do univerze, kar je nevzdržno. In neodgovorno. Mene še vedno šokira, ko rečejo, »mi bi radi postali univerza, začeli pa bi z enim majhnim doktorskim študijem«. Univerze

so proti, kot se zdi, predvsem zaradi tehničnih vprašanj in problemov. Upoštevati je treba, da imajo trenutno približno tretjino visokošolskih strokovnih programov in razmišljajo, kaj bo s prostori, kadri, financami, laboratoriji ... Nam je jasno, da takšna institucionalna delitev oziroma ustanavljanje novih šol stane. A najdražje je nekvalitetno visoko šolstvo, nediverzificirano, kanibalistično, ko vsi delajo vse in to povsod. Statusa quo ne moremo ohraniti, tudi če bi ga hoteli. Ne more vzdržati.

Kje bo vlada vzela dodatnih 90 milijonov evrov na leto, kolikor bo predvidoma zahtevala prenova po NPVŠ?

V proračunu, kolikor dejansko želimo postati družba znanja. Zdaj namenimo za visoko šolstvo 1,2 odstotka bruto domačega proizvoda, do leta 2020 načrtujemo 2 odstotka. Na področju znanosti smo že pokazali, da znamo vzdržno povečevati ta sredstva in zagotoviti, da ta denar ne izpari. Od 2008 pa do konca letošnjega leta bomo sredstva povečali z manj kot 0,6 odstotka BDP na več kot 0,8 in bomo predvidoma na ciljnem enem odstotku do 2012. Menimo, da je s takim programom in ambicijami mogoče doseči povečanje tudi za visoko šolstvo. Ob dodatnih sredstvih za opremo in raziskovalno dejavnost univerz ter za politehnike predvidevamo razvojni steber financiranja visokega šolstva, ki se sproti in postopoma povečuje, kar pomeni, da vlada to zelo jasno definira kot eno od prioritet znotraj svojega proračunskega načrtovanja. Ta hip ne morem reči, ali bo vlada skupaj s parlamentom to naredila ali ne, zavedam pa se, da je moja dolžnost in dolžnost akademske sfere ter vseh, ki mislijo, da je visoko šolstvo v resnici zelo pomembno za razvoj Slovenije, narediti tak dolgoročen nacionalni program. Brez njega in soglasja o njem tudi dobra volja in pripravljenost odločevalcev ne zadoščata.

Slovenija je edina država v EU, ki za študenta nakazuje približno toliko denarja kot za osnovnošolca. V drugih evropskih državah namenijo študentu povprečno dvakrat toliko denarja kot osnovnošolcu, v ZDA pa trikrat toliko. Je možno to razmerje spremeniti?

Profesor Dušan Mramor pogosto izpostavlja ta paradoks, ki izhaja še iz časov, ko je bila celotna vertikala v enem ministrstvu in je bilo visoko šolstvo postavljeno v oklepaj ob osnovnemu in srednjemu. Pozornost je bila v tistih letih bolj usmerjena k slednjima, tudi denar, tu je bila tudi velika generacija, ki pa se je medtem preselila v visoko šolstvo. Število študentov se je dramatično povečalo, a denar jim ni sledil. Zdaj je velikanska razlika v tem, koliko učencev pride v povprečju na enega učitelja in koliko študentov na enega učitelja. Vprašanje teh razmerij in nesorazmerij bo treba odpreti, ne glede na neprijetnost, saj ne gre za problem nekega resorja, pač pa za zadevo nacionalnega pomena.

Ker ni denarja, ste morda razmišljali o njegovi vsaj delni prerazporeditvi od osnovnošolcev k študentom ali pa je to preveč politično tvegano, ker voli več staršev otrok kot študentov? Ne nazadnje so naložbe v visoko šolstvo, kot pravi dr. Mramor, bistveno bolj donosne kot v opremo in nepremičnine in so torej bistvene za blaginjo naroda.

Debata o proračunu je debata tudi o tem, zaostrovanje glede teh vprašanj se je zaradi sušnih javnofinančnih let v vladi že začelo. In se v prihodnosti ne bo moglo omejevati zgolj na sicer važno in večno vprašanje, ali ima vojska preveč. Tudi te bližje sfere je treba presojati s tega vidika. Težava je tudi v tem, da v Sloveniji med sredstva, ki jih dajemo za izobraževanje, prištevamo tudi sredstva za mnoge socialne transferje, česar v tujini ni. Slika tu ni prav idilična, kljub temu, da smo v letu 2009, torej v prvem kriznem letu, za 15 odstotkov od 240 milijonov povečali sredstva za dejavnost visokega šolstva. In praktično niti evro ni šel za večjo kakovost, ampak vse za odpravljanje tako imenovanih plačnih nesorazmerij, povečanih obveznosti do zavodov, ki so jim bile v preteklosti podeljene številne koncesije, in to marsikdaj brez premisleka, kako jih financirati in ali bodo tamkajšnji diplomanti sploh zaposljivi. Kakorkoli že, podlaga za izdatnejša sredstva je lahko le visoka stopnja strinjanja visokošolske sfere z resnimi spremembami. In v tem kontekstu je zame ena najbolj presenetljivih in krutih ugotovitev, odkar sem na tem mestu, zagovarjanje statusa quo: kakor je ta akademska sfera neverjetno kritična do bolonje, ali pa do postopkov ARRS, v resnici zelo nerada sprejme kakšno spremembo, tako da se pogosto zdi, da je visoka stopnja kritičnosti predvsem maska, ki prikriva siceršnjo udobno sprijaznjenost in integriranost v obstoječe tako kritizirano stanje. In pri mnogih zavračanjih predlogov iz NPVŠ je prepoznati to potezo.

Vtis je, da univerze niso zadovoljne niti z napovedano večjo avtonomijo, kajti ta se po novem ne bo več nanašala zgolj na akademsko sfero, ampak na celotno delovanje. Zakaj jim ta ne ustreza?

Tudi to je paradoks, pričakovanje, da naj država varuje univerzo pred ekscesi njene akademske svobode. Seveda naša stava na večjo avtonomijo ne pomeni niti tega, da bo država gledala stran, pa naj se dogaja karkoli, niti ne predpostavlja, da je sedanje upravljanje univerz z lastno avtonomijo idealno oziroma akademski skupnosti najprimernejše. Toda pričakujemo, da je akademska skupnost sposobna razmisleka o sebi in da bo dorekla in zagotovila boljše ureditev notranjih razmer in razmerij.

Se vam zdi delitev univerze na naravoslovni in družboslovni del smiselna?

Ne. Univerza bi s tem izgubila nujno celovitost, NPVŠ predpisuje cel spekter, sicer ni možna.

Zlasti zato, ker je rektor praviloma naravoslovec, ker je naravoslovec več kot drugih?

Dr. Jože Mencinger ni bil naravoslovec, tudi medicina, od koder je izhajala dr. Andreja Kocijančič, ni čisto naravoslovje, no, kakorkoli, rektorske volitve so specifična zadeva, ki sodi k upravljanju z avtonomijo. Gre za to, da ni naključje, da po svetu obstajajo univerze z neko širino, ki omogoča preboje ravno skozi interdisciplinarnost, multidisciplinarnost in z vsem tistim, kar sodobna znanost predpostavlja za svoj uspeh. Ozkih prebojev je zelo malo, zato bi bila delitev na naravoslovno in družboslovno univerzo nespametna in škodljiva.

Kdo bo z novim načinom financiranja univerze pridobil in kdo izgubil?

Nov način izpostavlja merila kakovosti in odpira popolnoma drugačno merjenje med visokošolskimi ustanovami, kjer bo imela pomembno vlogo tudi nacionalna agencija za kakovost, kar je bil prvi korak, ki smo ga na ministrstvu naredili, in bo marsikaj morala postaviti na svoje mesto. Do leta

ZDAJ HOČEJO TAKO REKOČ VSE VISOKOŠOLSKE USTANOVE IZVAJATI VSE ŠTUDIJSKE PROGRAME POVSOD V SLOVENIJI. V RESNICI PA POTREBUJEMO RAZNOLIKE VISOKOŠOLSKE USTANOVE OZIROMA PONUDBO, KI BO OMOGOČALA, DA BO Z VIDIKA SVOJIH AMBICIJ IN ZMOŽNOSTI USPEŠNIH ČIM VEČ ŠTUDENTOV.

2015 ali 2016 bo opravljena reakreditacija vseh visokošolskih programov in ustanov. Pripravljajo zahtevna merila, med njimi na primer tudi, da bo morala imeti visokošolska ustanova določeno število redno zaposlenih učiteljev, posebno med nosilci predmetov, kar zadeva tako problem prekernosti kot tudi prevlado tako imenovanih *intercity* profesorjev ...

Kako ocenjujete pripombe na delovanje agencije za raziskave ARRS? Raziskovalci se pritožujejo nad načinom vrednotenja.

Kot sem rekel, kritičnosti je veliko, a ko predlagaš spremembo, je velik strah pred novostjo. V javno razpravo smo posredovali tudi drug komplementaren strateški dokument: na eni strani je NPVŠ, nacionalni program visokega šolstva, in na drugi strani raziskovalna in inovacijska strategija, RISS. Oba dokumenta prinašata spremembe v smeri, da bi bile ustanove bolj kot doslej v svoji avtonomiji in odgovornosti usposobljene za vodenje znanstvene politike. Kar pomeni, da bi del tega, kar s tako imenovanimi programskimi razpisi opravlja državna agencija ARRS, prepustili tem ustanovam, ki bi bile potem mednarodno ocenjevane in na tej podlagi tudi financirane. Lani je zaradi določenih velikih izplačil, s katerimi nismo bili seznanjeni in bi jim na ministrstvu

MITI IN ŠTEVILKE VISOKOŠOLSKE IZOBRAZBE

V Sloveniji naj bi mladi študirali v (pre)velikem številu, predvsem humanistiko ali družboslovje, več časa kot študiju naj bi posvečali študentskemu delu, se zato do diplome prebili komaj v nekaj manj kot desetletju in precej neuspešno stopili na trg dela, medtem pa še naprej živeli pri starših. Kaj o tem pravijo raziskave?

V letih od 1998 do 2006 je študentska populacija v državah Evropske unije konstantno rastla in se v tem obdobju skupno povečala za 25 odstotkov; to pomeni, da je v tercialno izobraževanje vključenih kar 18,7 milijona posameznikov, beremo v *Osrednjih podatkih o evropskem izobraževanju* Evropske komisije iz leta 2009 (*Key Data on Education in Europe 2009*). V nekaterih državah osrednje in vzhodne Evrope, Baltskih državah, na Švedskem, Islandiji in v Turčiji so v tem obdobju zabeležili tudi do 50-odstotno povečanje števila študirajočih. Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije (SURS) je bilo v terciarno izobraževanje, ki vključuje tako višješolske kot visokošolske strokovne in univerzitetne programe, magistrski in doktorski študij, leta 1998 vključenih 79.126 posameznikov. Do študijskega leta 2006/07 se je številka povzpela na 108.888 študirajočih, tako rednih kot izrednih študentov. Ob pomoči dostopnih podatkov v bazah statističnega urada lahko izračunamo, da je v terciarno izobraževanje v Sloveniji leta 2009 vključenih skoraj 50 odstotkov populacije, stare med 20 in 24 let.

ŠTUDIJSKI: KAJ IN KAKO DOLGO

V raziskavi *Eurostudent SI*, ki jo je leta 2007 naročilo ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo, je na podlagi podatkov SURS navedeno, da je povprečno trajanje univerzitetnega študija v Sloveniji 6,7 leta, od tega traja univerzitetni študij na področju tehnike povprečno 7 let, na področju umetnosti in humanistike 7,1 leta, na področju znanosti 7,2 leta, najdaljša pa sta študija na področju kmetijstva (7,3 leta) in zdravstva (7,4 leta). Študijski razponi v letih od začetka študija do diplome se pri posamičnih študentih gibljejo med dvema in več kot desetimi leti. Zbrani podatki so pridobljeni izključno na podlagi števila let, ki minejo med

vpisom v izobraževanje in končanem študiju posamičnega študenta, ne glede na to, ali je posameznik vmes prekinil študij oziroma aktiven študij zaključil brez diplome, tako iz njih ni mogoče povzeti razširjenega prepričanja, da študenti v Sloveniji aktivno (ali celo s statusom študenta) študirajo po deset in več let. Na leto diplomira nekaj več kot 10.000 posameznikov, ki študirajo na univerzah in samostojnih visokošolskih zavodih, leta 2004 je diplomiralo 11.608 posameznikov, leta 2009 pa 12.547 posameznikov, v podatek so vključeni vsi, ki so zaključili strokovne ali univerzitetne programe, bili redni in izredni študentje.

MLADI NA TRGU DELA

V publikaciji statističnega urada *Statistične informacije* (št.21/2010) o trgu dela zasledimo, da dijaki in študentje predstavljajo 21 odstotkov neaktivnih prebivalcev v Sloveniji, ki jih je bilo leta 2009 skupaj 711.000. V skupini neaktivnega prebivalstva je največ upokojenec, 64 odstotkov, aktivnih pa je 1.042.000 prebivalcev, med temi je 981.000 prebivalcev delovno aktivnih, 61.000 posameznikov pa je registrirano brezposelnih. Na Zavodu Republike Slovenije za zaposlovanje (ZRSZ) povedo, da se največji delež iskalcev prve zaposlitve na zavod prijavi oktobra, ko izgubijo status študenta. V letu 2008 se je na zavod tako prijavilo 1.896 iskalcev prve zaposlitve s šesto ali višjo stopnjo izobrazbe, v letu 2009 je bilo registrirano brezposelnih iskalcev prve zaposlitve 2.719, v prvih osmih mesecih letošnjega leta pa 1.441. Po podatkih zavoda se je v zadnjih desetih letih delež iskalcev zaposlitve s šesto ali višjo stopnjo izobrazbe povečal za 7 odstotnih točk. Zanimivo je primerjati podatke statističnega urada o številu diplomiranih v letu 2009 s podatki zavoda o iskalcih prve zaposlitve v istem letu, saj se po teh podatkih za iskanje prve zaposlitve prek zavoda odloči manj kot 20 odstotkov diplomiranih.

V razdobju od januarja do avgusta 2010 je bilo največ registriranih brezposelnih mladih, starih pod 30 let, s sedmo stopnjo izobrazbe, na področju poklicev za prenos informacij (sem so vključeni poklici za PTT promet, na primer univerzitetni diplomirani inženirji PTT tehnologije), med ekonomisti in administratorji. Brezposelnih ekonomistov s sedmo stopnjo izobrazbe je bilo tako registriranih 612, povprečno je med prijavo na zavod in zaposlitvijo minilo 5,5 meseca. Po podatkih ankete statističnega urada, objavljenih v *Statističnih informacijah* (št. 21), je starostna struktura registriranih brezposelnih oseb naslednja: največ brezposelnih je bilo v letu 2009 starih med 24 in 49 let (62 odstotkov), brezposelnih posameznikov, ki so stari med 14 in 24 let, je bilo 22,7 odstotka. V raziskavi vstop mladih na trg dela, ki jo je prav tako pripravil statistični urad in obsega drugo četrtletje leta 2009, pa ugotavljajo, da se mladi brezposelni zaposlujejo hitreje kot starejši, saj so prilagodljivejši in pripravljene sprejeti različne zaposlitve. V razdobju, ki ga zajema raziskava, so mladi, stari med 15 in 34 let, delo iskali povprečno devet mesecev, starejši brezposelni pa povprečno kar leto in pol. Ob tem pa so gotovo zanimivi tudi podatki analize *Izobrazba na pogled* (*Education at a Glance 2010: OECD Indicators*), ki je med drugim raziskala povezavo med stopnjo izobrazbe in zaposlenostjo prebivalcev. V vseh članicah Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj je tako zaslediti pozitivno povezavo med višino izobrazbe in zaposlenostjo; posamezniki z doseženo tercialno stopnjo izobrazbe imajo namreč kar 25 odstotkov več možnosti zaposlitve v primerjavi s tistimi, ki imajo srednješolsko izobrazbo. Povprečno je zaposlene kar 85 odstotkov populacije z doseženo tercialno stopnjo izobrazbe, na Islandiji, Norveškem in v Švici pa celo 90 odstotkov.

Taja Topolovec

nasprotovali, če bi zanje vedeli, za polovico zmanjšal znesek, ki smo ga preko ARRS namenili za financiranje raziskovalnih projektov. Letos bo nov razpis, ki bo izveden v celoti. Nezdovoljstvo namreč izhaja tudi iz tega, da posamezna področja niso dobila nobenega projekta, pa ne govorim o družboslovju ali humanistiki, ki se sploh počutita zelo zapostavljena, ampak sodi mednje tudi biologija npr. Uveljaviti želimo isti model: okrepiti raziskovalne ustanove, da bodo vodile avtonomno in odgovorno znanstveno politiko, kajti načeloma bi moral neki znanstveni svet, recimo Inštituta Jožef Stefan, bolje presojati zmogljivosti – tako infrastrukturne kot na ravni raziskovalcev, ki tvorijo ta inštitut –, od neke državne agencije.

Na Inštitutu Jožef Stefan po novem ne bo več mogoče opravljati doktoratov?

NPVŠ predvideva, da bo doktorski študij potekal samo na univerzah.

Ampak ta inštitut ima vendarle mednarodno težo, gotovo večjo kot marsikatera fakulteta?

Nič ga ne ovira pri tem, da se pri izvajanju doktorskega študija poveže z univerzo. O tem sem že govoril z akademikom dr. Robertom Blincem, ki je sicer dal tudi pobudo, poimenovano podiplomska oziroma doktorska, raziskovalna univerza, za katero bi veljali posebno ostri kriteriji. Tudi sicer postavljamo pod vprašaj samoumevnost in smiselnost soobstoja oziroma podvajanja na univerze oziroma fakultete in inštitute v vseh primerih. Kadar neki inštitut veliko večino sredstev pridobiva iz proračuna, je legitimno vprašanje, zakaj jih institucionalno, kadrovsko, raziskovalno in infrastrukturno ohranjati ločeno od univerz. Univerze so povsod nosilke temeljnega raziskovanja, medtem ko so raziskovalni inštituti naravnani bolj aplikativno. Ampak že samo razprava o tem bo spet zelo boleča zgodba.

Bodo doktorski študenti, sploh humanistike in družboslovja, po novem finančno zelo na slabšem?

Čisto nič. Vse študijske smeri bodo zastopane. Univerze bodo denar odmerjale same in prepričan sem, da bodo znale poskrbeti za to, da bodo vse stroke zastopane na primeren način. V nasprotnem primeru bo zanemarjanje pomembnih področij sankcionirano skozi mehanizme drugega finančiranja, ki ga vpeljujemo. O tem, kdo bodo doktorski študenti, ki jih bo financirala država, bo odločala samo univerza oziroma mentorji. V Ljubljani bo, kot razumem, to presojilo opravila posebna skupina predstavnikov vseh fakultet.

Uf, kako se bodo lomila kopja.

Ampak v tem je čar, izziv in naloga avtonomije. Mislim, da kljub vsemu ne bo tako hudo. Nova shema ima ob tem, da prinaša dobre novice za doktorske študente, tudi dober stranski učinek, ker univerze sili v početje, ki jim pritiče. ■

POSLOVNI DISKURZ IN AKADEMSKA KULTURA

MARKO MARINČIČ

Magnifice rector, doctissimi collegae, dilectissimi commilitones, ductores huius ratis quae est nostra civitas.

Ta nagovor je mišljen brez ironije, pa tudi brez starosvetnega klečepazenja. Mišljen je kot poklon tradiciji. Tako kot znanosti noben državni akt ne bo razvrednotil v dobičkonosno »inovativnost«, tradicije akademskih disciplin nihče ne more diskvalificirati v »branjeje statusa quo«. Če je treba, zavestno sprejemem vlogo dinozavra in »raziskovalca neuspelih kultur«.

»Drznost« in »družba znanja« sta promocijska slogana. Nič posebno pohujšljivega: brez tega v politiki ne gre. Celotna naša združenja si je z naslovom prireditve prilastilo delček marketinške inspiracije. Sploh ne mislim, da slovensko visoko šolstvo in raziskovanje ne potrebujeta drznih novosti. Skrbi me nekaj čisto drugega. Nasprotno drznosti obstaja strah – strah, da bodo vladne strategije že obstoječim pojavom lokalne samovolje dale institucionalno podlago. Da bodo napovedane drzne novosti predvsem legalizirale staro pre-drznost.

Univerzo na Primorskem in njeno Fakulteto za humanistične študije razumem kot laboratorij akademskega kapitalizma. Ta je nekatere evropske univerze že pripeljal na rob uničenja. Vendar koprške prakse, od razprodaje fantomskih diplom na fakulteti za menedžment do omejevanja ustavnih in celo temeljnih človekovih pravic na Fakulteti za humanistične študije, nekoliko presegajo pojave, ki bi jih utegnili pripisati gibanju vremenskih front. Toda o tem pozneje.

V vladnih dokumentih akademska avtonomija pomeni avtonomijo univerze kot institucije. Vse lepo in prav, dokler se država izmika vlogi prosvetljenega vladarja in univerzi odreka očetovsko skrbništvo. Toda ali je to sploh res? NAKVIS, državni organ s skoraj neomejeno močjo v visokem šolstvu, je nova iznajdba. Uradniki Gospodarske zbornice nikdar doslej niso žugali fizikom in hetitologom, češ da jim »ni do posla«, zdaj pa taki ljudje kot člani Sveta za znanost in tehnologijo smelo načrtujejo naš intelektualni razvoj.

Koliko pa je država na življenje univerze vplivala doslej? Zadnja leta izključno z uredbo o financiranju, pa še tu samo z namigom, da je treba na javne stroške podeliti čim več diplom. Država ni spodbujala privatizacije v obliki samoplačniškega izrednega študija, ampak jo je samo dopuščala. Prav tako ni zapovedovala imperializma množičnih in komercialno privlačnih študijev. Toda nekateri univerzitetniki so to nespodobno državno spodbudo vzeli resno in jo ponotranjili. Koprška fakulteta za menedžment je samo najbolj spektakularen primer, v resnici pa je razprodaja univerzitetnih listin, z doktorati vred, del naše vsakdanjosti. Zato sprejemam ministrov izziv, ko nas pogosto sprašuje, ali je univerza sposobna za avtonomijo. Da je sposobna, je vsekakor dokazala. Pa je dokazala tudi, da je avtonomije vredna?

Še spomladi sem se spokojno ukvarjal z recepcijo latinske poezije v francoskem neoklasicizmu. Zdaj so moj hobi sistemi financiranja visokega šolstva. Naj na kratko pojasnim, kako to deluje pri nas. Vse je odvisno od števila vpisanih študentov in izdanih diplom. Študenti so kratko malo konvertibilna valuta. Nekateri univerzitetni uradniki celo mislijo, da je mogoče delovno obveznost enačiti s številom študentskih glav. Najočitnejša posledica je degradacija študija. Ne edina. Na fakulteti, na kateri delujem, je ta finančna ureditev

usmerjala tudi prenovo programov. Oddelki so drug v drugem prepoznali tekmece za delež študentske črede in – z redkimi izjemami – sestavili ozko specializirane programe z minimalnimi 5 odstotki zunanje izbirnosti. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani je ta hip samo še ohlapna in ne najbolj prijateljska konfederacija oddelkov; celo znotraj oddelkov poteka besen boj za pedagoške ure. Velik del krivde za to nesmiselno tekmo je mogoče prevesti na državo. Del tudi na tradicionalni fevdalizem strok, ki ga je Bologna okronala z idejo o univerzi kot proizvajalki človeškega kapitala za trg dela. Vendar to še ni vse. Kmalu finančna stiska, bodisi realna bodisi nedokazana (nedokazana zato, ker se vedno najdejo desetisoči evrov za promocijo in reprezentanco, od majic in kulijev do neokusnih spektaklov z Mariem Galuničem in študentkami, preoblečenimi v hostese), postane izgovor za ideološke posege v sestav disciplin in vsebino našega dela. Tarče teh posegov so po moji vednosti in izkušnji tri: neokristna teorija, neubogljivost in ukvarjanje s starinami.

»Racionalizacija« je na ljubljanski filozofski fakulteti v

ŠE SPOMLADI SEM SE SPOKOJNO UKVARJAL Z RECEPCIJO LATINSKE POEZIJE V FRANCOSEM NEOKLASICIZMU. ZDAJ SO MOJ HOBI SISTEMI FINANCIRANJA VISokega ŠOLSTVA.

zraku že nekaj časa. Izbirnost, morda edino kolateralno korist bolonjskih reform, bi najraje kar odpravili. Še prej »neuporabne« študije, kot je klasična filologija. Ker so pričakovani prihranki neznatni in ker finančno stanje baje ni kritično, razumno sklepam, da gre za ideološki pohod utilitarizma in komercializacije. Upam, da se motim in da je moj dekan z napovedjo zmerne »profanizacije in prostitucije« mislil čisto nekaj drugega.

Moja situacija je eksemplarna. Naj se sliši še tako protislovno, toda s temi nespodobnimi navedki najbrž krnim poslovni ugled svojega vodstva, ki si po svojih najboljših močeh prizadeva za nove tržne vire. Seveda samo v primeru, če univerza ni več skupnost profesorjev in študentov, temveč podjetje; če avtonomija ne pomeni več svobode poučevanja in znanstvenega ustvarjanja, temveč varovanje poslovnega uspeha in ugleda menedžerjev.

Koprška FHŠ je zgled, ki vleče. Letos poleti sta dekana ljubljanske in mariborske filozofske fakultete brez vidnega motiva poslala pismo podpore rektorju Univerze na Primorskem dr. Radu Bohincu. Krčenje prostora humanistike v Kopru sta označila kot »ustrezen odgovor na trenutno finančno stanje«, odpuščanje kot »kar najmanj bolečo« rešitev, »javno oglašanje« odpuščenih pa kot »neustrezno«, z argumentacijo, da so iz samo »ekonomskega« naredili »politični problem«. Iz tega besedila diha čudna birokratska neobčutljivost. Zame je to strašljiv in nezaslišan *novum*. Ne samo zato, ker gre za skupno stališče dveh največjih humanističnih fakultet, ampak zato, ker je ta dogodek čez poletje preobrazil javno podobo slovenske humanistike. Revščina, ki vlada v slovenskem visokem šolstvu in znanosti, kajpak ni »zgolj ekonomski«, ampak eminentno političen problem. Že mogoče, da dekana tega ne razumeta, toda če se že javno oglašata, naj se oglašata *ustrezneje*: morda z javno izjavo, da se ne odrečeta niti enemu delovnemu mestu in da zahtevata dodatna sredstva za peti letnik. Zarotniška srečanja akademskih poslovodij, ki javno utišujejo odpuščene kolege, so neposreden dokaz, da »racionalizacija« ni ekonomski, temveč politični ukrep. Ne nuja, temveč vrednota. Racionalizacija je – onkraj ekonomske dialektike med dobičkom

in stroškom – orodje ideološke represije. To je bilo očitno že spomladi, zdaj pa so maske padle: redni profesor Braco Rotar je pred kratkim dobil opozorilo pred odpovedjo delovnega razmerja, ker je *podpisal neko peticijo*.

Če je to institucionalna avtonomija univerz, potem natančno vem, česa nočem. Korporativno upravo že imamo, in to mimo statuten in pravil. Imamo tudi omejevanje akademske svobode, celo temeljne pravice do svobode izražanja. Policijske ure še nimamo, objavljen pa je bil javni razglas o *neustreznosti javnega oglašanja*, in to kljub prepovedi plakatiranja v prostorih Filozofske fakultete.

Dovolj bridkega duhovičenja. V resnici sem ogorčen in me je za univerzo sram. Oxfordska univerza izdaja časopis, ki je med drugim namenjen kritični javni diskusiji o delovanju univerze. Ta publikacija je bila ob razpravah o centralizaciji in omejitvi vloge kolidžev pred nekaj leti zelo nespoštljivo kritična do vicekanclerja, ki je vodil poskus reforme. Nikomur ni prišlo na kraj pameti, da bi sumničavo oprezal za kritiki in njihove konstruktivne diskusije označeval kot »nepooblaščen kavarniške razprave«.

Moja teza je preprosta: notranja avtonomija univerze kot akademske skupnosti izhaja bolj iz tradicije kot iz statuten in pravilnikov. Prostor javne univerze pravno ni zelo natančno reguliran; kolegialnost ni pravna, temveč je etična kategorija. Zato so birokrati po definiciji neakademski ljudje. Toda v akademskem prostoru je ravno zaradi njegove tradicionalne ohlapnosti veliko priložnosti za vzpostavitev pollegalnih razmerij moči, za vsakovrstne pritiske, za klientelizem, za mobing. Več priložnosti kot pa v strože reguliranem poslovnem svetu. Profesor Rotar je poleti o tem napisal: »Dekana sta priskočila na pomoč dekanji FHŠ pri ustrahovanju odslovljenih delavcev, kar kaže vsaj to, kakšen odnos imata do kolegov na svojih institucijah. Pravzaprav gre za žuganje tem kolegom, kakor da bi g. Ivan Zidar podpiral go. Hildo Tovšak pri goljufanju in zatiranju njenih delavcev (pa je ni) in s tem grozil zaposlenim v svojem podjetju.«

Kot bi jo, pa je ni. Dekani slovenskih univerz pa medtem že prisluškujejo pogovorom v okoliških kavarnah in jih kot zgled nespodobnega vedenja prebirajo na sejah senata. Kolegi poslušajo in se prav po šentflorjansko zgražajo. Zame je škandal govorjenje o »profanizaciji in prostituciji«. Za večino je škandal, da se jaz nad tem javno zgražam.

Še ena komaj verjetna anekdota. Zgodaj poleti sem pohod »racionalizacije« na svoji fakulteti ustavil tako, da sem opozoril na nespoštovanje sklepa prejšnje seje senata. Ker sem pobudo sočlanom senata posredoval po elektronski pošti (sic!) in je »začela krožiti« (sic!), sem bil javno obtožen »revolveraškega hujskanja«.

Če je to pranje umazanega perila, potem je perilo vsaj res zelo umazano. Ali pa sem preveč zadržan, da sem v neslanih groznjah z najstarejšo obrtjo in strelnim orožjem zaznal prefinjen smisel za humor? Doslej sem bil staromodno prepričan, da k humanistiki sodi, če želi ne kultivirana človečnost (*humanitas*) in socialna občutljivost, vsaj nekaj bontona. Zdaj pa mi ne preostane veliko drugega, kot da se namesto za akademsko avtonomijo in svobodo zavzamem vsaj za poslovno etiko. ■

DR. MARKO MARINČIČ je redni profesor na Oddelku za klasično filologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in član Odbora za obrambo visokošolskega in znanstvenega dela. Objavljeni prispevek je s posveta tega odbora, ki je pod naslovom Predzrna Slovenija 6. oktobra letos potekal v ljubljanskem Mestnem muzeju.

Pet vprašanj za sociologa, dr. Antona Krambergerja

NAJUSPEŠNEJŠI PRI ZAPOSLOTVI SO NESPECIALIZIRANI KADRI

AGATA TOMAŽIČ foto LJUBO VUKELIČ

Vrsta ljudi obupanih izrazov, ki se vije pred vhodom na Fakulteto za družbene vede, je v resnici inštalacija kipov iz žakljevine, ki so jo v evropskem letu boja proti revščini izdelali študenti Akademije za likovno umetnost. Če čakajoče opazuješ skozi okno kabineta dr. Antona Krambergerja, avtorja raziskave o zaposljivosti diplomantov posameznih študijskih smeri in strokovnjaka za socioekonomiko trgov dela in kroženje znanja, umetnika dobi še novo razsežnost – njihovo čakanje in vdanost v usodo bi lahko povezali z iskanjem prve zaposlitve. Ena glavnih ugotovitev študije z letnico 2006 je bila, da je pri 60 odstotkih študentov od zagovora diplome do prve zaposlitve v povprečju preteklo šest mesecev. Kolikšen odstotek bodočih diplomantov, magistrantov in doktorjev znanosti bo našel delo, je odvisno tudi od Nacionalnega programa visokega šolstva 2011–2020 (NPVŠ). Njegov osnutek je za dr. Antona Krambergerja v marsičem povsem zgrešen.

Diplome nekaterih študijskih programov so boljše, druge slabše ali pa sploh neunovčljive. Fakultete se tega zavedajo, vendar še naprej vpisujejo vanje. Je to res način reševanja brezposelnosti (oziroma prikrivanje brezposelnosti), saj se mladino pospravi na univerzo?

Živimo v času velikih tehnoloških in družbenih sprememb, ki ubijajo stare poklice, nastajajo pa nova delovna mesta in ino-

V SLOVENIJI JE TA ČAS VSAKO LETO OKROG TRIDESET TISOČ NOVIH DIPLOMANTOV, KI JIH ČAKA LE PET TISOČ (VARNIH) DELOVNIH MEST. PREOSTALIH PETINDVAJSET TISOČ SE MORA ZNAJTI, TAKRAT NAPOČI ČAS ZA SOCIALNE INOVACIJE NA MIKRO RAVNI: KAKO PRITI DO PREŽIVETVENEGA MODELA IN ZASLUŽKA V NOVIH RAZMERAH, IN TO TAKO, DA DELO NE POVZROČA LE STRESA, AMPAK PONUJA TUDI VARNOST.

vativne (čezmejne) delovne skupnosti. Teško si je zamisliti, s kakšno izobrazbo bi se nanje najbolje pripravili. Namesto težkega dela je vse več strojev, ki ga opravijo namesto ljudi, pomikamo se od produkcije k potrošnji, vmes pa je tako imenovani storitveni sektor. Ljudje ne prehajajo več s poklicne šole na delovno mesto, temveč dvigujejo raven izobrazbe splošnega, neusmerjenega tipa. Vmes se pojavi trg kot rešitev: poklicnih tokov s šole na delovna mesta se ne da več načrtovati, ker se ne ve več točno, kakšna so delovna mesta, še manj, kakšna bodo čez nekaj let. Toda individualni trg dela je rešitev, ne pa zaplet!

Izobraževalni programi so torej bolj ali manj ustrezni. Gotovo pa je, da ne potrebujemo več toliko tehnikov, inženirjev in fizičnih delavcev, zato pa rabimo celo vrsto storitev, ki podpirajo premik od produkcije k potrošnji in skrbijo za kakovost. S tega vidika brezposelnost zato ni samo strukturalna (se pravi: če bi vedeli, katero je pravo delovno mesto in kje je, bi ga zasedli), ker niti ne vemo, katero je pravo. Vstop na trg dela je približen, to pomeni nekaj iskanja in preskušanja tako za iskalce zaposlitve kot za delodajalce, ki sferi šolstva ne znajo več povedati, kaj iščejo.

Opravka imamo torej z velikim neujemanjem med izobraževalnimi programi in delovnimi mesti, to je prvi razlog za začetno višjo brezposelnost. Drugi je v dualizaciji zaposlitvenih razmerij v EU: poznamo varne in tvegane zaposlitve (blagajne za prve se krčijo, so večinoma javne). Potrebne so reforme, ne korenite, zadoščalo bi ohranjanje starega sistema v znosnih okoliščinah. Vsi, ki ne morejo priti do varne zaposlitve, se morajo prilagoditi tveganju. To ni pravično, zato prihaja do stavk, ki so dvojne: protesti tistih, ki jim krčijo pravice, in onih, ki si pravice šele poskušajo izboriti. Skoraj vse zaposlitve postajajo začasne, že življenjska doba podjetja je danes večinoma krajša, kot traja posameznikova delovna doba.

Kakšen je vaš komentar na določilo NPVŠ, da bo leta 2020 petinsemdešet odstotkov populacije med 19. in 24. letom vključenih v visoko šolstvo? Koliko jih bo dobilo zaposlitev, primerno svoji izobrazbi?

Ne, to se ne bo zgodilo, a ob tem je treba omeniti daljnovidno spoznanje, do katerega so prišle močne civilizacije, kot so ZDA in Japonska, ki pravi, da je najbolj smiselno prebiti mladost v šolanju – četudi ne veš, kam natančno se boš usmeril potem. Vse drugo preveč napolni ulice in vodi v proteste, vojno. Pri velikih narodih zadošča pet odstotkov

brezposelnih mladih moških, ki se hitro združijo v protestih in zanetijo spopad. Cilj oblasti je v času globalne tehnološke substitucije pospraviti ljudi v sisteme izobraževanja. Evropa v tem zaostaja za ZDA in Japonsko, mi pa smo sploh v zaostanku, ker smo bili vezani na Avstrijo, znano po odličnem sistemu poklicnega šolanja, ki seže do visokih poklicnih šol in je vzporeden z univerzitetnim. Slovenija je po osamosvojitvi to samostojno poklicno vertikalo skoraj opustila in se podala v širitev univerzitetnega sektorja. Ocene, kakšen bo razvoj, so mešane, nekateri menijo, da je na dolgi rok celo bolje razvijati splošno šolstvo in pričakovati, da si bodo mladi, iznajdljivi, kakor so, sami našli pot in vir zaslužka.

Binarnost in politehnika, ki jih omenja NPVŠ, so zastarel model, v Veliki Britaniji so jih odpravili na začetku devetdesetih let. Pri nas pa so taki načrti očitno odraz nostalgije tehnikov, ki mislijo, da se bodo vrnili stari industrijski časi. To je ena večjih zablod NPVŠ, moderni tehnik rabi poleg specialne še splošno in teoretsko izobrazbo, manjkajoče poklicne večšine si pa mimogrede pridobi na delovnem mestu.

Toda ali ni narejena velika škoda mladim tudi s tem, ko se po končanem šolanju, z diplomami v rokah, razgledujejo po zaposlitvah, teh pa ni – mar tudi to v njih ne izzove frustracij in besa, ki se utegne sprostiti v protestih ...?

To je težko vprašanje, na katero nihče nima pravega odgovora. Ko je izšolan prvi val povečanega vpisa na univerze, se poveča tudi pritisk na zaposlitve. Po kakšnih petih, šestih letih se težave začno kopičiti in v Sloveniji je ta čas vsako leto okrog trideset tisoč novih diplomantov, ki jih čaka le pet tisoč (varnih) delovnih mest. Preostalih petindvajset tisoč se mora znajti, takrat napoči čas za socialne inovacije na mikro ravni: kako priti do preživetvenega modela in zaslužka v novih razmerah, in to tako, da delo ne povzroča le stresa, ampak ponuja tudi varnost. V tem smislu je mogoče dobra rešitev univerzalni temeljni dohodek (UTD), kooperativa (s katero bi pretrgali velike logistične verige, ki dajejo prednost posrednikom in odžirajo primerna povračila proizvajalcem, in dosegli prerazporeditev plačil, zlasti na kapital, ki so ta hip previsoka), barter – blagovna menjava, borza znanja, novi (ne samo državni) sistemi solidarnosti ...

Ali se mladi pri izbiri študija potemtakem sploh še ukvarjajo z mislijo, kam se vpisati, da bodo čim prej našli službo – saj vedo, da je ne bodo?

Izbira študija je še vedno najboljša, če posameznik izhaja iz svoje nadarjenosti in zanimanja. Vpis bi zato moral še vedno biti po želji mladih, kajti delovna mesta se ustvarjajo na dva načina: tako da jih nekdo ponudi (delodajalec), lahko pa si tisti, ki nima zaposlitve, ustvari svoje delovno mesto sam, potem morda še delovno organizacijo, če je podjeten.

Kdo je težje zaposljiv: diplomant družboslovne ali naravoslovno-tehnične usmeritve, če še obstaja ta ločnica?

Nekateri programi vsake izmed teh usmeritev nimajo težav, zato pa se zatika v prehodu k splošnejšim programom, še zlasti, če so množični. So tudi razlike med starimi in novimi kapitalističnimi državami, k drugim sodi tudi Slovenija, zaposlitvena struktura njenih storitev, ki sicer drugod zajemajo že od 60 do 80 odstotkov vseh zaposlitev, je drugačna kot na zahodu (pod 60 odstotkov storitev). Precej manj je tržnih storitev, zato bo njihov delež pri nas še raste, na vzhodu se zvišuje tudi odstotek javnih storitev (te na zahodu upadajo), mešane (zasebno-javne) storitve pa se pri nas (in drugod na vzhodu) ne razvijajo preveč, v nasprotju z zahodom. Zelo malo držav se je v postindustrijski dobi usmerilo v krepitev svoje lastne industrije in ohranjanje tehnike, to gibanje vsepovsod usiha, razen na Kitajskem, v Indiji, na Bližnjem vzhodu in v severni Afriki, med razvitimi vztrajajo Finci, Nemci, Kanadčani, Avstralci. Slovenija pa je podedovala tipično strukturo prejšnjih časov, v kateri se storitve lahko samo še kopičijo, ker smo tu zelo zaostajali, in se bodo razširile tudi na račun industrije, katere obseg bo verjetno padel z dobrih 30 na 15 odstotkov (v desetih letih). To pomeni, da se bodo naravoslovci in tehniki morali preza-

posloviti zunaj tradicionalnih proizvodnih področij: v logistiki in pospeševanju potrošnje ter v javnih službah. Prednost družboslovcev je, da dobro delajo v timih – ker niso toliko specializirani. Večje težave z iskanjem zaposlitve imajo le tisti družboslovci, katerih poklic ima fiksno število delovnih mest, na točno določene službe (regulirani poklici: bibliotekarji, kustosi v muzejih, pravniki, duhovniki – ker je določeno število župnij) pa vse dlje čakajo tudi diplomanti z licenco. Najuspešnejši pri preboju k zaposlitvi so kadri, ki niso specializirani.

Problematično pri osnutku NPVŠ je, da uvaja poklicne usmeritve v visokem šolstvu, trgi dela pa so za večino poklicev vedno bolj odprti in vedno manj zaščitniški. To, da v takih razmerah uvajamo poklicno usmerjenost visokega šolstva, je neumestno in nesmiselno, je kot skok na glavo v bazen brez vode. Stari recepti, kot sta binarnost, tehnična usmerjenost, ne bodo odpravili novih težav. Značilnost dobrih izobraževalnih shem je, da se na stopnji visokega šolstva krepi interdisciplinarnost (na primer naravoslovje z roko v roki s humanistiko) in stik s centri odličnosti – ne le v industriji, temveč na vseh modernih zaposlitvenih področjih, zlasti v kompleksnejših storitvah (diplomatske službe, izvozni konglomerati, konzultantstvo...). Svetovne univerze, kot so Harvard, Berkeley, London School of Economics, v krizi izrazito krepijo študijske in raziskovalne vezi bio- in tehnološke z družboslovjem in humanistiko, pri nas pa ravno nasprotno – oboje odpravljamo, pod pretvezo, da je zadnjih preveč, da bomo prihranili nekaj denarja, v resnici pa bomo le ubili socialno pamet otipljivega materialnega znanja, s tem pa še bolj ohromili upadajoče, od tujine že tako vse bolj odvisno domače aplikativno naravoslovje in tehniko. ■

avtobiografija

ŽIVI PRIČEVALEC
VČERAJSNJEGA DNE

DRAGO BAJT

LJUBO SIRCI: **Dolgo življenje po smrtni obsodbi.**
Nova obzorja, Ljubljana 2010, 618 str., 39 €

Zgodba političnega zapornika Ljuba Sirca, danes 90-letnega pravnikarja in ekonomista, ki živi večinoma na Škotskem, delno pa v Kranju, je znana. Pred vojno se je včlanil v skupino Stara pravda, ki jo je vodil inženir Črtomir Nagode. Po zasedbi Slovenije leta 1941 se je skupina priključila Osvobodilni fronti, vendar je bila izključena, ker se ni podredila Komunistični partiji. Po kapitulaciji Italije je Sirc ilegalno odšel v Švico in se vrnil po končani vojni z borci prekomorskih brigad v Slovenijo. Nekaj časa je opravljal dela v novi slovenski vladi, ker pa je skušal organizirati nekomunistično opozicijo, je bil kot domnevni britanski vohun leta 1947 na Nagodetovem procesu obsojen, sprva na smrt, potem pa pomiloščen na 20 let prisilnega dela. Več kot sedem let je tičal v zaporu, leta 1955 pa pobežnil v Britanijo, kjer se je uveljavil kot profesor na univerzi v Glasgou, poznavalec vzhodnoevropskih političnih in gospodarskih sistemov. Po osamosvojitvi Slovenije je sodeloval v domačem političnem in javnem življenju, leta 1992 je celo kandidiral za predsednika države, vendar s prešibko podporo stranke LSD, zato ni imel niti najmanjšega uspeha. Danes velja za nestorja slovenske ekonomsko-politične vede, ki se ni podrejela vladajoči politični oblasti v Jugoslaviji.

Sirčevi spomini niso zgolj nizanje avtobiografskih izkušenj; so poglobljena refleksija o državnem sistemu socialistične države, samozadostne v svoji komunistični viziji in neuspešne v realni politični in gospodarski praksi. ¶

Sircu sta ob njegovi devetdesetletnici izšli dve knjigi. Prva je izbor njegovih ekonomskih spisov z naslovom *Brezpobja socializma*, izšla je pri Slovenski matici; druga pa njegova avtobiografija *Dolgo življenje po smrtni obsodbi*, izdana pri založbi Nova obzorja. Avtobiografija je tokrat razširjena: njeno jedro sestavljajo spomini *Nesmisel in smisel*, ki so leta 1968 izšli v Londonu in bili leta 1992 izdani pri DZS z naslovom *Med Hitlerjem in Titom*. Povojni del teh spominov je bil v slovenski izdaji, kot pravi Sirc, »povsem oklešččen«, zato je avtor za novo

izdajo povojne spomine obnovil in dopolnil z novimi poglavji. Tako je pred nami tehtno memoarsko in politično delo, ki obsega več kot 600 strani.

Sirčeva spominska pripoved se začne v predvojnih letih, pravzaprav 6. aprila 1941, ko so Nemci bombardirali Beograd, jugoslovansko glavno mesto. Tedaj je bil Sirc kot študent prava v Kranju, ki so ga zasedli Nemci, zato se je z vso družino preselil v Ljubljano, ki je bila pod Italijani; pridružil se je skupini levičarskih intelektualcev Stara pravda, ki je zagovarjala stike s Sovjetsko zvezo, vendar je utemeljevala razvoj Jugoslavije na lastnih naravnih bogastvih. Sirc je v skupini prevzel propagandne naloge in je po začetku vojne vzpostavljala zvezo s hrvaškimi in srbskimi politikami, potem pa tudi z Mihailovičevim štabom. Zaradi Nagodetove spomenice je bila Stara pravda leta 1942 izključena iz Osvobodilne fronte, Sirc pa je prek Italije odpotoval v Švico in naprej v Francijo, kjer je skušal navezati stike z jugoslovansko begunsko vlado v Londonu. Novembra 1944 se je v Bariju v Italiji vkrcal na ladjo za Split in se nato čez Banijo vrnil v Ljubljano. Po osvoboditvi je bil sprva uradni prevajalec v tiskovnem uradu vlade, zaradi stikov z britanskimi diplomati in Črtomirjem Nagodetom, ki je skušal neuspešno obnoviti politično opozicijo, je bil nazadnje odpuščen. Maja 1947 je bil aretiran in nato julija obtožen – skupaj s člani Stare pravde, med katerimi so bili Črtomir Nagode, Leon Kavčnik, Boris Furlan, Angela Vode, Franc Snaj, pa tudi njegov oče Franjo Sirc in stric Metod Pirc – ter obsojen kot angleški vohun na smrt z ustrelitvijo, zaplembo premoženja in izgubo državljanstva; tožilec na procesu je bil Viktor Avbelj. Avgusta 1947 so mu smrtno obsodbo spremenili v »dvajset let odvzema prostosti s prisilnim delom«. Dve leti je nato preživel v zaporniški samici v Ljubljani, kjer je lahko bral časopise in knjige ter prevajal za oblast. Medtem mu je v zaporu umrl oče, znani kranjski industrialec, obiskovala sta ga mati in zaročenka Katarina. Naslednjih pet let je prebil v zaporih v Mariboru in Novem mestu, kjer je pripravljaval obrambo za »izredno omilitev kazni« in pogojni izpust, pozneje tudi »zahtevo po obnovi procesa«; zadnja leta je spet preživel v Ljubljani. V zaporih je srečeval različne ljudi, med drugim pisatelja Vitomila Zupana in teologa Stanka Leniča; v njihovih usodah je spoznaval strahotne zmote jugoslovanskega komunističnega sodstva. Leta 1955 je bil Sirc amnestiran, ker pa so ga hoteli pridobiti za »informatorja«, se je že novembra znašel v Rimu kot politični begunec, od tam pa je odpotoval v Veliko Britanijo; z materjo se je pozneje srečeval v Švici in pozneje tudi v Angliji. Sirc je v Glasgou začel akademsko kariero in ustanovil Center za raziskovanje komunistične ekonomije ter se poročil; v začetku 80. let je navezal stike s Francetom Bučarjem in nato z Novo revijo; *Tribuna* je objavila nekaj odlomkov iz njegovih spominov *Nesmisel in smisel*. Leta 1989 se je vrnil v Kranj in začel boj za vrnitev denacionaliziranega premoženja celotne družine; postopki v celoti še niso končani. Leta 1991 je doživel tudi politično rehabilitacijo, saj je bila sodba z Nagodetovega »montiranega procesa« razveljavljena; tako je Sirc končno prenehal biti »sovražnik ljudstva«.

Če smo na kratko in jedrnatost povzeli stvarno dogajanje Sirčevega življenja, zajeto v obsežnih povojnih spominih, je treba vendarle povedati še marsikaj o stvareh, ki se jih Sirc v knjigi dotika. *Dolgo življenje po smrtni obsodbi* ni zgolj opis avtorjevega trpljenja v zaporih in znanstvene, predvsem študijske dejavnosti v tujini. Avtor v njem razodeva najprej svojo človeško odgovornost do soljudi, zlasti očeta in matere, ki sta mu pomagala vse do svoje smrti. Sirc se je nenehno zavedal svojega položaja v času, ki ni bil naklonjen svobodni misli in liberalnemu delovanju; živel je v državi, ki je bila avtokratska komunistična diktatura pod sovjetskim vplivom in zato v njej ni bilo možnosti za svobodno gospodarsko pobudo, saj sta bili zapovedani centralno planiranje in samoupravljanje. Že pred vojno je spoznaval staro jugoslovansko poli-

tiko, ki je med vojno, še bolj pa po njej, doživela popoln polom; zato je bilo jasno, da mora po amnestiji nemudoma zapustiti rojstno deželo, če želi ubežati usodi političnega zapornika, morda celo golootočana, svoje ideje pa razviti in praktično preveriti v zahodni družbi. Vodila sta ga neverjetna življenjska moč in pogum, da je pretrgal vezi z domovino in pognal korenine na tujem. Njegovi spomini pričajo o vsem tem: v presledkih med pripovedjo o stvarnih dogodkih razglablja o politiki stare Jugoslavije, o sodelavcih in somišljenikih iz Stare pravde in njihovih pogledih; ker mu je bilo v zaporu omogočeno prebirati časopise, je bil tudi seznanjen z dogajanjem v Jugoslaviji po vojni, ko so zavladali komunistični teror in slepo oboževanje in posnemanje vsega sovjetskega. Tako je pozneje, v tujini, spoznal vse globine paradoksnega položaja, ko je Jugoslavija pretrgala stike z Vzhodom in se navezala na evropski Zahod in Ameriko: na tisti del sveta in na tiste ideje zahodne demokracije, zaradi katerih je bil on obsojen in zaprt. Prav zato je tudi ob vrnitvi v tedaj že samostojno Slovenijo brez težav prepoznal zapuščine komunizma v novi demokraciji, posebej na gospodarskem področju, ki mu je namenjal svoje znanstveno zanimanje.

Sirčevi spomini torej niso samo nizanje avtobiografskih izkušenj in tekoče, včasih nadvse zanimivo zapisovanje dnevnega dogajanja v povojnih letih. So poglobljena refleksija o državnem sistemu socialistične države, samozadostne v svoji komunistični viziji in neuspešne v realni politični in gospodarski praksi; so tudi grotesken in tragikomičen prikaz realnosti v ideološko zaprti družbi brez svobode in razmaha, kakor se avtorju kaže skozi zaporniške oči. Sirc je poleg tega tudi bojevnik za človekove pravice, boj pa uveljavlja kar na svojem lastnem primeru, kot priča njegov memorandum, napisan leta 2007, ki govori o tem, »zakaj je komunizem propadel«; je razočaran nad Evropskim sodiščem za človekove pravice, ki se do danes ni zmenilo za zlorabe slovenskih sodišč, posebej ne v njegovem primeru. Svoje spomine obširno dokumentira s prilogami, kjer so objavljena nekatera njegova pisma iz vojnega časa, program Stare pravde, sodba z Nagodetovega procesa 1947; dokumentarno je tudi slikovno (fotografsko) gradivo iz Sirčevega zasebnega arhiva.

Sirčev življenjski jubilej je minil letošnjega aprila. O njem ni bilo javnih zapisov; Sirc si je moral darilo za svojo devetdesetletnico podariti kar sam. ■

družinska kronika

ČLOVEK V ČASU
IN ČAS V ČLOVEKU

MANCA G. RENKO

MARGUERITE YOURCENAR: **Severni arhivi.** Prevod Saša Jerele, spremna beseda Katarina Marinčič. Študentska založba, Zbirka Beletrina. Ljubljana 2010, 360 str., 29,00 €

Vse je treba povedati tako, kot je bilo,« je dejal slavni nemški zgodovinar Leopold von Ranke v 19. stoletju. A če niti dva opazovalca, sodobnika, nekega dogodka, recimo bitke, ne moreta opisati enako, kako bi to lahko šele uspelo proučevalcu preteklosti, ki sliko o obravnavanem času lahko zlepi le iz bolj ali manj zanesljivih ostankov, ki mu jih je pustil čas? Le kdo lahko pove, kaj je resnično bilo, kaj res je in kaj bo? Marc Bloch je v najizčrnejšem priročniku za zgodovinarje, napisanem v vihuri druge svetovne vojne, ki ga je kot pripadnika francoskega odporiškega gibanja tudi stala življenja, dopolnil slavni Rankejev rek s preprosto definicijo, da je zgodovina *znanost o ljudeh v času*. In Marguerite Yourcenar

Zgodovinsko pričevanje, ki se bere kot roman, in znanstveno delo, ki je tako vzvišeno, da znanost dela nevidno in jo spreminja v samoumevno. ¶

je kot Blochova dedinja (»Smo univerzalni dediči vsega sveta.«) udejanjila njegovo definicijo. *Severni arhivi* so mojstrovina o preteklosti, sedanjosti in prihodnosti, so knjiga resnice, osebne in neosebne, napisana s pretanjenim jezikom in pravimi barvnimi odtenki besed. So knjiga o človeku v času. Čas Marguerite Yourcenar je nepretrgan, njena resnica pa je tako spremljiva kot človek sam. Kot

bi dejal Bloch, zgodovina je sled večnega prehajanja in veda o spremembah.

Severni arhivi (v prevodu Saše Jerele in s spremno besedo Katarine Marinčič) so pripoved o pisateljicini rodbini po očetovi strani in skupaj z rodbinsko zgodbo po materi in pisateljicini spomini sestavljajo trilogijo z naslovom *Labirint sveta*. Rodbinsko mrežo pisateljica začne spletati v 16. stoletju, ko so Cleenewrecki, njeni predniki, sodili med *heeren*, v fevdalni flamski družbi neke vrste trgovske povzpetnike, ki so kasneje prosperirali v mestih, kot so Antwerpen, Gent ali Brugge. Dolgi družinski drevesi Yourcenarjeve sta že od začetka sodili v zgornji sloj, sprva med večje fevdalce in nato med plemstvo. Kot dedinja aristokracije in izobraženka, ki je bila prva ženska, sprejeta v francosko Akademijo, je ob analiziranju navad svojih prednikov brezsravno priznala, da je *sistem kast v Evropi enako zapleten kot v Indiji*. A kljub ozkosti zgornjega sloja njenega rodu, v katerem med moškimi prevladujejo doktorji prava (četudi Yourcenarjevi nikoli ni bilo jasno, kako se je do tega visokega naziva dokopal njen viharški oče, dokler ji na vprašanje nekoč ni odgovoril: »Vsepovsod se najdejo revni profesorji.«), pisateljica opisuje tudi življenje nižjih slojev, kot ji ga je pred oči slikala njena domišljija, dopolnjena z zgodovinskim znanjem. Na nekem mestu v knjigi, ko navede nekaj mogočih domnev o preteklosti, se nato, kot bi jo nekdo nasilno prekinil, ustavi, in hladno zapiše: »Vendar tukaj ne pišem romana.« *Severni arhivi* so zgodovinsko pričevanje, ki se bere kot roman, in so znanstveno delo, ki je tako vzvišeno, da znanost dela nevidno, jo pušča v ozadju (»Znanost je pogosto v službi človeške nečimrnosti.«) in jo spreminja v samoumevno. Rodbinska nit pisateljice je speljana od 16. do 20. stoletja in se niti enkrat ne pretrga; kako bi tudi se – *zlo je vedno najbolj balno in škodljivo v človeških oblikah*, pa naj gre za fevdalizem, komunizem ali kapitalizem. Kontinuiteta zla je večna in prehaja iz ene oblike v drugo, to Yourcenarjeva med drugim utemeljuje ob italijanskem primeru, ki sega vse do slovenskega ozemlja: meščanska monarhija Savojevcev je za seboj potegnila *vzpon brezobzirnih poslovnežev in dobičkarjev, vojno v Eritreji, ki je napovedovala vojno v Etiopiji, trozvezo, ki jo je omilil objem latinskih sestra, in nesmiselno smrt vojakov v Kobaridu*.

Yourcenarjeva ni politična, četudi iz njenega pisanja veje tihi prezir do malomeščanov, puritancev, konservativcev, indoktrinirancev, spreobrnjenecv in omejenecv, a je njeno čustvo tako prefinjeno, da ga nepozoren bralec niti ne bi opazil. Prav tako se izogiba opisovanju političnih prepričanj svojih prednikov (bridka zgodovinska izkušnja njenega očeta denimo »ni naredila za levičarja, ga je pa odvrnila od tega, da bi postal desničar«). Blizu ji ni nikogaršnja ideologija, tudi feminizem ne, četudi bi človek od prve ženske, ki je prekinila tradicijo v srčki francoskega konservativizma, to morda pričakoval. Skoraj prezirljiva je do bork za pravice žensk, ko o svoji prababici napiše, da je mojstrski dosežek družbe, v kateri ženski ni bilo treba ne voliti, ne demonstrirati po ulicah, da bi vladala, na zadnjih straneh, kjer s svojim rojstvom zaključuje zgodbo svojega očeta in si na neki način napoveduje prihodnost, pa poudari, da položaj ženske, ki še danes ovira mnoge ženske, nje nikoli ne bo oviral, morda zato, ker ji nikdar ni prišlo na misel, da bi jo moral.

Yourcenarjeva je med tistimi izjemami v zgodovino, ki so prišle najbližje človeškemu bistvu in zato tudi znanosti o ljudeh v času. Kajti bistvo zgodovine ni čas sam, temveč njegovi akterji, ljudje. Brezimne mase, kot jih obravnavajo nekateri politični ali vojaški zgodovinarji, Yourcenarjeva ne pozna. Še več, ne priznava povprečnega človeka, saj pravi, da nas izkušnja uči, da takšnega bitja ni. V njeni pripovedi so vsi ljudje izjemni, pa ne, ker so njeni sorodniki (»Moji sorodniki so že samo zato, ker so nekoč obstajali.«), ampak ker posamezniki preteklosti sestavljajo sedanost. Yourcenarjeva (na podlagi zgodovinskih izkušenj?) napoveduje, da bo naglo množenje človeštva razvrednotilo človeka, in slikovito dodaja: »V nekaterih časih menda pleše po svetu Šiva in uničuje oblike. Danes plešejo človeška neumnost, nasilje in pohlep.« A nič drugače ni bilo v prazgodovini, starem ali srednjem veku, kot jih opisuje na začetku knjige. Marguerite Yourcenar ni nostalgična, optimistična ali pesimistična. Je tako stvarna, da ne vrednoti preteklosti in ne napoveduje prihodnosti. Vse pove tako, kot je bilo, in pokaže, da se človek v času ne spreminja, čas v človeku pa je z vsakim preživetim letom drugačen.

Zgodovinarji, ki svojemu delu rečejo *znanstveno*, bi Yourcenarjevi lahko očitali neprijemljivost trditvev, nezanesljivost virov (ali lahko o značaju sklepamo na podlagi portreta?) in pretirano literarnost. Verjetno bi oporekali trditvi, da so *Severni arhivi* zgodovinsko delo. Preziral bi značajske lastnosti, strahove, veselje in želje ljudi preteklosti, o katerih je Yourcenarjeva sklepala na podlagi svojih lastnih strahov, veselja in želja. A veda o človeku lahko izhaja le iz človeka in tudi tisoči koscev preteklosti, spravljeni v arhivih, muzejih in zbirkah, ne morejo nadomestiti enega samega lucidnega prebliska dame, ki se šteje za dedinjo celotnega sveta. Zgodovina se udejanja v pripovedovanju zgodb in ne v nizanju dokazov. ■

literarna zgodovina

VEČNI LITERARNI SUPERZVEZDNIK

KATJA ČIČIGOJ

MARJAN DOVIČ: **Mož z bombami**. Založba Goga, Ljubljana, Novo mesto 2009, 104 str., 24,90 €
ANTON PODBEVŠEK: **Moje ekstaze skulptura**. Izbor, prepisi in komentarji Marjan Dovič, Založba Goga, Ljubljana, Novo mesto, 2008, 92 str., 24,90 €

Vprašanje o poeziji je bilo za slovenski narod v obdobju oblikovanja njegovih političnih tvorb vitalnega pomena, kot je v eseju s tem naslovom ugotavljal Dušan Pirjevec in stopil v bran takratni neoavantgardni generaciji, zbrani okoli *Kataloga*, ki je doživljala ostre ideološke napade političnih izbrancev in priznanih književnikov. Napadeni avtorji so svojega predhodnika prepoznali v takrat še živečem Antonu Podbevšku. Ostareli gospod, upravnik hiš SAZU, ki je zaničeval svoje lastne občudovalce in nezadovoljno popravljal (ali po sodbi literarnih teoretikov kvaril) svoje mladostniške verze, je bil tedaj le blede senca nekdanjega »človeka z bombami«, ki je v dvajsetih letih s svojo radikalno poezijo, arogantnim nastopom in odmevnimi soarejami strašil po Ljubljani in Novem mestu. »Strašni anarhist« se je kmalu ustrašil samega sebe, nehal pisati in se po številnih bučnih javnih nastopih posvetil udobnemu meščanskemu življenju.

Danes si težko predstavljamo burne ideološke polemike, ki bi spremljale nastop katerega koli, še tako radikalnega pesnika. Zdi se, da poezija vse bolj izgublja družbeni pomen, saj v svobodnem svetu ne rabi več »političnemu nadomestništvu kulture«, kolikor politične institucije same (domnevno) uravnavajo narodove interese. V krogu redkih zvestih odjemalcev poezije pa je pri pomenu že dolgo tega pridobil Podbevšek sam – a za ceno svoje provokativnosti. Tako kot se je zgodilo bolj ali manj vsem avantgardnim gibanjem (ne glede na medij), je tudi slovenska zgodovinska avantgarda s Podbevškom vred danes kanonizirana snov za šolske učbenike in akademska predavanja. Ta je že doživel številne teoretske obravnave (denimo Katarine Šalamun), ponatis edine izdane zbirke *Človek z bombami* (urednik Denis Poniž), elektronsko izdajo celotnega pesniškega opusa (urednik Marjan Dovič) ter pred kratkim celo institucionalno gledališče, poimenovano po njem. Čemu torej danes potreba še po izdaji dveh publikacij, monografije o Podbevšku in izbora njegove poezije pod uredništvom Marjana Doviča?

Če pustimo ob strani povsem neavantgardno marketinško soarejo, ki je spremljala promocijo izdanih knjig, je Dovičeva monografija *Mož z bombami* treba priznati, da teži k temu, da ne bi bila zgolj sinteza že opravljenih raziskav in ugotovitev proučevalcev (čeprav pogosto ponavlja svoje lastne ugotovitve). Sicer utegne nepoznavalce to nekoliko zmesti, a v dialog s preteklimi raziskovalci se spušča samo tedaj, kadar želi spodbiti ali korigirati nekatere trditve, že kar klišeje, povezane s pesnikovo osebnostjo. Z morda nekoliko zavajajočim podnaslovom, *Anton Podbevšek in slovenska*

zgodovinska avantgarda, se sicer ne loteva analize česar koli onstran Podbevška samega in občasno njegovega mesta v okviru (neobravnavane in v posameznih njenih manifestacijah – Srečko Kosovel, Tank – komaj omenjene) slovenske zgodovinske avantgarde.

»Moje pesmi so blede senca mene samega,« je nekje zapisal Podbevšek. Dovič mu sledi po črki – njegova namera tako ni poglobljena analiza Podbevškovega pesniškega opusa, temveč ga zanima bolj pesnik kot kulturni fenomen, saj naj bi »vpeljal nov model literarnega proizvajalca – njegova inovativnost se kaže v besedilih, še bolj pa v njegovi družbeni pojavnosti«. Kolikor je Podbevškova avantgardnost torej bolj na ravni samopostavitve na mesto revolucionarnega genija kot pa v prelomnosti njegovih besedil, Dovič svojo obravnavo zastavi kot kronološko predstavitev geneze nekega literarnega mita.

Sočna sinteza polemik in anekdot iz življenja in medijske recepcije Antona Podbevška, a brez nove poglobljene analize Podbevška – pesnika. ¶

Vtis, da gre ob natančni obravnavi medijskih škandalov, ki jih je sprožal pesnik, čigar literarno kakovost tudi Dovičeva obravnava odkrito relativizira, bolj za nekakšno literarno čenčarjenje, tako ni zgolj zlobna in neutemeljena opazka. Bodisi da v Podbevšku, tako kot Janez Vrečko, vidimo slovenskega Rimbauda, ki se je na neki točki odločil umolkniti in svoja umetniška hotenja nadaljevati v življenju (ki je bilo v tem primeru sicer nadvse neavantgardno), ali prototip kakega sodobnega diletantskega poppevca, ki je bolj znan po obiskanih letoviščih kot svoji glasbi, pa ostaja, kot zapiše Dovič, nesporno

tole: »Podbevškova avantgarda se je torej vzpostavljala kot neke vrste rumeni tisk.«

Dovičeva monografija tako spominja na nekakšen pregled in komentar objav, ki so pomagale konstruirati neko medijsko osebnost. Če bi hoteli biti zlobni, bi tudi oblikovni plati knjige lahko očitali namero tabloidne privlačnosti. Ta naj bi sicer v izdaji izbranih pesmi omogočala zvesto reprodukcijo faksimilov in naj bi sledila Podbevškovi nameri nenavadne izdaje pesniške zbirke v formatu A4 z vključitvijo uredniških zavračanj in odlomkov kritik. A danes je tovrstna izdaja vse prej kot avantgardna ali provokativna – nasprotno, oblikovno spominjajoč na šolski učbenik, deluje predvsem nekoliko potratno, z obilo črnih površin in v velikem fontu izpisanih citatov kritik in Podbevškovih proznih zapisov.

Kakor koli, Dovičeva monografija poleg demitizacije literarnega genija pesnika (zlasti glede proznih zapisov, pa tudi dela njegove poezije), razblinjanja stereotipnih sodb literarne stroke (o tragični nerazumljenosti pesnika, o pripadnosti vsem mogočim gibanjem oziroma literarnim smerem), odlikuje zlasti zaključna bilanca lastnega dela v poglavju *Razrešene in nerazrešene uganke*. Tu se postavlja po robu napadom, ki so skušali dokazati Podbevškove plagiatske dejavnosti (po Doviču gre nasprotno sicer za močno vplivana, a izrazito avtorska branja Nietzscheja, Marinettija in drugih), podaja svojo tezo o *skrivnosti* pesnikovega nenadnega molka (po Doviču naj bi bili poleg naravnega presahnenja mladostnega revolucionarnega navdiha krivi tudi pritiski literarne stroke, ki so silili k perfekcionizmu) ter odpira vprašanje nikoli najdene domnevne mladostne hiperprodukcije. Čeprav nas v dvomih puščajo (pre)enostavne psihoanalitične razlage pesnikovega megalomanskega ega, ki naj bi bil zgolj »kompensacija« za močno negotovost in ranljivost, ter nekoliko nagla in morebiti pomanjkljiva sodba o primerjavi med avantgardnostjo Kosovela (domnevno zgolj primerne »izvoznega materiala« brez zunanjih lastnosti avantgarde – ustanovitve gibanja, revolucionarnega življenja, avantgardnih nastopov...) in Podbevška v prid zdajnjemu, se zdi za poznavalce zelo produktivna obravnava pesnika v okviru mednarodnih teorij avantgard (Poggioli, Bürger, Flaker ...), ki se izide v sicer morda že dolgo znano ugotovitev, da je »Podbevškov avantgardizem edini funkcionalni ekvivalent sočasnim evropskim avantgardam – in ravno zato je treba priznati, da predstavlja osrednji živec slovenske zgodovinske avantgarde.«

Neizpodbitno avantgardnost sicer postavi pod vprašaj izdaja izbranih pesmi, ki tudi utemeljuje sodbo, da je njihova kakovost precej »mešana.« V prvih dveh razdelkih se lahko seznanimo s pesnikovo neobjavljeno poezijo (mladostno in kasnejšimi sočasnimi rokopisi, tudi denimo *Žoltimi pismi*), tretji nam pripelje manj znane pesnikove revizijalne objave, zadnji pa pesmi iz izdane zbirke *Človek z bombami*. Prva dva razdelka spremljajo faksimilni rokopisov, saj znanih avtoriziranih verzij za objavo ni, druga dva pa zvesto sledita avtoriziranim verzijam, tudi v njihovi vizualni postavitvi. Na te vidike, pa tudi na problematično recepcijo in zavrtnitve pesmi ter njihove poznejše »popravke« opozarjajo številne obširne opombe, ki morda z željo slediti Podbevškovi gesti vključitve konteksta recepcije v svojo lastno zbirko postrežejo s številnimi informacijami, katerih vrednost variira od zabavno anekdotičnih do suhoparno faktografskih, vsekakor pa te dobijo smisel bolj ob predhodnem branju Dovičeve monografije. V nekem smislu je z bralno izdajo Podbevškove poezije Dovič tako izpolnil avtorjevo željo po izdaji nove pesniške zbirke kot rezimeja svojega opusa; po drugi strani pa Dovič opozarja, da *Moje ekstaze skulptura* kleše »skulpturo neke fascinantne mladostne ekstaze« mimo avtorjeve volje (najočitneje pri vključitvi izvornih, nepopravljenih pesmi, do katerih je bil Podbevšek v starosti močno kritičen), da je torej povsem »uredniška kreacija.«

Ne glede na morebitne problematične točke je dvojna izdajateljska gesta v prid našemu prvemu pravemu avantgardistu pohvalna poteza, ki je obogatila literarno vedo in ljubitelje s sočno sintezo polemik in anekdot iz življenja in medijske recepcije Podbevška, širšo javnost pa z bralno izdajo njegove poezije. In vendar, kar morda (zavestno) umanjka, je neka nova poglobljena analiza, ki bi jo bolj kot Podbevšek – literarni zvezdnik zanimal Podbevšek kot zavestno (in občasno bolj, občasno manj uspešno) avantgardni, nekoč radikalni pesnik. Sočasne ideološke pavšalne obravnave in poznejša kanonizacija in mitizacija so iz Podbevška ustvarile bolj literarni mit, k temu pa prispeva tudi Dovičeva obravnava. Morda bi bil že čas, da se avtor umakne svojim »bledim sencam« – lastni poeziji. ■

Jskd
JAVNI SKLAD REPUBLIKE SLOVENIJE
ZA KULTURNE DEJAVNOSTI

kultura za vsake čas

*Festival
mlade
literature
Urška 2010*

Slovenj Gradec,
22. - 23. 10. 2010

REVIJA MALIH PEVSKIH SKUPIN SLOVENIJE
Linhartova dvorana Graščine v Radovljici
23. 10. 2010 ob 19.00

● ● ● KNJIGA

Vajenke brez čarovnika

ANDREJA ZELINKA: *Pred ograjo*. Študentska založba Litera (Knjižna zbirka Piramida). Maribor 2010, 275 str., 26,60 €

V pretežno ženskem romanu *Pred ograjo* – ki pa tudi bralcev ne grize – izmenično spremljamo tri junakinje, Nino, Marto in Jano. V ospredju so seveda ženski problemi: moško smrčanje, kuhanje, nosečnost in splav. Prek razmišljanja in čustvovanja junakinj se nam razkriva svet v precej brezupni podobi. Ne prav vesele so že okoliščine, v katerih se ženske srečajo: najprej v bolnišnici, ko čakajo na splav, nato so skupaj še na pogrebu. Splav je nekaj težkega in brodolomnega, tako pa je zanje tudi življenje, ki spominja bolj na smrt. V romanu nasploh ni ničesar toplega ali radostnega in tudi med protagonistkami ni bližine, čeprav dojemajo svet zelo podobno. Podobnost je v tem, da so prepolne strahu in nepripravljenosti ter imajo do življenja, ki je »mučno stanje«, odpor. Vsesplošno črnogledno in ljudomrziško razpoloženje bralcu daje vtis, da je to nekaj najbolj naravnega.

Nezadovoljstvo v romanu *Pred ograjo* vsaj na videz ne izvira iz osebnih razlogov posameznic, ampak iz družbe, njenih norm, protokolov, navad in okostenelosti. Ljudje nereflektirano sledijo zlasti nenapisanim družbenim pravilom, skušajo se jim prilagajati, da bi izpolnili pričakovanja drugih, da ne bi povzročili zadrege ali se osmešili. Zlagani družbeni odnosi, ki so se prenesli tudi na družino, so junakinjam odvzeli zmožnost dajanja in sprejemanja ljubezni. Srce je le še »črpalka, kosti so ogrodje, možgani so računalnik, jetra in ledvice so filtri«. Junakinje, oropane ljubezni, premorejo zgolj slabo samopodobo in negativna pričakovanja do okolice. So nerealizirane in izvotljene, tisto, kar jim manjka, pa ni dosegljivo. Svet jim je vzel upanje, saj ne ponuja niti možnosti iskrenosti ali ljubezni. Prepuščajo se osamljenosti, brezbrizne so do svojih moških in ti jim brezbriznost vračajo. Nobene topline ne premorejo niti do svojih lastnih (ne)rojenih otrok. Pred zavedanjem obstoja, pred realnostjo in pred samoto se zatekajo v spanec, v oglase, v vse, kar oglasi obljublja, v nakupovanje in kuhanje. Te dejavnosti jih ne zapolnjujejo zares; so prav tako prazno, obstransko mašilo kot v resničnem življenju. Roman Andreje Zelinka je pritožba nad ljudmi, ki pospešujejo medosebno odtujevanje, vendar ne ponuja protiuteži odtujenosti in osamljenosti v svetu. Poznamo knjige, ki bridko podoba sveta povzdignejo, vanjo vnesejo lepoto, prinesejo katarzo. Roman *Pred ograjo* pa samo s prstom kaže na ograjo, ne da bi odpiral pot skozi ali čezno v boljši, lepši svet. In čeprav ima svoje lucidne, literarne trenutke, je v splošnem razmeroma neizrazit in ne navdihuje. Metaforični jezik, ki utrjuje depresivno razpoloženje, nas v predvidljivem tonu vodi skozi ponavljajoče se izraze družbenokritičnih spoznanj proti nepomenljivemu koncu. Konkretnejše pomanjkljivosti bi lahko našli v komentarjih (postavljenih v oklepaje), katerih namembnost ni jasna; morda besedilo delajo bolj sproščeno, a nas zmotijo, če sami nismo sproščeni. Moteč je tudi odlomek, ko personalni pripovedovalec brez opaznega razloga izstopi iz ženske kože in pokuka skozi moške oči.

Junakinje so razočarane nad tem, da ljudje samo igrajo in so v svojih vlogah bolešno predvidljivi, same pa prav tako vdano izpolnjujejo bralčeva pričakovanja. Morda nas presenetijo le s tem, da se nič ne spremenijo. Ostanejo vajenke brez čarovnika, ki so se odpovedale upanju in iskanju, ne da bi spoznale, da je smisel prav v upanju in iskanju. Ker ne premorejo nobenega poguma, nobene srčnosti, tudi bralec – če si z njimi ne deli takega razpoloženja – obupa nad njihovo odljudnostjo in jim želi pobegniti.

TINA VRŠČAJ

● ● ● KNJIGA

Živeti fragment

ALEŠ ŠTEGER: *Knjiga teles*. Ljubljana, Študentska založba 2010. Knjižna zbirka Beletrina, 169 str., 22 €

V *Knjigi teles* zakorači Šteger, vaje umetniških preobrazb, v nove pesniške postopke, ki priklicujejo zajčevsko poetiko in učinkujejo predvsem kot gostitev besede. To pesništvo označuje (za Štegra značilno) neutrudno postavljanje vprašanj, ki sprejema kot svoj kašipot besedo »brezpotje«. Konceptualno izhodišče zbirke, »telo«, se povezuje s konceptom jezika, tako da je pri obeh izpostavljeno njuno zapadanje časovnosti: telo »izginja v / citat« in beseda »razpada« kot uležanina / Telesa / V prsti«. Vsak poskus govoriti je obsojen na fragmentarnost, saj »Nikoli dokončno / Spominjan, / Dokončno / Rešen jezik« požira in obnošnega vrača nenasitnost časa – kot sledi, užete v neskončno pogrezanje. Pogojni vezniki in nikalnice nakazujejo svet negotovosti in odtekljih možnosti, v katerem se dejanje

pisanja kaže kot vztrajanje v nesmislu. Samonanašalne poteze tega pesništva izraščajo iz občutka primoranosti govoriti iz »trebuha besede«. *Zdaj* postane v tej perspektivi konstrukt, jaz v teku nenehnosti iluzija. Subjekt se, podrejen karnevaleskni dvojnosti smrti in rojevanja v enem, čuti tujega svojemu lastnemu nedokončanemu in procesualnemu telesu. Literatura je prostor uprizarjanja te samoodtujenosti, kraj, kjer se jaz sreča sam s sabo in kjer ničesar ni. Če ga podvaja in razdvaja beseda, pa velja to morda še bolj za dejstvo, da njegovo telo ni »njegovo«. Štegrovo ustvarjanje že od nekaj raziskuje (pesniško in hkrati bivanjsko) vprašanje, kdo je tisti, ki piše »njegove« pesmi (kajti Aleš Šteger v svojem pisanju neha obstajati), še nikoli pa tako jasno, domišljeno in zagrizeno kot v *Knjigi teles*, knjigi o smrti, katere oder je telo, očitno spremenljiv in skrivnosten temelj našega obstoja, vselej asociiran z osebno identiteto. V telesu, ki skriva odmrle zarodke in ki je prizorišče odvijanja nam neznanih možnosti, nismo nikoli (mi) sami. Ponavljajoč se motiv zarodka ga prikazuje kot »golo, še / nepopisano časovnost«. Iz risa ponovitev in levitev ni izstopa: »Kar se dogaja, / se bo zmeraj znova zgodilo, a kot v razbitem / zrcalu«. Ob motivu zraslih dvojčkov in zrcalnih odsevov, ki razglašajo subjektivno razcepljenost, je za zbirko pomemben motiv eksponatov iz prirodoslovnih muzejev, kjer so (nekoč) živa bitja razstavljena kot mrtvi predmeti, pa tudi motiv od spanja paraliziranega telesa, odvezanega od naše volje. Avtor na zavihku *Knjige teles* opozarja, da ta sestavlja celoto s *Knjigo reči*, in res predmeti, ki v tej »oživijo« (posebno pa uvodna pesem omenjene zbirke), anticipirajo popredmete nje človeka, ki ga v zbirki kristalizirata podoba predmetov, sestavljenih iz človeških ostankov, ter videnje človeškega telesa kot ure. Lirski subjekt opisuje kot grozljivo izkušnjo spoznanje, da tudi njegov glas, ki izhaja iz njegovega telesa, pravzaprav pripada svetu reči. Prek tematike jezika je (nekoliko zajčevsko) obravnavan odnos med živimi in mrtvimi, pri tem telesne preobrazbe podčrtavajo prehodnost mej: »Jezik ... / varuje pred izenačenjem obeh svetov«. Pesemska forma, ki se pojavi v prvem in nekoliko drugače v zadnjem delu zbirke, stavi na kratke verze ter glasbeno minimalistično preigravanje nabora besed, pri tem je v pesmih o(b) posameznih besedah (v tretjem delu zbirke) drsenje besednih pomenov še posebno napeto. V drugem delu zbirke pa srečujemo dolge in sintaktično trdneje organizirane pesmi z izrazito pripovednim tokom. *Knjiga teles*, ki torej prinaša tako rekoč več knjig pesmi v eni, svojo enotnost zajema iz obsedenega ukvarjanja z nedorečenostjo jezika ter nedoločljivostjo telesa, ki človeka določata do te mere, da je (iz)gnan v odsotnost.

BARBARA JURŠA

● ● ● KINO

Svet igrač malo drugače

Panika na vasi (Panique au village).

Režija Stéphane Aubier, Vincent Patar. Belgija/Luksemburg/Francija, 2009, 75 min. Ljubljana, Kinodvor

Panika na vasi ima z animiranimi filmi, kot je denimo popularna Pixarjeva trilogija *Svet igrač*, skupno le to, da glavne vloge zasedajo otroške igrače. Vse drugo je svet zase: animacija je groba in namerno štorasta (kljub temu pa dovolj ekspresivna in na neki čudaški način smešno očarljiva), zgodba popolnoma kaotična, dialogi pa preveč odrasli za otroško občinstvo in preveč trapasti za odraslo občinstvo. Komu so torej namenjeni?

Celovečerni »spin-off« serije petminutnih televizijskih animiranih miniatric, ki jih je belgijski scenaristično-režisersko-igralski duo Aubier-Patar pred nekaj leti posnel za frankofonski televizijski trg, objestno ignorira vse konvencije, na katere naleti med svojo bizarno vožnjo po vrtoglavlenu toboganu »stop-motion« norosti. Tradicionalna razmerja med vsem dobro znanimi liki iz otroških igrice so obrnjena na glavo: Indijanec in Kavboj nista sovražnika, ampak najboljša prijatelja, Konj pa ni njuno delovno orodje, ampak, če verjamete ali ne, njun intelektualno seriozni cimer, bolj človeški in brihten od svojih dveh v perje in usnje odetih prijateljev. Normalni proporci med junaki in predmetnim svetom, ki jih obkroža, so porušeni in popolnoma nesmiselni: hiše in avtomobili so premajhni, zobne ščetke in skodelice pa prevelike. Zgodba (če si ta kaotična ogrlica svobodno nanizanih absurdnih epizod, ki jih je skoraj nemogoče sintetizirati v sinopsis, sploh zasluži to ime) nima nobene prave logike: ponesrečeno rojstnodnevno presenečenje tri protagoniste potegne v avanturo, ki jih v nekaj deset minutah popelje iz bukolične vase na dno oceana, skozi središče Zemlje na severni pol in nazaj. Kavboj, Konj in Indijanec so igrače, ki jih pozna vsak otrok, in svet iz papirnatega mašeja, v katerega sta jih postavila Stéphane Aubier in Vincent Patar, je natanko tak, kot si ga lahko zamislili le z zdravorazumsko logiko neokuzen otrok. Edina stvar, ki vso to anarhično, histerično traparijo drži

skupaj, je karakterizacija likov, ki je, čeprav shematična, povsem življenjska. Odnosi med protagonisti so ogrodje, ki da ekscentrični storiji dovolj trdnosti, da ji sploh lahko sledimo, nasprotje med človečnostjo likov in absurdnostjo sveta, v katerem operirajo, pa poskrbi za dobro mero komičnih učinkov.

Panika na vasi je namreč hudo zabavna zadeva – ampak le za tiste z zares divjo domišljijo. Za srčkanih sličic lačne otroke je najbrž preveč čudaška in frenetična, za odrasle preveč besno otročja, za tiste vmes, torej za odrasle, ki so pripravljeni za dobro uro dezertirati v svet brezmejnega otroške domišljije in so hkrati zmožni slediti maničnemu tempu, v katerem zdrvi skozi središče planeta na drugo stran in nazaj, pa ravno prav utrgana.

ŠPELA BARLIČ

● ● ● GLASBA

Vera v električne kitare

Nick Cave & Grinderman. Ljubljana, Križanke, 9. 10. 2010

Bilo je skoraj kot pred dobrimi dvajsetimi leti, ko je bila Ljubljana pomembno regionalno glasbeno središče, ko je bilo tukaj mogoče redno poslušati najprodornejše popularnoglasbene ustvarjalce in ko so bile do zadnjega kottičnate nabite Križanke prizorišče marsikaterega izjemnega, z nekaj pretiravanja skoraj zgodovinskega koncerta. Skoraj, pravim, kajti časi so se nepopravljivo spremenili in rock že dolgo ni kohezivna sila generacij, to pa niti ni čudno, ker se izgublja v nenehnem plitvem recikliranju že slišane, s tem morda zadovolji tiste, ki jim spomin ne seže dlje kot desetletje nazaj, nasprotno pa drugih, ki zgodovine rocka niso slišali samo s plošč, ampak so vsaj nekaj pomembnih trenutkov doživeli pod odrom, pač ne more zadovoljiti. Zato je zdaj ne več tako nova zasedba Nicka Cava – skoraj od začetka kariere velikega ljubljanskega ljubljanskega občinstva –, ki se imenuje Grinderman (slengovski izraz za moškega izrazite spolne moči, na katerega pogosto naletimo v bluzu), prišla zelo blizu. Ne, ni postavljala novih meja, niti ni odkrivala smodnika, zato pa je z vrnitvijo h koreninam, k umazaniam in popačenim kitariskim rifom, k divjemu in poudarjenemu ritmu, pa k besedilom, v katerih mrgoli namigov na spolnost in brez dvoma temeljijo na neizživetih fantazijah moškega srednjih let (dobršen ščepec ironije je seveda samoumeven), še enkrat dokazala, da v rocku manj pogosto (oziroma skoraj vedno) pomeni več.

Silovita, glasna, razbrzdana glasba, polna prelomov in nedokončanih fraz, a vendar ritmično trdna in vztrajna, da ti zleze v zavest in tam tudi ostane, ki se je zivala z odra od uvodne pesmi *Mickey Mouse and the Goodbye Man* naprej, ustvarjali pa so jo novepočeni kitarist in še vedno enkratni frontmen Nick Cave, drugi strunar Warren Ellis, basist Martyn Casey in bobnar Jim Sclavunos (z nekaj dobrodošle pomoči elektronskih pomagala), je učinkovala kot neprebojen zvočni zid, ki je s Cavovim nenehnim norenjem po odru (kljub zlomljenemu prstu na nogi, kot je večkrat razlagal), z lučmi in drugimi scenografskimi elementi uprizoril čisto pravo predstavo, spektakel za oči in ušesa, ki je poznavalce Grindermanovih plošč (groba in surova prva je izšla pred tremi leti, produkcijsko dosti bolj dodelana druga pa pred kratkim) nemudoma prepričal, da gre zares in da so možje (Nicku se že redčijo lasje, Ellis najbolj spominja na Bedanca) živo pravzaprav še dosti močnejši in prepričljivejši kot na plošči. Jasno, tukaj ni šlo za virtuoznost in prefinjenost igranja. Cave kitaro ravno toliko da obvlada, a zna zato z njo prekleto dobro pozirati. Tudi zlovesčiči Ellisovi zvoki z različnih strunskih glasbil so imeli bolj nalogo ustvarjati ozračje kot dokazovati, kaj vse zna in zmore, čeprav je vsaj na violini nekajkrat zares za blestel. Ritem sekcija pa – delovala je energično in natančno, pravzaprav celo bolje, kot od nje običajno pričakujemo. In tako je šlo potem do konca, ki ni bil tako daleč, kajti Cave je že po dobri uri napovedal, da se poslavljajo, tega pa najbrž niso mogli verjeti niti tisti razočaranci, ki so na koncert kljub vsemu prišli zato, da bi slišali kakšno njegovih mračnih balad ali elegij iz obdobja skupine Bad Seeds, čeprav za kaj takega ni bilo nobene prave možnosti. Seveda se je zasedba potem vrnila in igrala še pol ure, pravzaprav je do konca zaigrala štiri petine materiala, ki ga je doslej javno predstavila, in zaključek s pesmijo *Grinderman* je bil srhljiv, v svoji namerni surovosti pa tudi veličastno učinkovit.

Komaj da je bilo slišati kak ugovor, ko se je vse končalo, najbrž zato, ker je bil Grindermanov udarec z macolo po malih možganih koncertnega občinstva tako natančno merjen, da smo rahlo omamljeni in zvenceh ušes odhajali iz Križank, zadovoljni, ker smo bili priče enkratnemu glasbenemu dogodku, enemu najboljših v zadnjih letih, takšnemu, ki vrača vero v tiste z električnimi kitarami v rokah.

JURE POTOKAR

● ● ● GLASBA

Dva karakterja. En zbor.

Vokalni 2. Slovenski komorni zbor, dirigent Steffen Schreyer. Spored: Rahmaninov, Britten. Ljubljana, dvorana Marjana Kozine, Slovenska filharmonija, 10. 10. 2010

Slovenski komorni zbor se je na drugem abonmajskem koncertu jubilejne dvajsete sezone predstavil kot zrelo poustvarjalno telo, ki zmore v enem koncertnem večeru peti dvoje tako raznovrstnih del skladateljev, kot sta Sergej Rahmaninov in Benjamin Britten. V prvem (dosti obsežnejšem) delu koncerta so se pevci predstavili z res polno, toplo in zlito barvo, ki je zahtevala tudi nekoliko drugačno tehniko petja od tiste, ki so je vajeni, v drugem delu pa so se predstavili kot svetel, po glasovih individualen zbor, z ravno prav rezkim tonom. Kljub tako različnim barvama jim je ves čas uspelo obdržati homogenost in glasovno izenačenost, ki je bila tu in tam popolna (*Slava Bogu* pri Rahmaninovu recimo), a nekajkrat porušena (začetni *Amen* pri altih, pogosto prenasilni basi, tako pri Rahmaninovu kot pri Brittnu). Precej je to homogenost kvarila tudi izbira solistov, ki sta sicer oba izvrstna pevca z več kot solidno tehniko, a vendar za moj okus presvetla (tenor celo prerezek), da bi lahko nemoteče interpretirala solistične dele v *Vsenočnem bedenju*.

Koncertni večer je zaznamovala tudi (meni vsaj) nerazumljiva pomanjkljivost: netočni vstopi oziroma splošno in prepogosto zanemarjanje skupnega muziciranja pod »diktatorstvom« enega človeka: dirigenta. Skorajda vsi začetki in vstopi vidnejših pasusov (ki so bili, roko na srce, izvrstno frazirani v nadaljevanju) so bili zapackani (*Blažena luč, Gospod, zdaj odpuščaš, Velika hvalnica* pri Rahmaninovu oziroma *Molite v I, Božje veličastvo*, deli *Molite v II* pri Brittnu), prav tako posamezne končnice (*Which is the spot-t-t v Roži skrivnostni*, recimo), v začetku *Tropa I* pa so sopranistke ubrale povsem svoj tempo ... Nekoliko dvomljiva je bila tudi izgovorjava, tako ruska kot angleška; obe sta zveneli nekako domače, slovensko. Pri ruščini sem pogrešal nekoliko mehkejše l-je (ki so za petje sicer veliko hvaležnejši kot naši trdi) in jasnejšo diferenciacijo med trdim in mehkim d, pri angleščini pa sem pogrešal trše r-je (oziroma jasno slišno odločitev, ali pojejo angleški ali slovenski r) in zaznal nekaj dvomljivih izgovorjav (*grandeur*). Sicer so to povsem nepomembne opazke, saj je pri zborovskem petju pomembno le, da je izgovorjava pohenotena (četudi se poje a kot m), to pa je ves čas tudi bila! To so le malenkosti, ki so zmotile mene, in če sem pravilno razbral sarkastične nasmeške, gručo angleških turistov, ki me je obkrožala.

Dirigent Schreyer je, sploh pri Brittnu, iz zboristov naredil prave igralce! V drugem delu koncerta se je v dvajsetih minutah izmenjal toliko karakterjev (od poduhovljenosti *Molite v* ali *Nebes* prek igrivosti in lahkotnosti v *Roži skrivnostni*, kjer moški zbor ni bistveno zaostajal za ženskim, do dostojanstvene pompoznosti *Božjega veličastva*), da bi bil takšnih igralcev vesel tudi kakšen gledališki intendant. Nekoliko več dramatičnosti sem pogrešal pri Rahmaninovu, a se mi zdi, da je bila večina vsebine ali, če hočete, afektov podanih s fraziranjem in res premišljeno dinamično in (pomembnejše!) premišljeno odmerjenimi gradacijami (*Blagor mu* ipd.). Koncert je pospremil tudi zgledno pripravljen koncertni list, kjer je tokrat ime pripravljalca zboru navedeno. Nekoliko pomanjkljivosti je še vedno pri prepisovanju besedil (*Hvaljen bodi, o gospod*, ali pa *Moja duša te poveličuje, Gospod*), pri povsem zadnji skladbi Brittnovega cikla pa se je dogodila tudi vsebinska napaka, namreč: naslov zadnje skladbe ni *Heaven-heaven* (Nebesa-nebesa), temveč *Heaven-haven*, torej Nebesa-zatočišče oziroma pristan.

Poleg koncertnega lista je koncert pospremil še predkoncertni pogovor (novost pri nas, stalnica v tujini) v Mali dvorani Slovenske filharmonije, ki ga je moderirala Martina Batič, umetniški vodja zboru, na njem pa nas je Veronika Brvar popeljala po življenjskih poteh obeh skladateljev in ju na posameznih postajah tudi primerjala. Povsem ob koncu pa se je (preskromnemu) občinstvu pridružil še dirigent večera in na kratko predstavil težave, s katerimi se je srečeval med vajami, ter podal umetniško utemeljitev sporeda: deli sta mu preprosto všeč.

ALJOŠA ŠKORJA

● ● ● GLASBA

Dramatična pripoved

JOËLLE LEANDRE IN LAUREN NEWTON. **Mesto ženski/Defonija**, Ljubljana, Klub Gromka, Metelkova, 10. 10. 2010

Basistka Joëlle Leandre in vokalistka Lauren Newton sta improvizatorki, ki sta že dobro zasidrani in priznani v evropskem in svetovnem okviru in o katerih smo veliko slišali tudi pri nas. Joëlle smo že spoznali na festivalu Jazz Cerklno, preteklo nedeljo pa smo jo prvič slišali še v Ljubljani.

Omenjeni glasbenici sta klasično šolani, vendar izkušeni v

številnih zvrsteh; sta klasični poustvarjalci in improvizatorki, ki nastopata tudi na multidisciplinarnih performansih. Kot pedagoginji sta zaželeni po vsej Evropi, sodelovali pa sta z glasbeniki z vsega sveta: Newtonova denimo z Aki Takase, Anthonyjem Braxtonom, Petrom Kowaldom in Bobbyjem McFerrinom, Joëlle pa z Derekom Baileyjem, Anthonyjem Braxtonom in drugimi – zanjo so pisali Morton Feldman, John Cage in Giacinto Scelsi.

Joëlle Leandre in Lauren Newton sta predvsem odrski izvajalki; njuno muziciranje je pravzaprav osmišljeno za oder, saj je tu in tam že precej igralsko, vizualno komunicira z občinstvom ter uhaja iz glasbene sredice. Kot vrhunski tehničarki in izvorni improvizatorki spretno in nenehno spreminjata tok instrumentalno-vokalnega dialoga, pri tem skoraj vedno peljeta po dve vzporedni, samostojni pripovedi. Motivnemu povzemanju, ki je morda najenostavnejša metoda v skupinski improvizaciji, se skorajda ne prepuščata, ampak se z različnimi jeziki prefinjeno dopolnjujeta v skupnem kontekstu.

Newtonova ima klasično vokalno podlago, pri tem si občasno sposoja motiviko iz drugih žanrov; začela je denimo z orientalskim, indijsko navdahnjenim petjem, nato se dotaknila jazza, pa se spustila v samosvojo vokalezo. Joëlle je po drugi strani dosti bolj izbrušena v povsem svobodni improvizaciji, verjetno zaradi bogatih izkušenj s sodobno, bolj čudaško klasično glasbo. Kot pravi sama, se improvizacija ne improvizira (»L'improvisation ne s'improvise pas.«), torej je njena improvizacija pravzaprav bolj spontano komponiranje, sestavljeno iz že prej zaigranih ali naučenih zvokov ali motivov. Te ima verjetno že v krvi ali pa zaradi njene tehnične spretnosti delujejo tako enostavno. Joëlle se je vokalisti pogosto pridružila tudi s svojim glasom, pri tem so bile to po navadi bolj humorne intervencije, katerim je kdaj pa kdaj dodala kak bolj ali manj smiseln tekst. V takih trenutkih je njuna teatraličnost že pohodila prej odlično muziciranje, to pa ne pomeni, da sta bistveno izgubili pri izvornosti, ampak predvsem preusmerili poslušalčevo (gledalčevo) pozornost.

Četudi so poslušalci, nevajeni tovrstnih muzik, tu prišli na svoj račun, so drugi na tem mestu morda občutili podcenjujoč odnos glasbenic do občinstva, saj sta na koncu iz improvizacije naredili že skoraj cirkuški akt. Kot bi se z dobro dozo (samo)ironije delali norca iz celotnega žanra. Vseeno je bil vtis po koncu koncerta zelo dober, humoristični moment pa resnici na ljubo pretežno simpatičen. Leandre in Newtonova svojo glasbo gradita z obilico domiselnosti, se prepuščata domišljiji in že skoraj filmskim kontekstom, vselej pa uspešno gradita živo, dramatično muzikalno pripoved. Ta duo je privlačen ne toliko zaradi odrskih elementov, ampak predvsem zaradi živosti in razgibanega zvočnega konteksta.

MAJA MATIČ

● ● ● GLASBA

Simpatični egocentriki

GIACOMO PUCCINI: **La bohème**. Dirigent Marko Letonja, režiser Janusz Kica. SNG Opera Maribor, premiera 1. 10. 2010 (zapis po ogledu ponovitve 3. 10. 2010), 110 min.

Za tri izvedbe Puccinijevih oper ob zaključku prejšnje (*Tosca* v Mariboru, *Madama Butterfly* v Ljubljani) in začetku te sezone (*Manon Lescaut* v Ljubljani) lahko rečemo, da se kljub ambicijam niso preveč posečile, za to pa velja ravno nasprotno. Seveda ni mogoče mimo pripomb, da taka koncentracija Puccinijevih oper kratko in malo ni normalna, a te kritike so najmanj upravičene pri tej uprizoritvi, čeprav jih je pobrala največ, saj pač prihaja kot četrta zapored. Dirigent in režiser sta skupaj ustvarila sodobno opero z izvajalskimi merili, za slovenske razmere zelo visokimi. To velja tako za scenografske (Marko Japelj) kot kostumske (Leo Kulaš) rešitve, v veliki meri pa tudi za večinoma mlajše pevce.

Marko Letonja je orkester pripravil do zelo velike odzivnosti, to je bilo zlasti očitno v veseljaški drugi sliki in ob zaključnem Mimijinem ugašanju. Dinamika znotraj posameznih slik pa je bila prav navdušujoča v tretji, ko Rodolfo iz sprva prepirljivega tona v duetu z Marcellom nenadoma zapade v kesanje ariosa *Mimi è tanto malata*; cezuro med obema registrroma je dirigent z orkestrom izpeljal enako natančno kot pevec in tako dosegel velik dramski učinek. Na vrsti drugih mest je bil Letonja prav tako dosleden in z njegovo skrbno zvočno dramaturgijo ta izvedba *La bohème* vsekakor pomeni tehten presežek, ki pri tej najpogostejše izvajani operi na svetu pogosto umanjka.

Odrsko je opera nevsiljivo posodobljena: nekoliko sporna bi utegnili biti le prostranost boemskega brloga, ki deluje kot orjaška mansarda. Takšni stvarni pomisleki bi bili smiselni v strogo veristični postavitvi, ampak Kica se je več ukvarjal z boemskim ozračjem med protagonisti kot z njihovimi bivališči ali oblačili. Ta postavitev bolj kot sama opera sledi predlogi, pozabljenemu romanu *Prizori iz boemskega življenja* (Scènes de la vie de bohème, 1851) Henrija Murgerja (1822–1861), v katerem so ambiciozni mladeniči, ki bi radi postali umetniki, predstavljeni kot bolj ali manj uporniški, bolj ali manj žurerski sinovi iz »dobrih družin«. To je poudarjeno z epilogom romana,

v katerem postanejo pripadniki »solidne družbe«, to puzame tudi Kica: v zadnji sliki, ko Mimì po nekaj mesecih pride v njihovo podstrešnico (danes se temu bolj imenitno reče »loft«) umret, so fantje že etablirani, po prostoru so postavljeni njihovi velikanski portreti. Pika na i je finale: ko se Rodolfo zave, da je Mimì izdihnila, se v običajnih postavitvah vrže k njej in kriči njeno ime. Tukaj pa v trenutku smrti oder preplavijo paparazzi in nekdanje boeme odvedejo v »establishment«. Mrtva Mimì sama obleži na podstrešju kot mladosten spomin.

Nekaj je res zabavnih domislic: lokal v drugi sliki prikazuje trendovsko velikanski točilni pult v svetleči se kovini, prodajalec igrač Parpignol je postavljen kot ekshibicionist, gostilna, kjer v tretji sliki stanujeta Marcello in Musetta, je primesten bordel, to pa dogajanju glede razhajanja obeh parov daje čisto drugačen pečat. Mariborska *La bohème* je sodobna opera, v kateri občinstvo gleda sodobne mlade ljudi, ki jim bo vsak hip uspelo zasloviti kot umetniki: seveda so simpatični, so pa tudi popolnoma egocentrični. Nedvomen zvezdnik pevske zasedbe je Renzo Zulian kot Rodolfo: popolnoma zanesljiv na vseh mestih, tudi na koncu prve slike suvereno zaključuje z visokim tonom, to pa niti na posnetkih ni zelo pogosto. Imeniten je v prehajanju iz mladostne brezskrbnosti ali celo razvajenosti v ganljivo skrb in celo tragiko. Pri tem je treba pripomniti, da je režija na pevsko izpostavljenih mestih dosti manj ambiciozna; to je seveda razumljivo, saj ko gre v glasbi zares, se igralska zavzetost pevcev radikalno zmanjša, to je v operi povsem normalno. To za scensko bolj živo stvaritev nekoliko prikrajša Mimì, je pa Jessica Muirhead sicer prav dobra, a ne tako navdušujoča kot Zulian. Odlična Musetta je bila Andreja Zakonjšek Krt, še posebno v luči vskoka le dan pred premiero: glasovno odlična, odrsko prepričljiva. Preostali trije boemi so scensko usklajeni, glasovno pa solidni, najbolj izstopi Colline Slavka Sekulića s poudarjeno počasi izvedenim ariosom *Vecchia zimarra, senti*.

Pravi mojstrovini pa sta stanodajalec Benoît Emila Baronika – ni bil običajna razvalina v domači halji, ampak polikan poslovnež – in Musettin ljubimec Alcindoro Sebastian Čelofiga – tudi ta ni slinast staruh, temveč nevaren mafijec. Iz takšne interpretacije tega lika in bordela v tretji sliki bi lahko nastala še zanimivejša zgodba, ki pa s Puccinijem ne bi imela več dosti skupnega.

BOŠTJAN TADEL

● ● ● TELEVIZIJA

Majhen narod velikih zgodb

Cincarji – Vlahi, prikrito ljudstvo Evrope. Scenarist Jadran Sterle, režiser Božo Grlj. TV SLO 1, 5. 10. 2010, 50 min.

Dvoje je značilnost kakovostnih dokumentarcev: da pripovedujejo o znanih rečeh, krajih in ljudeh na še neznan način, ali pa da za gledalca na znanem terenu odkrivajo neznano. Zadnje velja za dokumentarec o Vlahih, ki vizualno ni nikakršen pompozni prikaz življenja naroda, ki ni izumrl, temveč se je stopil z drugimi in danes ostaja le še kot palimpsest – treba je spraskati površino, pa ga najdeš. *Prikrito ljudstvo Evrope* je prej precej statičen prikaz antropologovega terenskega dela (seveda pri tem ne gre prezreti čudovitih posnetkov pokrajine s Slavniko – prostranih pašnikov, po katerih so nekoč mulile travo črede vlaških pastirjev oziroma Čičev, kot so jih tam imenovali), kajti Jadran Sterle se je moral za nastanek svojega dokumentarca doglabljati v zgodovinske vire in mrežiti, če se smemo posmehnuti s tem sodobnim izrazom za starodavno početje – poizvedovati po vaseh in mestih, kje bi še našel kakšnega preživelega potomca skrivnostnega izginulega ljudstva ali vsaj koga, ki se predstavlja zanj, da o simpatizerjih in tistih, ki so jih videli na svoje oči in si imeli priložnost ogledovati njihovo tradicionalno opravo in obuvala (o tem je razlagal Tone Sedmak s Pivškega), niti ne govorimo. Takšnega dokumentarca ne moreš narediti v nekaj dneh, tako kot bi si v imenu zategovanja pasu in klestenja stroškov želel vsak delodajalec, rezultat pa je potem prikaz kdove katere eksotične države, v katerem mrgoli dih jemajoče prirode in domorodcev, za to priložnost ovešenih s kostmi prednikov ali podobnimi dekorativnimi dodatki, ki pa v resnici ne predre površine, pod katero včasih sežejo celo vodniki Lonely Planet.

Vlahov danes ni več, ostajajo pa spomini nanje (eden redkih očitkov pri tem bi bil, da avtor dokumentarca soga-vornikom včasih preveč polaga v usta besede, češ saj se jih spominjate, kajne, kako so tod pasli svoje ovce in podobno, a to velja predvsem za Čičarijo, kjer so Vlahi očitno pustili najmanj viden pečat): stavbe, kakršne so v Pančevem, kjer je živelo kar nekaj vlaških družin, ki so obogatele s trgovino, njihovo tradicionalno dejavnostjo, na pogled zelo okusne sirove pite in, seveda, jezik. Ta razsežnost je sploh najzanimivejša in Jadranu Sterletu je v hrvaški Istri, med raziskovanjem po vaseh Šušnjeva, Žejane, Zankovci in drugih zaselkih v občini Kršan, uspelo najti šolo, kjer še danes poučujejo tako imenovano istroromunščino, kakor so jezik Vlahov, Istroromunov, ... poimenovali tam. Učenci so pred kamero povedali nekaj stavkov, ki zvenijo kot nekakšna bizarna mešanica med italijanščino in hrvaščino. A saj je tudi romunščina po jezikovnem stroju

romanski jezik z veliko slovanskega besedišča, še ena od množice govoric na balkanskem polotoku, od nekdanj prizorišču živahnega preseljevanja in mešanja, prebivalstvenega in jezikovnega. Etnična čistost je tako tukaj utopija in vsa gibanja, ki povečujejo eno samo narodnost in preostale zaničujejo, povsem zgrešena. Etnična pripadnost je, z nekoliko pretiravanja, prej stvar odločitve kot kraja rojstva ali rodu staršev. Pripadniki kdove katere že generacije Vlahov, ki se danes učijo vlaščine, pa s svojim jezikovnim navdušenjem (in kulinaričnim delovanjem) izražajo prav to.

AGATA TOMAŽIČ

● ● ● RAZSTAVA

Subtilno zabeležen trenutek

GOJMIR ANTON KOS. **Slikar v dialogu s fotografijo.** Ljubljana, Moderna galerija, do 5. 12. 2010

V Moderni galeriji se je odprla razstava Gojmirja Antona Kosa, a ne kot slikarja, ampak kot izjemnega fotografa. Že leta 1992, ko je bila v Moderni galeriji prirejena umetniškova retrospektivna razstava, sta bili v katalogu v jukstapoziciji s slikami fotografiji, ki sta odprli vrata do tega še neznanega umetnikovega ustvarjanja in nakazali nujnost podrobne analize Kosovega fotografskega opusa. Tako smo pričrta razstavi, ki obsega dva prostora, v prvem spregovori fotografski material sam zase, v drugi pa so nekatere fotografije postavljene v primerjavo s platnom. Pomemben del razstave je tudi lepo urejen katalog, ki vsebuje poglobljeno študijo kustosinje razstave Lare Šturmeje.

Zoran Kržišnik, dolgoletni ravnatelj Moderne galerije, je ob izidu Kosove monografije leta 1962 zapisal, da je metoda dela Gojmirja Antona Kosa eksperimentiranje na enem področju in prenos doseženih rezultatov na druga. Pravzaprav njegovih fotografij, ki bi se popolnoma dobesedno navezovala na konkretne slike, ni veliko. Slikar se je za fotografijo zanimal že od konca dvajsetih let in ji ostal zvest vse življenje. Najbolj intenzivno obdobje ukvarjanja s fotografskim medijem pa so trideseta leta. Takrat se je preselil v Kolizej in si tam uredil ateljeje, ki mu je, ko se je začel posvečati fotografiji, dodal še temnico. V celoti je bilo to desetletje za umetnika zelo ustvarjalno. Doživel je prvi vrhunec v upodabljanju krajine, v slikarstvu ga je zanimal predvsem kolorizem. V obdobju negotovosti med vojnama, ko je bilo v zraku iz dneva dan čutiti napetost, je slikar iskal svoje mesto v nerazumljivem ponorelem svetu in zato preizkušal različne možnosti slikarskega izražanja. V tretjem desetletju prejšnjega stoletja je ravno iz tega razloga morda najizraziteje opazno, kako so nanj vplivala sočasna gibanja v likovni umetnosti, čeprav se je še vedno držal svojega močnega umetniškega izraza. Leta 1933, ki so ga zaznamovale razburkane politične razmere v Evropi, pa je tudi Kos doživil negotovost v umetnosti, saj je ustvaril samo dve deli. A obenem so iz istega leta njegovi najzgodnejši fotografski posnetki.

Njegova fotografska zapuščina namreč sodi med naše ključno fotografsko gradivo iz tega obdobja, saj je fotografiral z očesom umetnika in z majhnim fotoaparatom, medtem ko so drugi uporabljali še dosti okornejšo opremo. Glede na to, da je Kos veliko študijsko potoval, vemo, da je bil dobro seznanjen z umetniškimi dogajanjem v takratnih največjih umetniških središčih. Tako lahko, ne samo formalno in časovno, njegove fotografije povežemo s Andréjem Kertészom, Brassom jem in Henrijem Cartier-Bressonom, ki so delali za številne revije in se ukvarjali tudi s fotoreportažo. Poleg teoretikov so tudi fotografi sami pisali o fotografiji. Zaradi lahko prenosa fotoaparata je Kos izbral svoje prizore premišljeno in sledil idejam Cartier-Bressona o »odločilnem trenutku«.

Odnos do medija fotografije je v modernizmu nihal med dvema poloma, med konceptom fotografije kot golega reprodukcijskega sredstva in priznavanjem njenega izvirnega in izraznega potenciala. Pri Gojmirju Antonu Kosu lahko začetimo iskren zanos in predanost mediju fotografije, do katere je imel kompleksen odnos, ki je presejal zgolj dokumentarne predloge za slike. Predvsem gre za drugačen način izražanja, saj so pri Kosovem slikarskem delu ključnega pomena barve, pri črno-beli fotografiji pa gre za prikazovanje drugačnih stvari. Fotografije pripovedujejo zgodbo o njegovi umetnosti in dojemanju sveta ter jih moramo jemati kot vzporedni umetniški medij slikarstvu.

Razstava nam pokaže tudi dejstvo, da je šlo na nekaterih ravneh za vzajemno vplivanje enega izraznega sredstva na drugo. Kosa je fotografija zanimala, še preden je imel svoj aparat. Ko je prvič upodobil Gosposvetsko cesto leta 1927, jo je kadriral na način fotografije – nato je začel fotografirati in leta 1938 jo je ponovno upodobil na platnu. Izbira kadra je vsakokrat podobna.

Portret in avtoportret sta bili priljubljeni umetnikovi temi, ki se pojavljata skozi celoten opus. Kos je bil slikar, ki je vedel veliko o zgodovini svojega *métiera* in se tudi skliceval na velike mojstre pred seboj. Zato ob fotografiji *Portret soproge in avtoportret v ogledalu* (1935) takoj pomislimo, da pravzaprav nadaljuje slikarsko tradicijo na primer Jana van Eycka in Diega Velázqueza, kot detajl upodabljanja v ogledalu, tistega, kar se brez tega pogleda v zrcalo na sliki ne bi videlo.

Sodobnik Gojmirja Antona Kosa, avtor *Nadrealističnega manifesta* André Breton je zapisal: »Umetniška domišljija mora ostati svobodna. Po definiciji je osvobodjena vsake zvestobe do okoliščin, posebej do zastrupljenosti zgodovinskih okoliščin.« V politično razburkanem obdobju, ki so ga zaznamovali svetovna gospodarska kriza 1929, diktatura v domovini in vzpon totalitarnih režimov, je Kos s pritajenim občutkom umetnika s fotografskim objektom nežno, umirjeno in subtilno beležil trenutke okoli sebe in jih tako zapisal v večnost.

ASTA VREČKO

● ● ● ODER

Žalostno smešne urbane podgane

DAVID GIESELMANN: **Golobi.** Režija Tijana Zinajić, prevod Urška P. Černe. Mestno gledališče ljubljansko, premiera 7. 10. 2010, 100 min.

Golobi, sveža, komaj dve leti stara igra sodobnega nemškega dramatika Davida Gieselmanna, so predvsem po oblikovni plasti precej posebno besedilo: gre za preplet na koščke razsekanih dialogov med osmimi osebami, ki so med sabo povsem in različno prepleteni, najpogosteje pa na primer odgovor prve osebe drugi pomeni iztočnico za odgovor tretje osebi četrti. Štáfeta izmenjave besed in tako scenskega dogajanja se tako nenehno seli, fokus se premika, tako kot bi se žaromet sprehajal z enega para na druge ali kot bi rezal filmske prizore na montažni mizi. Ti drobci pa se sčasoma sestavijo v posmehljivo sliko sodobnega hipernašponanega in zlasti v medčloveških odnosih po večini frustriranega ali odtujenega sveta.

V ospredju je Robert Bertrand, uspešen direktor podjetja, ki takoj na začetku izjavi, da hoče stran – in okrog tega njegovega domnevnega izginotja se splete celotna igra. Za sabo bo pustil brezbrizno afektirano ženo Gerlinda, ki je obsedena z italijanskim načinom življenja in sanjari o selitvi v Ligurijo; na prvi pogled neboljjenega sina Helmarja, ki pa v sebi skriva brezobzirnega pretendenta na očetov direktorski stolček; neambicioznega kolega Holgerja s

fiksno idejo, da je v službi žrtev mobinga in ga je nadvse groza tega, da ga je Robert imenoval za svojega naslednika; njegovo frustrirano ženo Natalie, ki se zaradi napadov besa zateka po pomoč k psihoterapevtu; njegovo ambiciozno in brezobzirno podrejeno Heidrun, ki nad njim iz čistega veselja izvaja mobing; nizozemsko študentko Siljo, ki v odnosu do sina, Roberta in njegovega dvojnika, domnevnega polbrata Françoisa, igra trojno igro; in končno psihoterapevta dr. Asendorfa, ki je zamešal vse svoje paciente, ima skoraj z vsemi pacientkami razmerje (ne da bi vedel, s katero natanko) in se na koncu obupano sprašuje, kdo je.

Že sama struktura besedila, ki predvideva nenehno navzočnost vseh igralcev na odru, zahteva prav poseben režijski pristop in režiserka Tijana Zinajić je ta izziv nadvse uspešno rešila z dvema elementoma: odlično vizualno podobo – večnamensko scenografijo in odštekano sodobno rokokojsko kostumografijo (oboje Jasna Vastl) – in pretirano, skoraj ekscesno, a na vsakdanje življenje vseeno dovolj spominjajočo zasnovi vseh likov, ki jih je več kot spretno pognala v nekakšno skoreografirano mizansceno, znotraj katere smo lahko gledalci zaslutili smešno (ali pa tudi ne) mehaničnost njihovega dejanja in nehanja. Na klančini, ki spominja po eni strani na boksarski ring, v katerem nastopajoči prehajajo iz enega "dvoboja" v drugega, po drugi na kletko, v kateri čepijo kot ujeti golobi, se tako v stiliziranih prizorih dogajajo vzporedne zgodbe vseh nastopajočih, katerih skupni imenovalec je, da v jeziku, do skrajnosti ogoljenem, na (nesmiseln) bistvo zvedenem, govorijo o temeljni izgubljenosti in izpraznjenosti sodobnega človeka, ki takole na površini deluje smešno. In ker to počnejo v skrajno stilizirani maniri, skoraj kot lutke (to omogoča še en scenografski element, zaslon, za katerega se lahko nastopajoči skrijejo ali se izza njega nepričakovano pojavijo), ker so liki in njihovi medsebojni odnosi karikirani, marsikdaj prignani skoraj do absurda, in ker v besedilu mrgoli raznih zamenjav, nesporazumov, dvojnih in lažnih identitet, veljajo *Golobi* seveda za komedijo, pa čeprav se med vrsticami dotikajo tudi resnejših tem.

Na to dvojnost se je oprla tudi režiserka, ki se je vseskozi trudila, da na odru v natančno odmerjenem tempu, v stilu nekakšne urbane sodobne commedie dell'arte, čim bolj gladko in živahno naslika karikature današnjega dobro stoječega srednjega sloja, znotraj tega dobro naoljenega mehanizma pa posuje kar nekaj klicajev in poant. A čeprav ni v predstavi skorajda nobenega praznega mesta, se za nazaj izkaže, da v besedilu očitno so; zato morda ne bi škodilo kaj več črt: predstava bi tako pač precej pridobila pri lahkotnosti, to pa bi ji bilo samo v prid.

Presežek te uprizoritve je torej v doslednem, konciznem, duhovitem režiserkinem konceptu in v vseh igalskih stvaritvah: Gaber K. Trseglav – kot Robert virtuozen v menjavi vlogi, komedijantsko razživet zlasti v vlogi svojega izmišljenega polbrata Françoisa; Gregor Gruden – pretresljivo neboljjen in smešen v prikazu človeka, ki ni kos od družbe vsiljeni mu vlogi; Petra Veber Rojnik – Gerlinda, ki strašno zares jemlje svojo vlogo na videz popolne, a v sebi nepotešene žene uspešneža; Tjaša Železnik – besna Natalie, neprepoznavna v bolesto trmasti ambicioznosti, s katero terorizira svojega moža; Viktorija Bencik, k. g. – z izzivalnim nasmeškom kot v mobingu uživajoča Heidrun nevarno nedolžna; Jurij Drevenšek – bolj prepričljiv kot negotovi sinček in manj kot wannabe direktor; Tomislav Tomšič, k. g. – idealno utelešenje do skrajnosti zmedenega psihoterapevta brez svoje lastne identitete in brez kančka etike; Tina Potočnik, AGRFT – provokativno, a tudi rahlo bebavo (zadeto?) smehljajoča se podoba seksi tujke. Smeh, ki ga sprožajo *Golobi*, ni sproščen krohot; je prej gledalčev posmeh samemu sebi in zadovoljen nasmech ob uigrani in dobro vodeni jatici golobov na odru.

VESNA JURCA TADEL

AMPAK

(LITERARNO)ZGODOVINSKA STATISTIČNA INVENTURA

Tako kot trezen človek ne verjame pretirani hvali, tudi kritike, ki negoduje nad vsem počez, ne more vzeti prav resno. Bodisi zato, ker jo je podpisalo notorično nergalo, ki drugače ne zna, bodisi zaradi trivialnejših pobud, ki rade potisnejo pero v roke. Zapisu Nataše Bavec o mojem *Slovenskem zgodovinskem romanu v Pogledih* je botrovala prerano porojena avtorska nečimrnost. Kolegici, ki je doktorirala iz zgodovinskega romana in potem znanstveno utihnila, se je najbrž zamerilo, ker nisem omenil njenega prispevka. Prišežem, da sem se trudil, pa kaj ko ni bilo najti nič takega, česar ne bi že drugi povedali bolje. Zabeležil sem si: »Bavčeva verjetno citira iz druge roke, muči se z nesmiselnim razmejevanjem žanra, ima težave z ločevanjem modernističnega zgodovinskega romana od

postmodernističnega, z lučjo pri belem dnevu išče 'pravi zgodovinski roman', za 'novejšo literaturo' označuje 40–50 let stare Ingardnove razprave in uživa nad 'pregnantnimi' distinkcijami, ki so prepričljive samo retorično, z literarno realnostjo pa nimajo stika, o sodobnih literarnozgodovinskih raziskavah ne ve veliko.« Mar naj bi jo takole vključil v knjigo?

Bavec vztrajno hoče brati v knjigi ravno to, do česar sem se že v uvodu kritično distanciral, to je prazno akademsko prežvekovanje tujih premislekov in definicij, ki so učinkovite le toliko časa, dokler se ne soočijo s svojim predmetom. Namesto tega sem posegel po kvantitativnih metodah, ki se v znanosti uporabljajo za obvladovanje večjih količin podatkov in so pomagale brez motečih ostankov zajeti domala vsa besedila z oznako zgodovinska povest ali roman ter odkriti o žanru marsikaj novega. Žal so te metode zunaj obzorja priložnostne piske, ki do števil in do empirije v literarni vedi, tako kot še kateri tradicionalni humanist, goji slabo prikrit odpor. Zgodovinski roman bi še naprej določala na podlagi prgišča izbranih »relevantnih« knjig, ki so relevantne pač zgolj zato, ker edine ilustrirajo iz tujih knjig prepisano in priučenno definicijo. In tako žal zgreši podatkovno in interpretativno težo monografije.

Med vrsticami je čutiti presenečenje kritičarke nad korpusom slovenskega zgodovinskega pripovedništva, ki ga prej očitno ni poznala. Ne moti se, ko pravi, da gre po večini za lahko književnost (v tem ni slovensko zgodovinsko pripovedništvo nobena izjema), v zablodi pa je, ko domneva, da se je kvalitetni slovenski zgodovinski roman izmaknil obdelavi in da še čaka pritajeno nekje na rahločutnega interpreta. Nejevernici zagotavljam, da je tristo šestdeset in nekaj več dolgih pripovedi vse, kar so naši vrlji rojaki do zdaj napisali pod to žanrsko firmo. Če pa naključno namiguje na romane, v katerih se pripoveduje o prelomnih zgodovinskih dogodkih, ki so jim bili avtorji priča, gre za drug žanr, ki mu učeni ljudje po svetu pravijo *Zeitroman*, na Slovenskem pa prevajamo s časovnim romanom. Ampak časovni in zgodovinski roman znajo razlikovati študentje že od drugega letnika dalje.

Hudo mi je, ker ocenjevalke nisem mogel navdušiti za sodobne literarnozgodovinske pristope niti je potolažiti s svežimi interpretacijami klasikov ali vsaj z berljivostjo knjige. Bralca, ki mu je pozabila povedati, da je monografija prosto dostopna na spletu, vabim, da si vtis oblikuje sam, kolegici pa želim veliko ustvarjalne domišljije pri iskanju »pravega zgodovinskega romana«.

Miran Hladnik

KAKO IZ KRIZE

MIRO CERAR

Čeprav se vedno bolj zavedamo, da je sedanja kriza vse prej kot le finančna in ekonomska, večinoma pričakujemo, da se bo njena rešitev pojavila na ekonomskem področju. Naivno in po liniji najmanjšega odpora si želimo hitrega in enostavnega zdravlila. Vendar tako ne bo šlo. Vsaj ne dolgoročno. Kako torej zares iziti iz krize?

Vsi vemo, da je za uspešno (o)zdravljenje bolezni, tako telesne in duševne kot tudi družbene, treba začeti telesni, duševni ali »družbeni« organizem zdraviti pri viru bolezni in ne le odpravljati simptome. Toda čeprav se tega zavedamo, nam to v življenju le redko uspe pretvoriti v dejanja. Tudi na področju (slovenskega) gospodarstva, financ, sociale, kulture, znanosti itd. se večina vodilnih akterjev trudi najti trenutne, hitro učinkujoče rešitve (svež kapital, posojila, nagla spreminjanja gospodarskih, socialnih, upravnih in drugih sistemov, naglo zniževanje javne porabe itd.), to je do neke mere razumljivo, kajti država in gospodarstvo toneta, ljudje pa so razočarani nad stanjem v družbi. Politiki ne vedo, kako ohraniti javnomnenjsko podporo (to je žal ena njihovih primarnih in poglavitnih preokupacij), direktorji le s težavo rešujejo, kar se da, vsi skupaj pa se, s številnimi drugimi predstavniki elitnih družbenih krogov vred, ne zmorejo izviti iz korupcijskih zank, v katere jih je veliko posredno ali neposredno vpletenih.

Skoraj nobena velika nepravilnost ali nezakonitost, ki spodjeda vrednostne in ekonomske temelje naše družbe, ni zares jasno in legalno razkrita. Skorajda noben pravi in veliki krivec ni in ne bo (ustrezno) pravno sankcioniran, kajti v nečednosti je enostavno vpletenih preveč vodilnih akterjev. Po domače temu rečemo: roka roko umije ... Prava tragedija pri tem ni toliko to, da je v tem segmentu pravna država odpovedala, čeprav je to hud in simbolično uničujoč poraz prava. Prava tragedija je predvsem to, da takšno stanje zdaj vsi že bolj ali manj (apatično) sprejemamo za neizogibno dejstvo. Ob tem si le še želimo, da bi od nekod končno že prišel denar, veliko denarja, da bi se končno odprla nova delovna mesta, da bi se plače spet začele zviševati, da bi podjetja spet zaživela ipd. Potem bi bilo vse nekako še kar v redu. Konec koncev je bilo v zgodovini vedno tako, da so oblastniki tako ali drugače kradli in zatirali ljudstvo, zato smo lahko v teh časih zadovoljni že, če nam naši oblastniki zgolj vrnejo tisto udobje, katerega nas je sedanja kriza tako nenadoma oropala.

Toda v takem razmišljanju se skriva napaka, sicer majhna, vendar pogosto usodna za obstoj celih civilizacij. Kadar se namreč družba znajde v dekadenci, v počasnem, a vztrajnem vrednostnem razkroju, ki se kaže predvsem v nenehnem hlastanju po povečevanju materialnega bogastva in psiho-fizičnega uživanja ter v skrajni pomehkuženosti in egoizmu, takrat so različne finančne, kapitalske, zaposlitvene, plačne in druge podobne »injekcije« le korak v nadaljnjo, še večjo krizo. Podobno, kot učinkujejo poživila in mamila. Za kratek čas te osvežijo oziroma odrešijo duševnega ali telesnega trpljenja in ti povečajo ugodje, nato pa te vržejo še dosti globlje, kot si bil prej –

Ohranite svojo čast, nečastne ljudi pa prepustite njihovi dolgoročno težavni usodi. Seveda pa tudi ne popuščajte, kadar morate uveljaviti svoje pravice ali pravice drugih. Čeprav je morebiti težko verjeti, da bi to lahko delovalo, nas nič ne stane, če poskusimo.

in tako vedno znova, vse dokler kriza ne doseže skrajne točke, ki ji sledi splošen razpad. Če torej želimo nekoč zares premagati sedanjo krizo, se moramo njenega reševanja lotiti pri izviri in postopno, vendar vztrajno. Le z majhnimi, a zanesljivimi koraki lahko namreč ustvarimo resnično čvrste temelje za izoblikovanje boljše in uspešnejše družbe. Na tem mestu predlagam enega izmed takšnih korakov. Obstajajo tudi drugi, enako pomembni. Toda tokrat predlagam osredotočenje zgolj na enega, ki se mu očitno ne bomo mogli izogniti.

Preprosto povedano: gre za revitalizacijo občutka osebne časti. Ker smo besedo ČAST že skoraj povsem izrinili iz vsakodnevne uporabe ter ji prilepili različne slabšalne konotacije, je seveda težko na hitro doumeti, za kaj gre. Vsekakor ne gre za tisti negativni vidik »časti«, ki pomeni pretirano napihovanje človeškega ega (domišljavost, agresivnost itd.), ali pa za človekovo samopomilovanje (užaljenost, »kalimerovstvo« ipd.). Razni obredni samomori, ki naj bi posameznika oprali osebne sramote (na primer japonski sepuku oziroma harakiri), ali medsebojni spopadi (na primer dvoboj zaradi razžalitve) in druga nasilna dejanja so značilni primeri nerazumevanja ali zlorabe pojma časti. Ko govorim o časti, mislim zato z njo le tisto, kar pripomore k bolj humanim in poštenim medčloveškim odnosom, nikakor pa nimam v mislih ničesar nasilnega oziroma destruktivnega.

Osebna čast je podobna osebnemu dostojanstvu. Ne torej tistemu »človeškemu dostojanstvu«, ki nam ga kot takšno »od zunaj« priznavajo pravni predpisi (čeprav je tudi ta vidik dostojanstva zelo pomemben). Časten človek je tisti, ki se iskreno trudi biti pošten, odgovoren, skromen(!) in človečen. Časten človek nekaj dá na svojo besedo, in če jo prelomi, se tega sramuje. Takrat to obžaluje, se za napako opraviči in jo skuša popraviti. Časten človek odgovorno opravlja svoje delo in se ne pusti podkupiti (to mu je »pod častjo«). Časten človek se ne skriva in ne pošilja v »boj« za svoje cilje drugih ljudi; postavi se v prvo vrsto ter daje s svojimi lastnimi dejanji zgled drugim. Časten človek je seveda ob vsem tem še vedno le človek, zato se seveda tudi (z)moti, kdaj pogrēši ter morebiti v strahu, paniki ali obupu za hip celo zataji ali pozabi na svojo čast. Toda ko spozna svojo napako, jo prizna in skuša popraviti. Časten človek torej ni noben superčlovek, ampak je pogumen človek, borec, ki kot takšen presega vsakogar, ki čast prezira ali negira.

Sodobna zahodna družba, ki ji pripada tudi slovenska družba, v pretežni meri ni (več) častna družba. Čeprav denimo pravno varuje čast in dobro ime posameznikov, se večina njenih voditeljev in glavnih akterjev ne obnaša (dovolj) častno. Ti voditelji – politični, gospodarski, sindikalistični, medijski, intelektualni, kulturni, verski in drugi – pogosto skrbijo predvsem za svoj položaj, ugled, premoženje in varnost. V njihovi zavesti pridejo preostali ljudje na vrsto šele po tem. S tem dajejo ti voditelji svojim ljudstvom slab zgled. Tako smo vsi skupaj že skoraj povsem pozabili na čast. Za dober denar ali položaj smo se pripravljani ponižati, kaj »pozabiti« ali celo koga izdati. Tako zatajimo svojo osebno poštenost (integriteto) in se razvijamo v nečastne osebnosti, drugim pa dajemo zagon

pri njihovih nepoštenih in neumnih ravnanjih. Tako postajamo osebe, ki jim ni mogoče zaupati, kajti zaupanja vreden je le časten človek. Takšen, ki drži obljubo, ki se ne pusti podkupiti oziroma »prodati« ter zavrača vsa preostala nečastna dejanja.

Naj ponovim, da človeka nikakor ne želimo idealizirati. Gre samo za to, da si moramo prizadevati čim bolj oblikovati, ohranjati ter pri sebi in drugih spoštovati častne lastnosti. Pohvalimo tistega, ki ravna častno, in spodbujamo sebe in druge, da postanemo takšni! Naj to postopno postane prevladujoča in javno opazna družbena praksa. Izrecimo priznanje direktorju, ki resnično skrbi za uspeh podjetja in blaginjo svojih delavcev, ne pa le za svoj lastni žep. Takšen direktor je časten. Časten je tudi politik, ko so mu prava in resnična skrb država in državljani. Časten je učitelj, ki si nadvse prizadeva, da bi učence naučil čim več pametnega in dobrega. Časten je učenec, ki dosega uspehe z znanjem in ne s prevaro. Časten je delavec, ki kakovostno in odgovorno opravlja svoje delo. Časten je prijatelj, ki nam stoji ob strani tudi v hudem ter je do nas vselej na primeren način iskren. Izrazimo pohvalo in spoštovanje do takšnih ljudi in lastnosti. Pokažimo njim in drugim, da to spoštujemo.

Ko bomo začeli kot pravo vrlino ceniti častno ravnanje, bomo naredili enega prvih ključnih korakov k premagovanju krize. Ne razmišljajte več, da ste neumni, če ravnate častno, medtem ko se drugi, ki ravnajo nečastno, na vaš račun bogatijo. Takšna logika vas bo vedno znova pehala v skušnjave, da postanete nepošteni in dolgoročno »prodate svojo dušo«. Ohranite svojo čast, nečastne ljudi pa prepustite njihovi dolgoročno težavni usodi. Seveda pa tudi ne popuščajte, kadar morate uveljaviti svoje pravice ali pravice drugih. Čeprav je morebiti težko verjeti, da bi to lahko delovalo, nas nič ne stane, če poskusimo. Enostavno ravnajmo častno in druge pohvalimo, če ravnajo prav tako. Spregovorimo med seboj o tem in se spodbujajmo. In ko bomo tako izoblikovali kakšno (novo) pozitivno navado ter odpravili kako dosedanje navidezno potrebo, se bomo tudi osebno počutili bolje – in že bo imela družba enega boljšega, bolj zadovoljnega in koristnega člana ...

DR. MIRO CERAR je profesor na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani. Besedilo je bilo prvič objavljeno na spletni strani www.ius-software.si.

pogledi

naslednja številka izide
3. novembra 2010

PERSPEKTIVE

Vodič po Ljubljanskem mednarodnem filmskem festivalu

DIALOGI

Ravnatelj francoske nacionalne knjižnice
Bruno Racine

ZVON

Prostori samote
Fotografski projekt
Milana Pajka

21. ljubljanski mednarodni filmski festival

Donator
TOBACNA LJUBLJANA

Medijski pokrovitelj **DELO**

MEDIA EU

Glavni pokrovitelj

cankarjev dom

Ljubljana, Slovenija 2010; www.cd-cc.si www.liffe.si